

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СЕРБІНОВА АЛІНА АНДРІЇВНА

УДК 342.9:336.225.3

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ
ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

А. А. Сербінова

Науковий керівник

ГОЛОВІЙ Людмила Василівна

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Сербінова А. А. Адміністративно-правові засади функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 Право). – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2026.

У дисертації здійснено комплексне теоретико-практичне дослідження адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі податкового контролю, що дозволило визначити його сутність, структурні характеристики, етапи становлення та сучасні підходи до реалізації.

Наукове осмислення взаємозв'язку технічного, організаційного та правового вимірів моніторингу сприяло формуванню системного бачення ефективного функціонування автоматизованих контрольних систем у контексті цифровізації публічного управління.

В межах дослідження охарактеризовано загальнотеоретичні особливості податкового контролю в Україні, зокрема визначено його багатофункціональну роль як інституту публічного адміністрування, здатного забезпечувати реалізацію фіскальної політики, ефективне надходження податкових платежів до бюджетної системи, а також баланс між інтересами держави та платників податків. Особлива увага приділена впливу цифрових технологій на підвищення об'єктивності контрольних процедур, оптимізацію адміністрування податкових платежів та зміцнення довіри до державних інституцій.

Здійснено історико-структурний аналіз еволюції податкового контролю в Україні, що дозволив виокремити п'ять ключових етапів його становлення:

перехідний, формувальний, систематизаційний, реформаторський та цифрово-аналітичний. Встановлено тісний взаємозв'язок між нормативно-правовими трансформаціями, інституційною еволюцією та зміною функціональних підходів до контролю, що визначають сучасну логіку розвитку податкового адміністрування та інтеграції міжнародних стандартів у національну практику.

Досліджено сутність та зміст автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України, підкреслено важливість чіткого розмежування повноважень суб'єктів первинного та державного рівнів, узгодженості нормативно-правових положень та інтеграції аналітичних, контрольних і інформаційних функцій у єдиний автоматизований простір. Встановлено, що ефективна робота системи забезпечує прозорість фінансових потоків, своєчасне виявлення ризикових операцій та підвищує економічну безпеку держави.

Науково обґрунтовано напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання автоматизованого моніторингу, що включають міжвідомчу координацію, інтеграцію аналітичних ресурсів, застосування ризик-орієнтованого підходу та підвищення кваліфікації персоналу. Запропоновано комплексний підхід, який дозволяє створити єдину ефективну систему контролю господарських операцій із високою точністю оцінки ризиків та забезпеченням прозорості процедур.

Визначено науково-практичні переваги застосування систем штучного інтелекту у податковому моніторингу, серед яких автоматизація аналітичних процесів, зменшення впливу людського фактора та інтеграція з державними реєстрами для комплексного аналізу фінансових потоків. Розроблено рекомендації щодо нормативного регулювання використання штучного інтелекту, процедур ліцензування, аудиту алгоритмів та підвищення кваліфікації персоналу, що забезпечує баланс між контролем та захистом прав платників.

Аналіз технічних і правових аспектів функціонування автоматизованих систем засвідчив, що інтеграція інтелектуальних алгоритмів, блокчейн-рішень та міжвідомчої координації значно підвищує здатність системи виявляти нетипові та потенційно ризикові операції. Розроблено пропозиції щодо створення єдиної нормативно-правової системи фінансового моніторингу, що поєднує міжнародні стандарти FATF та директиви ЄС із національним законодавством.

На основі аналізу зарубіжного досвіду визначено ключові тенденції розвитку автоматизованого моніторингу: інтеграція цифрових платформ, ризик-орієнтованих моделей контролю та аналітичних інструментів ШІ, що забезпечує перехід від традиційного реагуючого до превентивного контролю, зниження адміністративного тиску на бізнес і підвищення рівня добровільної податкової дисципліни. На цій основі сформульовано концептуальні підходи до вдосконалення національної нормативно-правової бази та організаційної моделі автоматизованого моніторингу.

Висвітлено проблеми правового регулювання автоматизованого моніторингу в Україні, пов'язані з невизначеністю повноважень органів, низьким рівнем цифрової готовності та недостатнім застосуванням превентивних заходів. Обґрунтовано концепцію цифрово-орієнтованого, інтелектуально-превентивного підходу, що передбачає інтеграцію єдиного інформаційного простору, аналітичних інструментів та алгоритмів ризик-орієнтованої оцінки для підвищення ефективності контролю та забезпечення балансу між фіскальними інтересами держави і правами платників.

Обґрунтовано створення єдиної інтегрованої цифрової платформи податкового адміністрування, що забезпечує автоматизований обмін даними між суб'єктами податкового контролю на основі уніфікації форматів податкової інформації, інтероперабельності державних систем, застосування штучного інтелекту та посилення кібербезпеки. Запропонована модель формує передумови

для переходу до проактивного, інтелектуального та превентивного податкового контролю.

Запропоновано класифікацію суб'єктів фінансового моніторингу, яка охоплює державні органи, уповноважені на виявлення та протидію легалізації доходів, суб'єкти первинного фінансового моніторингу та інформаційно-аналітичні, контрольні і операційні суб'єкти. Класифікація передбачає розподіл за рівнем здійснення контролю, функціональним призначенням та сферою відповідальності, що дозволяє систематизувати ролі кожного учасника та забезпечити ефективне управління фінансовими потоками, зміцнення податкової дисципліни та підвищення прозорості діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: моніторинг, автоматизований моніторинг, податковий контроль, адміністративно-правові засади податкового контролю, суб'єкти фінансового моніторингу, моніторинг господарських операцій, платники податків, гарантії прав платників податків, штучний інтелект, автоматизація податкових процесів, публічне управління та адміністрування, форми податкового контролю, методи податкового контролю, алгоритми автоматизованої системи, цифрова платформа податкового адміністрування, ризик-орієнтовані підходи у податковому контролі, блокчейн-рішення у податковому контролі.

ABSTRACT

Serbinova A. A. Administrative and legal principles of functioning of automated monitoring of economic transactions in the tax control system. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law” (08 Law). – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation carried out a comprehensive theoretical and practical study of the administrative and legal principles of the functioning of automated monitoring of economic transactions in the tax control system, which allowed us to determine its essence, structural characteristics, stages of formation and modern approaches to implementation. Scientific understanding of the relationship between the technical, organizational and legal dimensions of monitoring contributed to the formation of a systemic vision of the effective functioning of automated control systems in the context of the digitalization of public administration.

The study characterized the general theoretical features of tax control in Ukraine, in particular, its multifunctional role as an institution of public administration capable of ensuring the implementation of fiscal policy, the effective receipt of tax payments to the budget system, as well as the balance between the interests of the state and taxpayers. Particular attention is paid to the impact of digital technologies on increasing the objectivity of control procedures, optimizing the administration of tax payments and strengthening trust in state institutions.

A historical and structural analysis of the evolution of tax control in Ukraine was carried out, which allowed us to identify five key stages of its development: transitional, formative, systematizing, reformative and digital-analytical. A close relationship was established between regulatory and legal transformations, institutional evolution and changes in functional approaches to control, which determine the modern logic of the development of tax administration and the integration of international standards into national practice.

The essence and content of automated monitoring of economic transactions in the tax legislation of Ukraine were studied, the importance of a clear delimitation of the

powers of entities of the primary and state levels, the consistency of regulatory and legal provisions and the integration of analytical, control and information functions into a single automated space was emphasized. It was established that the effective operation of the system ensures the transparency of financial flows, timely detection of risky operations and increases the economic security of the state.

The directions for improving the regulatory and legal regulation of automated monitoring are scientifically substantiated, including interdepartmental coordination, integration of analytical resources, application of a risk-oriented approach and staff training. A comprehensive approach is proposed that allows creating a single effective system for controlling economic transactions with high accuracy of risk assessment and ensuring transparency of procedures.

The scientific and practical advantages of using artificial intelligence systems in tax monitoring are determined, including automation of analytical processes, reduction of the influence of the human factor and integration with state registers for a comprehensive analysis of financial flows. Recommendations are developed regarding the regulatory regulation of the use of artificial intelligence, licensing procedures, algorithm auditing and staff training, which ensures a balance between control and protection of taxpayers' rights.

Analysis of technical and legal aspects of the functioning of automated systems has shown that the integration of intelligent algorithms, blockchain solutions and interdepartmental coordination significantly increases the system's ability to detect atypical and potentially risky transactions. Proposals have been developed to create a single regulatory and legal system for financial monitoring that combines international FATF standards and EU directives with national legislation.

Based on the analysis of foreign experience, key trends in the development of automated monitoring have been identified: the integration of digital platforms, risk-based control models and AI analytical tools, which ensures the transition from

traditional reactive to preventive control, reducing administrative pressure on business and increasing the level of voluntary tax discipline. On this basis, conceptual approaches to improving the national regulatory framework and organizational model of automated monitoring have been formulated.

The problems of legal regulation of automated monitoring in Ukraine, related to the uncertainty of the authorities' powers, low level of digital readiness and insufficient application of preventive measures, have been highlighted. The concept of a digitally-oriented, intelligently-preventive approach is substantiated, which involves the integration of a single information space, analytical tools and risk-based assessment algorithms to increase the effectiveness of control and ensure a balance between the fiscal interests of the state and the rights of taxpayers.

The creation of a single integrated digital platform for tax administration is substantiated, which provides automated data exchange between tax control entities based on the unification of tax information formats, interoperability of state systems, the use of AI and enhanced cybersecurity. The proposed model creates the prerequisites for the transition to proactive, intelligent and preventive tax control.

A classification of financial monitoring entities is proposed, which includes state bodies authorized to detect and combat money laundering, primary financial monitoring entities, and information and analytical, control, and operational entities. The classification provides for a division by level of control, functional purpose, and area of responsibility, which allows systematizing the roles of each participant and ensuring effective management of financial flows, strengthening tax discipline, and increasing transparency of business entities.

Keywords: monitoring, automated monitoring, tax control, administrative and legal principles of tax control, subjects of financial monitoring, monitoring of economic transactions, taxpayers, guarantees of taxpayers' rights, artificial intelligence, automation of tax processes, public management and administration, forms of tax

control, methods of tax control, algorithms of the automated system, digital platform of tax administration, risk-based approaches in tax control, blockchain solutions in tax control.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Сербінова А.А. Визначення поняття та особливостей фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 19. 2025. С. 120-124. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/643/668>

2. Сербінова А.А. Нормативно-правове регулювання фінансового моніторингу господарських операцій: сучасний автоматизований підхід. Наше право. 2026. № 1. С. 150-157. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-1/NP_2026_1_150.pdf

3. Головій Л.В., Сербінова А.А. Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу господарських операцій. Європейські перспективи. 2026. № 1. С. 163-171. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2026-1/EP_2026_1_163.pdf (Сербіновою А.А. особисто досліджено роль фінансового моніторингу як одного з ключових інструментів забезпечення фінансової безпеки держави, проаналізовано функціонування системи фінансового моніторингу в Україні, розкрито ключові напрями діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та запропоновано шляхи вдосконалення національної системи моніторингу для підвищення прозорості господарських операцій; Головій Л.В. висвітлено проблеми реалізації фінансового моніторингу).

Тези наукових доповідей

1. Сербінова А.А. Забезпечення реалізації контролю з боку держави шляхом ефективності функціонування фінансового моніторингу. Science and education: synergy of innovation. The 8th International scientific and practical conference (March 23-

25, 2026) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2026. Pp. 378-381. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2026/03/SCIENCE-AND-EDUCATION-SYNERGY-OF-INNOVATION-23-25.03.26.pdf>

2. Сербінова А.А. Сучасні проблеми оскарження дій і бездіяльності контролюючих органів з податкових питань. Legal sciences. International experience in scientific research. The 9th International scientific and practical conference (April 16-18, 2026) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2026. Pp. 615-619. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2026/04/INTERNATIONAL-EXPERIENCE-IN-SCIENTIFIC-RESEARCH-16-18.04.2026.pdf>

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ.....	27
1.1. Сутність та зміст податкового контролю як інституту публічного адміністрування.....	27
1.2. Етапи становлення та розвитку системи податкового контролю в Україні.....	41
1.3. Форми та методи здійснення податкового контролю.....	55
Висновки до розділу 1.....	62
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ.....	64
2.1. Поняття, та сутність автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України.....	64
2.2. Суб'єкти реалізації автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю в Україні.....	76
2.3. Нормативно-правова регламентація процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій та гарантії прав платників податків.....	101
2.4. Нормативне регулювання та особливості використання штучного інтелекту в автоматизованому податковому моніторингу.....	126
Висновки до розділу 2.....	135
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД АВТОМАТИЗОВАНОГО	

МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	140
3.1. Проблемні питання та напрямки оптимізації взаємодії інформаційних систем податкових органів з іншими державними реєстрами.....	140
3.2. Зарубіжний досвід автоматизованого моніторингу господарських операцій та напрямки його імплементації в систему податкового контролю в Україні.....	151
3.3. Проблеми впровадження автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю в Україні та пропозиції щодо його удосконалення	159
Висновки до розділу 3.....	173
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	217

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

США – Сполучені Штати Америки

АРК – Автономна Республіка Крим

ДПС – Державна податкова служба

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ДСФМУ – Державна служба фінансового моніторингу України

СПФМ – суб'єкт первинного фінансового моніторингу

НБУ – Національний банк України

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

БЕБ – Бюро економічної безпеки

ІІ – штучний інтелект

ПДВ – податок на додану вартість

FATF – Financial Action Task Force

KPI – Key Performance Indicators

UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі податкового контролю є надзвичайно важливим з огляду на трансформацію підходів до державного управління в умовах цифровізації. У сучасному інформаційному суспільстві ефективне управління публічними фінансами вимагає впровадження інноваційних механізмів контролю, що забезпечують своєчасне виявлення порушень та мінімізацію податкових ризиків. Саме автоматизований моніторинг дозволяє підвищити оперативність та об'єктивність прийняття управлінських рішень, що є ключовим завданням податкових органів.

Актуальність цього питання зумовлена необхідністю адаптації правової системи до нових технологічних викликів, які виникають у процесі модернізації податкового адміністрування. Традиційні форми контролю дедалі більше поступаються автоматизованим системам, які здатні обробляти великі обсяги даних у режимі реального часу. Проте застосування таких систем без належного правового регулювання може призводити до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Саме тому виникає потреба у ґрунтовному дослідженні адміністративно-правових механізмів, які забезпечують баланс між інтересами держави та платників податків.

Значну увагу слід приділити аналізу правових гарантій дотримання принципів законності, об'єктивності та пропорційності при здійсненні автоматизованого моніторингу. Визначення чітких меж дискреційних повноважень податкових органів, а також встановлення процедур оскарження результатів моніторингу є критично важливими для забезпечення верховенства права. У цьому контексті адміністративне право виконує роль нормативної

основи, яка врегульовує взаємовідносини між державою і суб'єктами господарювання у сфері податкового контролю.

Окремо слід наголосити на необхідності формування уніфікованих стандартів функціонування автоматизованих систем у податковій сфері. Відсутність чіткого нормативного регулювання може спричинити фрагментарність правозастосування та неоднозначність у тлумаченні результатів моніторингу. Таким чином, розробка єдиних адміністративно-правових засад сприятиме не лише підвищенню ефективності контролю, але й зміцненню правової визначеності в діяльності суб'єктів господарювання.

Крім того, впровадження автоматизованого моніторингу потребує належного інформаційного та технічного забезпечення, що також повинно мати правову основу. Важливими є питання захисту персональних даних, забезпечення кібербезпеки, а також встановлення відповідальності за неналежне використання автоматизованих систем. Усі ці аспекти потребують ретельного аналізу з позицій адміністративного права як галузі, що регламентує порядок функціонування органів публічної влади.

Дослідження міжнародного досвіду застосування автоматизованих систем у сфері податкового контролю, який засвідчує як переваги, так і потенційні ризики такої трансформації є важливим з огляду на те, що вивчення зарубіжних моделей дозволяє адаптувати найкращі практики до національного контексту, уникаючи поширених помилок. При цьому важливо забезпечити відповідність українського законодавства міжнародним стандартам прозорості, підзвітності та ефективності публічного адміністрування.

Отже, дослідження адміністративно-правових засад автоматизованого моніторингу господарських операцій є необхідним для формування цілісної, ефективної та правової системи податкового контролю. Воно дозволяє визначити оптимальні механізми правового регулювання, забезпечити баланс інтересів

держави та бізнесу, а також створити умови для розвитку цифрової держави, що діє у рамках закону та на засадах справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика нормативно-правового регулювання та організації фінансового моніторингу господарських операцій привертала увагу багатьох вітчизняних науковців. Значний внесок у дослідження цієї сфери зробили Бацман Ю.В., Дропа Я.Б., Дмитренко Е.С., Головій Л.В., Гулько Л.Г., Зіменс Є.О., Куришко О.О., Кобильнік Д.А., Курило В.І., Лабадін В.І., Норенко А.Ю., Пархоменко А.П., Піхоцька М.Р., Синюгіна Н.В., Тесля С.М., Толкуша К.Р., Хмелюк А.А., Чаленко Н.В. та інші дослідники. Їхні праці висвітлюють ключові аспекти правового забезпечення фінансового моніторингу, механізми його функціонування в умовах сучасних викликів, а також перспективи впровадження інноваційних і цифрових рішень у моніторингову практику.

Дослідженням питання удосконалення організації системи фінансового моніторингу в умовах національної економіки присвятили увагу такі вчені як Акімова О.В., Божук І.І., Бойко А.О., Бухтіарова А.Г., Внукова Н.М., Воронкова О.М., Вовчак О.Д., Доценко Т.В., Кобець Ж.О., Коцюба О.В., Козинець І.Г., Колодізєв О.М., Кузьменко О.В., Лось А.Ю., Мельник О.П., Рекуненко І.І., Стаднійчук Р.В., Слюсаренко С.В., Швидько І.О., Яровенко Г.М. та інші дослідники, чії праці становлять важливу наукову базу для подальшого осмислення проблематики фінансового моніторингу в податковому контексті.

Враховуючи суттєвий науковий внесок зазначених вчених у вирішення проблемних аспектів адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю, особливо нагальним питанням залишається проблема адміністративно-правового регулювання взаємодії з органами виконавчої влади у питанні забезпечення ефективного здійснення зазначеного моніторингу, застосування

штучного інтелекту у процесі автоматизованого моніторингу, та нормативного забезпечення регулювання визначених процесів, тож потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає розділу 3 Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки (Постанова Президії НАН України від 30.01.2019 № 30). Дисертацію виконано відповідно до п. 1.2; 1.12 Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21). Роботу виконано в межах тематики науково-дослідних робіт юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме, «Механізм державної влади в правовій державі» (номер державної реєстрації 0115U006024).

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертаційної роботи є дослідження правового регулювання адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю з метою виявлення теоретичних засад та практичних проблем їх реалізації, надання пропозицій для удосконалення нормативно-правового забезпечення та реалізації.*

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- з'ясувати теоретико-правову сутність податкового контролю як інституту публічного адміністрування, визначити його змістові характеристики та простежити періоди становлення і розвитку системи податкового контролю в Україні;
- дослідити сучасні форми та методи здійснення податкового контролю,

проаналізувати методологію дослідження для виявлення тенденцій автоматизації податкового адміністрування на практиці;

- розкрити визначення, правову природу, сутність та зміст автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України, визначити коло суб'єктів, уповноважених на його реалізацію;

- охарактеризувати нормативно-правове регулювання автоматизованого моніторингу господарських операцій, з'ясувати регламентацію та дотримання гарантій забезпечення прав платників податків у процесі його здійснення;

- визначити потенціал та ризики використання технологій штучного інтелекту в автоматизованому податковому моніторингу, окреслити перспективи їх практичного застосування в системі публічного адміністрування;

- проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання автоматизованого моніторингу господарських операцій, оцінити можливості його імплементації в українське законодавство, а також розробити концептуальні підходи до вдосконалення нормативно-правової бази у сфері автоматизованого моніторингу господарських операцій;

- виявити проблеми правового регулювання функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій та визначити напрями їх усунення;

- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення податкового контролю в системі публічного адміністрування, зокрема у сфері впровадження та функціонування автоматизованих інформаційно-аналітичних систем податкового моніторингу.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади реалізації автоматизованого моніторингу господарських операцій як форми податкового контролю, включно з нормативно-правовими засадами, організаційними процедурами, техніко-правовими алгоритмами, гарантіями прав платників податків та перспективами використання технологій штучного інтелекту у зазначеній сфері.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечують комплексний, системний і міждисциплінарний підхід до вивчення адміністративно-правових аспектів функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі податкового контролю. Методологія дослідження ґрунтується на положеннях теорії держави і права, науки адміністративного права, інформаційного права та фінансово-правових досліджень, що дало змогу розкрити досліджуване явище в його багатовимірності, від теоретико-правових засад до практико-орієнтованих механізмів реалізації. У дисертаційній роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, які забезпечили всебічність, об'єктивність і системність аналізу досліджуваних явищ.

Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення змісту базових понять і категорій, зокрема «податковий контроль», «автоматизований моніторинг господарських операцій», «інформаційно-аналітична система податкового адміністрування» (підрозділи 1.1, 2.1). Історико-правовий метод використано для дослідження етапів становлення та розвитку системи податкового контролю в Україні, а також для виявлення закономірностей еволюції підходів до автоматизації податкового адміністрування (підрозділи 1.2, 1.4). Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національного та зарубіжного досвіду правового регулювання автоматизованого податкового моніторингу,

визначення спільних і відмінних рис у підходах до автоматизації контрольних процедур (підрозділи 1.4, 3.1, 3.2).

Метод аналізу і синтезу використано для виокремлення основних елементів адміністративно-правового механізму функціонування автоматизованого моніторингу, узагальнення наукових підходів і формування авторської позиції щодо вдосконалення правового регулювання (підрозділи 2.3, 2.4, 3.3). Системно-структурний метод дав змогу розглядати автоматизований податковий моніторинг як складну багаторівневу систему, що поєднує технічні, організаційні та правові елементи, взаємопов'язані в межах публічного адміністрування (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2).

Метод моделювання застосовано для розроблення теоретичної моделі вдосконалення адміністративно-правового механізму функціонування автоматизованого податкового моніторингу та визначення перспектив використання технологій штучного інтелекту в цій сфері (підрозділ 3.1, 3.3). Логіко-юридичний метод використано при формуванні висновків, узагальнень і пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання автоматизованого моніторингу господарських операцій, а також забезпечення дотримання прав платників податків (підрозділи 1.4, 2.4, 3.1, 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є сучасним комплексним дослідженням, в рамках якого здійснено системний аналіз адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій як складової механізму податкового контролю, визначено його місце в системі публічного адміністрування, досліджено взаємозв'язок правових, організаційних та технічних елементів автоматизованих процесів податкового адміністрування, а також окреслено напрями удосконалення національного законодавства у цій сфері. Проведене дослідження дало можливість

сформулювати такі положення, що мають елементи наукової новизни та виносяться на захист як особистий внесок дисертанта, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано напрями удосконалення адміністративно-правового механізму автоматизованого моніторингу господарських операцій шляхом запровадження відкритого реєстру податкової благонадійності суб'єктів господарювання, розширення можливостей перевірки потенційних контрагентів та забезпечення доступності інформації про податкові ризики для суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва, що сприятиме зниженню кількості випадків необґрунтованого віднесення платників податків до категорії ризикових та підвищенню рівня правової визначеності у сфері податкових правовідносин;

- запропоновано концепцію цифрово-орієнтованого (інтелектуально-превентивного) підходу до податкового контролю, що передбачає його трансформацію з переважно фіскально-карального інструменту в комплексну систему правового, аналітичного та інформаційно-технологічного моніторингу господарських операцій. Сутність запропонованого підходу полягає у поєднанні трьох взаємопов'язаних складових: превентивної – спрямованої на посилення консультаційних і роз'яснювальних механізмів взаємодії між податковими органами та платниками податків, підвищення прозорості процедур і відкритості даних про критерії ризику; цифрово-інтеграційної – орієнтованої на створення єдиної інтегрованої системи обміну інформацією між податковими, митними, банківськими та іншими державними інституціями для забезпечення належної якості даних і оперативності реагування; та аналітично-інтелектуальної – що передбачає застосування інструментів великих даних, алгоритмів ризик-орієнтованої оцінки, елементів штучного інтелекту та ключових показників результативності (KPI) для підвищення ефективності контролю. Реалізація цього підходу спрямована на формування збалансованої моделі податкового контролю,

яка поєднує фіскальну ефективність із належним рівнем правового захисту платників податків, зменшує адміністративний тиск на сумлінних платників податків та суб'єктів господарювання, а також забезпечує технологічну модернізацію системи податкового адміністрування в умовах цифрової трансформації державного управління;

– обґрунтовано концепцію створення єдиної інтегрованої цифрової платформи податкового адміністрування, що покликана усунути фрагментарність та неузгодженість наявних інформаційних систем і забезпечити формування національного ресурсу для автоматизованого обміну даними між Державною податковою службою, митними органами, банківськими установами та іншими суб'єктами податкового контролю. Запропонована модель базується на принципах уніфікації форматів податкової інформації, інтероперабельності державних інформаційних ресурсів, застосування технологій штучного інтелекту для аналітики великих даних і посилення кібербезпеки в межах єдиної цифрової екосистеми. Її реалізація сприятиме підвищенню цифрової готовності податкових органів, мінімізації дублювання інформаційних потоків, оптимізації процесів обробки даних і запровадженню проактивного, інтелектуального та превентивного податкового адміністрування, що становить суттєвий науково-практичний внесок у модернізацію податкової системи України;

– запропоновано класифікацію суб'єктів фінансового моніторингу, виділивши три ключові критерії. По-перше, *за рівнем здійснення контролю* виокремлено суб'єкти державного фінансового моніторингу (Держфінмон, НБУ, ДПС, Мінфін, СБУ, НКЦПФР) та суб'єкти первинного моніторингу (банки, страхові компанії, кредитні спілки, аудитори, нотаріуси, адвокати, ріелтори тощо). По-друге, *за функціональним призначенням* виокремлено інформаційно-аналітичні, контрольні та операційні суб'єкти, які відповідно забезпечують обробку даних, здійснення нагляду та безпосереднє виявлення підозрілих

операцій. По-третє, за сферою відповідальності розмежовано суб'єктів, що діють у фінансовому, нефінансовому та податково-контрольному секторах. Запропонована класифікація сприяє систематизації учасників системи фінансового моніторингу, уточненню їх функціональних ролей та підвищенню ефективності державного контролю за фінансовими потоками;

удосконалено:

– науково-теоретичні аспекти механізмів автоматизованого моніторингу господарських операцій, що полягають у інтеграції алгоритмів прогностичної аналітики на основі штучного інтелекту з багаторівневою взаємодією державних реєстрів, що у свою чергу дозволяє підвищити ефективність виявлення ризикових транзакцій та забезпечити баланс між контролем і захистом прав платників податків. Розробка концептуальної моделі функціонування автоматизованої системи моніторингу, яка поєднує технічні та правові виміри, включає модулі ідентифікації клієнтів, обробки транзакцій у режимі реального часу, алгоритми класифікації та прогнозування ризиків, а також механізми інтеграції з міжнародними інформаційними системами є удосконаленою з огляду на пропозиції цієї дисертації;

загальнотеоретичні підходи до правового забезпечення автоматизованого моніторингу, що дозволяє забезпечити законність, пропорційність та захист персональних даних, а також сформовано рекомендації щодо підвищення прозорості, міжвідомчої взаємодії та оперативності реагування податкових органів на підозрілі операції, що істотно посилює превентивний потенціал національної системи фінансового контролю;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування щодо необхідності формування інтегрованої моделі інформаційної взаємодії між державними органами, суб'єктами господарювання та електронними сервісами, що сприятиме підвищенню прозорості, оперативності

та ефективності контролю господарських операцій, та визначено впровадження автоматизованих інформаційних систем як стратегічного чиннику модернізації економічного управління та забезпечення сталого розвитку цифрової економіки України;

- науково-обґрунтована концепція удосконалення функціонування національної системи фінансового моніторингу, досліджена на основі аналізу нормативно-правового регулювання процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій в Україні, що передбачає інтеграцію сучасних цифрових технологій, зокрема алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання, в рамках автоматизованих інформаційних систем ДСФМУ та суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

- дослідження пропозиції запровадження стандартизованих процедур ризик-орієнтованого оцінювання господарських операцій та посилення міжвідомчої взаємодії в обміні даними в реальному часі, а також формалізація нормативних вимог щодо верифікації клієнтів та контролю підозрілих транзакцій, що дозволить підвищити ефективність виявлення та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, забезпечити прозорість фінансових потоків та зміцнити фінансову безпеку держави в умовах цифрової економіки та глобалізації фінансових ринків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших наукових розробок із досліджуваної проблематики; – у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, зокрема при розробленні проектів відповідних нормативно-правових актів, так і проведенні їх правової експертизи; у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства та діяльності органів податкового контролю; у навчальному

процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Фінансове право», «Податкове право» та підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Всі висновки та положення, що викладені в роботі, обґрунтовані автором на основі проведених власних досліджень. У науковій праці, опублікованій в співавторстві, внесок здобувача зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри адміністративного та фінансового права, а також вченої ради юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Окремі результати були оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Science and education: synergy of innovation» (Берлін, 23-25 березня 2026); «Legal sciences. International experience in scientific research» (Чикаго, 16-18 квітня 2026 р.).

Публікації. Наукові результати, запропоновані у дисертаційній роботі висвітлено у 5 наукових працях, із них 3 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, а також 2 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації визначена її метою та завданням. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, одинадцяти підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок. Список використаних джерел складається з 232 найменувань і займає 29 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ

1.1. Сутність та зміст податкового контролю як інституту публічного адміністрування

Податковий контроль є важливим інститутом публічного адміністрування, оскільки забезпечує реалізацію фіскальної політики держави та гарантує надходження податкових платежів до бюджетної системи. В рамках сучасної державної політики податковий контроль виступає інструментом регулятивного впливу на економіку, сприяючи не лише забезпеченню доходної частини бюджету, але й формуванню передбачуваного, стабільного податкового середовища. Його значущість зумовлена також необхідністю дотримання принципів податкової справедливості, прозорості та підзвітності органів державної влади перед суспільством.

Автоматизований моніторинг господарських операцій як інноваційний інструмент податкового контролю набуває особливого значення в умовах цифрової трансформації публічного адміністрування та модернізації фінансово-контрольних механізмів держави.

Його впровадження зумовлене необхідністю підвищення ефективності, об'єктивності та превентивної спрямованості податкового контролю як різновиду публічного контролю, а також забезпечення належного балансу між фіскальними інтересами держави і гарантіями прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. У цьому контексті дослідження адміністративно-правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій дозволяє комплексно осмислити його правову природу, місце в системі податкового

контролю, а також виявити проблеми нормативного регулювання та правозастосовної практики з метою формування науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідного адміністративно-правового механізму.

Відсутність єдиного доктринального підходу до визначення поняття «контроль» у сучасній науці зумовлює наявність різноманітних наукових позицій щодо його сутності та змісту, що дає змогу згрупувати відповідні підходи за кількома напрямками. Зокрема, контроль розглядається як прояв цілеспрямованої та системної дії сукупності соціальних регуляторів, включно з діяльністю державних і суспільних інститутів, нормами права, моралі, звичаями, традиціями та іншими соціальними установками [112, с. 8]; як прояв функціонального призначення державного управління [128]; як невід’ємний елемент влади та управління, спрямований на перевірку законності діяльності загалом і правомірності прийнятих рішень зокрема [68, с. 106]; а також як самостійна функція конкретних суб’єктів публічної адміністрації, наділених відповідними повноваженнями [114, с. 267].

Визначення податкового контролю як різновиду державного контролю обумовлює можливість виокремлення його характерних ознак, до яких належать державно-владний характер, що забезпечується здійсненням контрольної діяльності від імені та в інтересах держави на підставі реалізації владних повноважень, закріплених за уповноваженими суб’єктами законом; законність, яка виявляється у нормативному закріпленні правомочностей суб’єктів здійснювати контрольну діяльність; об’єктивність, що полягає в незалежності та неупередженості контролюючих суб’єктів при досягненні мети контролю; всебічність, яка забезпечується комплексною оцінкою діяльності підконтрольного суб’єкта з позицій законності, доцільності та ефективності; а також наявність

можливості втручання контролюючого суб'єкта у діяльність контрольованого [81].

Таким чином, податковий контроль може розглядатися як різновид публічного контролю, заснований на сукупності норм права, що регулюють державне управління у сфері оподаткування в частині забезпечення законності, та який водночас є складовою фінансового контролю, оскільки безпосередньо пов'язаний із фінансами та фінансовою діяльністю підконтрольних суб'єктів.

У структурі публічного адміністрування податковий контроль виконує функцію забезпечення законності у сфері податкових відносин. Це досягається шляхом системного моніторингу, перевірок, аналізу ризиків та відповідного реагування на виявлені порушення. Контрольні процедури здійснюються в рамках адміністративно-правового регулювання, що передбачає дотримання принципів верховенства права, пропорційності та прав платників податків. Така функціональна спрямованість дозволяє державі ефективно управляти податковими процесами, мінімізуючи можливості для ухилення від оподаткування.

Метою здійснення податкового контролю як різновиду публічного контролю доцільно вважати одержання об'єктивної та достовірної інформації про стан дотримання законності у сфері оподаткування, її всебічний аналіз з метою виявлення, припинення та попередження порушень вимог податкового законодавства, а також встановлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню. Важливим завданням податкового контролю є порівняння фактичних результатів податкової діяльності з попередніми та очікуваними показниками, недопущення нових правопорушень і негативних наслідків у податковій сфері, а також ідентифікація осіб, винних у порушенні належного стану публічного адміністрування, з метою застосування передбачених законом заходів реагування [12, с. 40-43].

Специфіка податкового контролю як виду публічного контролю виявляється, зокрема, у наявності розгалуженої інституційної системи суб'єктів, уповноважених на його здійснення. До таких суб'єктів належать податкові органи – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та його територіальні органи, які здійснюють контроль за дотриманням законодавства з питань оподаткування і сплати єдиного внеску, а також митні органи – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, та його територіальні органи, які забезпечують контроль за дотриманням законодавства у сфері митної справи та оподаткування митом, акцизним податком, податком на додану вартість та іншими податками і зборами, що справляються у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України або межі вільних митних зон.

Водночас податковий контроль обґрунтовано відноситься до різновидів зовнішнього публічного контролю, оскільки здійснюється організаційно незалежними суб'єктами публічної влади щодо суб'єктів, які не перебувають у прямій адміністративній підпорядкованості.

Як різновид публічного державного зовнішнього контролю, податковий контроль ґрунтується на загальних принципах публічного адміністрування, передусім на принципі верховенства права, що реалізується через ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності та законності. При цьому верховенство права не зводиться виключно до формально-нормативного регулювання, а охоплює також інші соціальні регулятори – норми моралі, традиції та звичаї, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим рівнем його розвитку. Зазначені елементи об'єднуються ідеєю справедливості як ціннісним орієнтиром контрольної діяльності, що зобов'язує суб'єктів публічної адміністрації діяти з метою забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб в рамках взаємопов'язаних соціальних, політичних і юридичних вимог [81].

Інституційне значення податкового контролю полягає також у забезпеченні публічної довіри до діяльності органів державної влади. Контроль за дотриманням податкового законодавства є передумовою не лише для наповнення бюджету, але й для формування партнерських відносин між державою та платниками. З цієї позиції податковий контроль набуває не лише карального, але й сервісного характеру, адже сучасні тенденції адміністрування податків включають роз'яснювальну, консультаційну та превентивну складову.

Серед іншого, податковий контроль може розглядатись також як елемент взаємодії платників податків та податкових органів. Як складова системи адміністрування податків і зборів, податковий контроль спрямований на зменшення податкового боргу платників податків перед бюджетом та забезпечення повного і своєчасного надходження коштів до державних бюджетів і цільових фондів. Він виконує функцію гаранта фінансової дисципліни, забезпечуючи стабільність державних фінансів та ефективність реалізації податкової політики, що є важливим чинником економічної безпеки держави.

Податковий контроль є спеціальною процедурою, яка забезпечує дотримання податкового законодавства на всіх етапах фінансово-господарської діяльності як фізичних, так і юридичних осіб. Він реалізується через управлінську діяльність уповноважених державних органів і включає проведення роз'яснювальної роботи, здійснення контрольних заходів, аналітичних та інших дій, передбачених законодавством у контексті податкових відносин [103, с. 165-170]. Об'єктом податкового контролю виступає діяльність платників податків, податкових агентів та інших суб'єктів щодо виконання ними податкових обов'язків.

Податковий контроль реалізується у визначених законодавством формах, серед яких податкові перевірки, ведення обліку платників податків, оперативний контроль за надходженням податків, а також контроль відповідності витрат

фізичних осіб їхнім доходам. Додатково до них належать отримання пояснень від платників податків і податкових агентів, перевірка даних обліку та звітності, огляд приміщень і територій, що використовуються для отримання доходу (прибутку). Найбільш ефективною формою податкового контролю, як з теоретичної, так і з практичної точки зору, визнається перевірка [11, с. 131-137].

Податковий контроль має подвійний зміст: з одного боку, він відображає контрольний аспект податкових відносин, що дозволяє кількісно оцінити податкові надходження, порівняти їх із потребами держави та визначити необхідність змін у податковому законодавстві [21, с. 107-113]; з іншого боку, він є ключовим елементом оптимального функціонування податкової системи. Ефективність податкового контролю забезпечується прозорим адмініструванням податкових відносин із мінімізацією витрат на контрольні процедури. Відсутність або низька ефективність податкового контролю може створювати стимули до ухилення від сплати податків, що, в свою чергу, призводить до скорочення надходжень і загрожує економічній стабільності країни [53;24, с. 24-34].

Слід зауважити, що у науковому дискурсі відсутнє єдине визначення податкового контролю, що зумовлює різноманітність підходів до його тлумачення. Так, П. Буряк розглядає податковий контроль як складову управління податковою системою, основним завданням якої є забезпечення дотримання податкового законодавства з метою стабільного наповнення державного бюджету та цільових фондів [13, с. 27; 25].

У свою чергу, Д. Рева трактує його як форму фінансового контролю в межах державного управління сферою оподаткування, підкреслюючи, що діяльність у цьому напрямі реалізується уповноваженими органами, які встановлюють рівень дотримання податкового законодавства, виявляють та усувають порушення, а також забезпечують відновлення порушених фінансових прав держави та громад [166].

Н. Гусак акцентує міжгалузевий характер податкового контролю, визначаючи його як систему спостереження за фінансово-господарською діяльністю платників податків з метою забезпечення належного рівня наповнення бюджету та відповідності діяльності суб'єктів господарювання чинним правовим нормам [44].

У контексті цифрової трансформації публічного управління роль податкового контролю суттєво посилюється. Запровадження інтелектуальних систем моніторингу, електронного аудиту, автоматизованих механізмів ризик-аналізу підвищує ефективність контрольних заходів та зменшує адміністративне навантаження на бізнес. Цифровізація податкового контролю дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави та платників податків, підвищуючи рівень довіри до інституційних механізмів державного управління.

Ефективність цифровізації податкової системи значною мірою визначається організаційно-правовим забезпеченням її функціонування. Використання сучасних інформаційних систем і технологій у сфері податкового адміністрування дозволяє органам державного фінансового контролю оптимізувати процеси управління податковими платежами та забезпечувати ефективний контроль за дотриманням податкового законодавства.

Впровадження таких технологій забезпечує системний збір, обробку та аналіз податкової інформації, детальний аналіз податкових даних платників, вдосконалення механізмів побудови податкової звітності, електронну взаємодію органів контролю з платниками податків, підвищення якості їх обслуговування та ефективності адміністрування податків, скорочення часу проведення перевірок і виявлення порушень, запобігання шахрайству при нарахуванні податків та зменшення витрат на утримання національних установ фінансового контролю [196, с. 1008-1014; 200, с. 106-113].

Вакулик Д.А. в рамках аналізу цифрових трендів у сфері оподаткування та перспектив їх впровадження в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду підкреслює, що основною метою цифрових технологій є спрощення процесів і задоволення потреб користувачів шляхом забезпечення зручності, мобільності та прозорості процедур. При цьому вона виділяє ключові напрямки четвертої промислової революції, які мають безпосередній вплив на податкову сферу, зокрема: великі дані та методи їх аналізу, використання хмарних сховищ, перехід на цифрові валюти, технології «інтернет речей», штучний інтелект, кібербезпеку та впровадження систем біометричної автентифікації. Зокрема, зазначається, що цифровізація податкової системи забезпечує низку переваг, серед яких зниження витрат бюджету на адміністрування податків, скорочення адміністративного навантаження на платників податків, зменшення ризиків під час проведення перевірок, а також розширення географії бізнесу і підвищення ефективності податкового менеджменту [22, с. 25-29].

Інші науковці, досліджуючи цифровізацію податкової сфери, визначають її основні цілі, серед яких ефективний збір, обробка та аналіз податкової інформації, поглиблений та деталізований аналіз даних платників податків, удосконалення механізмів формування податкової звітності та забезпечення більш точного і зрозумілого представлення інформації, електронна взаємодія між державними органами фінансового контролю та платниками податків, підвищення якості обслуговування платників і ефективності податкового адміністрування, скорочення часу проведення перевірок і виявлення порушень, запобігання шахрайству та зниження витрат на утримання органів фінансового контролю. Та разом з цим, обґрунтовують, що впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє створити ефективну інформаційну систему, яка базується на обліково-звітних даних платників податків та інформації державних органів фінансового контролю і здатна забезпечувати контрольно-

аналітичну функцію управління, моніторинг фінансових операцій, систему управління ризиками, дистанційний моніторинг, комп'ютерний аудит та виявлення порушень у сфері фінансових операцій [198, с. 48-55].

Цифрові технології у сфері оподаткування суттєво трансформують податкові правовідносини, при цьому характер та масштаб таких змін залежать від напрямів і ступеня інтеграції відповідних технологій у податкову систему конкретної країни. Використання цифрових технологій здійснюється здебільшого через впровадження відповідних алгоритмів у діяльність податкових органів. Водночас на сучасному етапі розвитку цифрових технологій неможливо повною мірою врахувати всі особливості, властиві кожному платнику податків, а також специфіку об'єктів оподаткування та обставин, пов'язаних із діями або бездіяльністю платників. Унаслідок цього у сфері податкових відносин відбувається трансформація податкового адміністрування, що не передбачає його ліквідації або зникнення [104, с. 47-53; 56].

Таким чином, податковий контроль як інститут публічного адміністрування виконує багатофункціональну роль у системі державного управління: від фіскальної та правозахисної до превентивної й аналітичної. Його важливість обумовлена не лише функціональними характеристиками, а й стратегічним значенням для стабільності економічної системи, підтримки суспільного добробуту та реалізації принципів належного врядування в умовах правової держави.

Податковий контроль є однією з ключових форм реалізації функцій держави у сфері забезпечення надходжень до бюджету та фінансування суспільно важливих потреб. У системі публічного адміністрування податковий контроль виконує не лише фіскальну, а й регуляторну та правозахисну функції. Його сутність полягає у здійсненні нагляду за дотриманням податкового законодавства

з боку суб'єктів господарювання та фізичних осіб, виявленні порушень і застосуванні відповідних заходів впливу.

З позиції теорії публічного управління податковий контроль виступає як інструмент реалізації державної політики у сфері оподаткування. Він забезпечує досягнення стратегічних цілей держави, таких як стабільність бюджетної системи, формування прозорого бізнес-середовища, запобігання тіньовим схемам та ухиленню від сплати податків. Таким чином, податковий контроль є невід'ємним елементом адміністративного механізму управління публічними фінансами.

Сутність податкового контролю також розкривається через його функціональне навантаження. До основних функцій належать: інформаційно-аналітична (збір та аналіз податкових даних), превентивна (запобігання податковим правопорушенням), каральна (застосування санкцій) та сервісна (інформування платників). Кожна з функцій виконується в межах відповідного адміністративно-правового регулювання та має на меті досягнення суспільного балансу між інтересами держави і платників податків.

Зміст податкового контролю формується як сукупність форм, методів, процедур і засобів, за допомогою яких уповноважені органи здійснюють нагляд за виконанням податкових обов'язків. До основних форм контролю належать камеральні та документальні перевірки, автоматизований моніторинг, аналітична обробка інформації, податкове спостереження тощо. Змістовне наповнення кожної з форм визначається законодавством, що забезпечує правову визначеність та уніфікацію контрольних дій.

Лагодієнко Н.В., Іванченкова Л.В., Євтушевська О.О. та Скляр Л.Б. виокремлюють податковий контроль як процес цілеспрямованої діяльності, яка втілюється через уповноважені органи; його реалізація неможлива без чіткого правового й організаційного фундаменту [106, с. 24-29].

Ткачик Ф.М. і Корчак А.І. підкреслюють, що в умовах цифровізації та євроінтеграції роль інформаційно-аналітичного забезпечення стає ключовою, а податковий контроль вимагає переосмислення саме цієї аналітичної складової як інструменту стратегічного фінансового управління [185, с. 191-203].

У розумінні публічного адміністрування податковий контроль слід розглядати як інститут, що має інституційну та нормативно-правову основу. Інституційний вимір включає систему органів, відповідальних за контроль, зокрема Державну податкову службу, її територіальні органи, а також інші державні інституції, що мають повноваження у сфері фінансового контролю. Нормативна база визначає повноваження, обов'язки, права та відповідальність як контролюючих органів, так і об'єктів контролю.

Особливістю податкового контролю як інституту публічного адміністрування є його спрямованість не лише на покарання, а й на профілактику правопорушень, а також підвищення податкової культури суспільства. В умовах діджиталізації та електронного урядування важливою тенденцією є трансформація контролю у бік аналітично-інформаційної взаємодії між державою і платниками податків, що дозволяє досягати високої ефективності з мінімальним адміністративним втручанням.

Крім того, податковий контроль в рамках публічного адміністрування повинен реалізовувати принципи відкритості, пропорційності, недискримінаційності та підзвітності. Ці принципи гарантують не лише ефективне адміністрування, а й зміцнення довіри до податкової системи. Вони також сприяють легітимації контролюючих дій в очах суспільства та бізнесу, що має важливе значення для демократичної держави.

Журавльова Т. акцентує на важливості процедур здійснення податкового контролю з акцентом на правові аспекти та оцінку ефективності застосування таких процедур. Цей вислів підкреслює орієнтацію на законність, ефективність і

можливості своєчасного реагування – що відповідає сервісній і превентивній функціям [70, с. 83-88].

Волкова Ю.А. зазначає, що податкове адміністрування є сукупністю спрямованих функцій, технологій і форм реалізації контролю, що має бути націлене на забезпечення максимально можливого збору податків при мінімальних витратах і ґрунтуватися на принципах партнерства та дотримання балансу інтересів учасників податкових відносин. Це відображає як сервісну функцію (спрощення для платників), так і превентивну (партнерство) та каральну (збір податків) [23, с. 90-96].

У сучасних умовах розвитку податкових правовідносин податковий контроль не повинен розглядатися виключно як інструмент карального впливу держави на платників податків. Трансформація публічного управління, цифровізація податкового адміністрування та впровадження ризик-орієнтованих підходів свідчать про поступовий перехід до сервісно-превентивної моделі податкового контролю, основною метою якої є забезпечення добровільного виконання податкових обов'язків, попередження правопорушень та створення сприятливих умов для добросовісної господарської діяльності. Водночас повністю відмовитися від каральної функції держава не може, оскільки вона залишається необхідним елементом механізму забезпечення податкової дисципліни та захисту фіскальних інтересів держави. Таким чином, податковий контроль повинен поєднувати сервісну, превентивну та правоохоронну складові, проте пріоритетним напрямом його розвитку має стати саме сервісний підхід, за якого контрольні заходи спрямовуються насамперед на запобігання порушенням, підвищення рівня податкової культури та забезпечення партнерської взаємодії між державою і платниками податків.

Пухальський В.В. податковий контроль визначає як специфічний державний контроль зі структурною складовою: організаційна та інформаційна

інфраструктура, методологічна база, нормативно-правове забезпечення, що підкреслює важливість аналітичної та прогнозувальної основи контролю [132, с. 32-36].

Необхідно також звернути увагу на міждисциплінарний характер податкового контролю. Як інститут публічного управління він базується на взаємодії адміністративного, фінансового, податкового та інформаційного права. Цей комплексний підхід дозволяє ефективно реагувати на динаміку соціально-економічних процесів та виклики, пов'язані з глобалізацією, цифровими технологіями і новими схемами ухилення від оподаткування.

З огляду на наведене, податковий контроль доцільно розглядати не лише як складову податкового адміністрування, а й як міжгалузевий правовий інститут, що поєднує норми різних галузей права для реалізації контрольної функції держави у сфері оподаткування. Його міжгалузевий характер зумовлений тим, що правове регулювання контрольних відносин охоплює фінансово-правові засади формування доходів бюджету, адміністративно-правові механізми здійснення владних повноважень контролюючими органами, інформаційно-правові аспекти обробки та захисту даних, а також процесуальні гарантії захисту прав платників податків. Саме така комплексність правового регулювання забезпечує ефективне функціонування податкового контролю в умовах цифровізації та постійного ускладнення господарських процесів.

У цьому контексті важливо забезпечити належну якість управлінських рішень у сфері контролю, зокрема через удосконалення професійної підготовки працівників контролюючих органів, цифровізацію процесів, розробку ефективних процедур виявлення ризиків і запровадження комплексного моніторингу. Таким чином, податковий контроль має постійно адаптуватися до нових умов і викликів, не втрачаючи при цьому своєї публічно-правової сутності.

Ткачик Л. та Сеньків Д. стверджують, що сучасні тенденції цифровізації економіки та розвиток партнерських відносин між платниками та контролюючими органами вимагають нових підходів до проведення податкового контролю. Дослідження вказує на те, що існуюча система не готова до переходу на прогресивні цифрові форми, що обмежує її ефективність, зокрема в контексті мінімізації суб'єктивного фактора [186, с. 36-42].

Ткачик Ф. та Корчак А. наголошують на тому, що в умовах глобалізації, цифрової трансформації та зовнішніх викликів (зокрема воєнного характеру) податковий контроль в Україні набуває нової фіскальної ваги, що змушує переосмислити його інформаційно-аналітичну основу. Науковці підкреслюють необхідність інтеграції цифрових платформ, інтелектуального аналізу даних та міжнародної інтеграції для досягнення синергійного ефекту в податковому адмініструванні [185, с. 191-203].

В умовах дії воєнного стану в Україні найважливішими завданнями держави та органів місцевого самоврядування є фінансове забезпечення усіх сфер суспільного життя, зокрема й фінансування видатків на систему безпеки й оборони у цей період [57, с. 79-88].

Науковцями також зазначається, що трансформація податкової політики України є правильною дією у воєнний стан, починаючи зі змін у самому розумінні податкового обов'язку. Якщо в мирний час він характеризувався безумовністю та чітко визначеністю, то під час війни він набуває нового, адаптивного виміру [91, с. 22-27].

Чудак О.М. в рамках дослідження напрямків розвитку правового регулювання цифровізації адміністрування податків і зборів підкреслює важливість створення чіткої нормативно-правової бази для впровадження е-аудиту, електронної простежуваності та інших технологій, а також вказує на

стратегічну необхідність врегулювання цифрових інструментів у реформуванні податкової системи [199].

Разом з цим в умовах підвищення рівня тінізації економіки поширення цифрових інструментів податкового адміністрування й контролю мають створюватись нові можливості для протидії цим негативним явищам.

Підсумовуючи, слід зазначити, що податковий контроль як інститут публічного адміністрування виконує багатовекторну роль у сучасній державі. Він поєднує правовий, організаційний і технологічний аспекти управління, спрямовані на забезпечення фіскальної стабільності, прозорості господарської діяльності та верховенства права у податковій сфері. Його ефективність безпосередньо впливає на якість публічного управління в цілому та рівень соціально-економічного розвитку держави.

1.2. Етапи становлення та розвитку системи податкового контролю в Україні

Становлення та розвиток системи податкового контролю є ключовим аспектом фінансової політики будь-якої держави, зокрема України, яка на етапі свого державотворення та інтеграції у глобальні економічні процеси зіткнулася з необхідністю формування ефективної моделі контролю за справлянням податків. У цьому контексті податковий контроль виконує не лише фіскальну функцію, а й сприяє забезпеченню економічної безпеки, фінансової стабільності та підвищенню довіри громадян до інституцій державної влади. Розуміння історичних передумов, а також трансформацій, яких зазнала система податкового контролю в Україні, дозволяє обґрунтовано оцінити її сучасний стан та перспективи подальшого вдосконалення.

Актуальність дослідження етапів становлення податкового контролю в Україні зумовлена потребою у комплексному аналізі процесів адаптації національної податкової системи до змін соціально-економічного середовища, політичних трансформацій та міжнародних зобов'язань. Із моменту здобуття незалежності Україна пройшла складний шлях реформування податкової сфери, що супроводжувався як нормативно-правовими змінами, так і трансформацією інституційних механізмів контролю. Саме історичний аналіз дає змогу виявити закономірності й помилки, що були допущені на різних етапах, а також зрозуміти логіку розвитку податкового контролю в умовах пострадянського простору.

Наукове осмислення етапів розвитку податкового контролю в Україні є важливим не лише з теоретичної точки зору, а й має прикладне значення для формування ефективної податкової політики. Вивчення еволюції контролюючих органів, методів і форм контролю дозволяє сформулювати рекомендації щодо удосконалення сучасних механізмів податкового адміністрування. Це, у свою чергу, сприятиме зменшенню рівня податкових правопорушень, підвищенню ефективності функціонування податкових органів та загальному покращенню інвестиційного клімату в державі.

Питання формування та трансформації системи податкового контролю в Україні є об'єктом численних наукових досліджень, що охоплюють як історико-правові, так і адміністративно-економічні аспекти. Сучасна вітчизняна наукова думка репрезентує комплексний підхід до аналізу етапів становлення податкового контролю, акцентуючи увагу на динаміці нормативно-правового регулювання, інституційній еволюції та практичних механізмах реалізації контрольних функцій держави.

На думку Сидоренка О.М., в рамках вивчення історії становлення системи податкового контролю України як складової забезпечення економічної безпеки, констатується, що її розвиток відзначався тривалим і складним шляхом, що тривав

понад тисячу років, проте до сьогодення система остаточно не сформувалася. Сучасна система податкового контролю у сфері забезпечення економічної безпеки України включає контролюючі суб'єкти, підконтрольні об'єкти, предмет та види контролю, загальні й спеціальні методи здійснення контрольної діяльності, а також організаційне та правове забезпечення її функціонування. Кожен із зазначених елементів має складну внутрішню структуру, ефективність функціонування якої визначає загальний рівень результативності системи податкового контролю у забезпеченні економічної безпеки держави [169, с. 66-73].

Так, у дослідженні Сидоренка О.М. здійснено історичну періодизацію розвитку системи податкового контролю з акцентом на ключові етапи її трансформації. Автор виокремлює інституційні зміни, що відбувалися внаслідок формування незалежної податкової адміністрації, а також аналізує взаємозв'язок між податковим контролем та економічною безпекою держави. Особливу увагу приділено змінам у функціонуванні контролюючих органів після впровадження Податкового кодексу України та реформування Державної фіскальної служби [169, с. 66-73].

Сидоренко О.М. здійснює глибокий ретроспективний аналіз податкового контролю, в якому виокремлює чітку періодизацію розвитку цієї системи. Зокрема, він ідентифікує кілька історичних стадій, кожна з яких характеризується особливими законодавчими, інституційними та методологічними змінами. Таким чином, дослідник прагне не лише описати поточний стан системи, але й виявити логіку розвитку контрольних механізмів, що формувалися під впливом соціально-економічних і політичних обставин.

Сидоренко виділяє початковий етап, що відповідає перехідному періоду початку 1990-х років, коли Україна, здобувши незалежність, мала запозичені радянські форми правового й адміністративного регулювання. На цьому етапі

нормативно-правова база податкового контролю існувала у вигляді окремих законів і постанов, але не мала ще цілісної системи або чітких інституційних структур, здатних реалізувати повний спектр контрольних функцій держави. Невизначеність законодавства, часті зміни в структурах контролюючих органів і нормативний дефіцит – характерні риси цього періоду.

Другий етап знаменується інституціоналізацією та законодавчою кодифікацією системи контролю. Це включає момент, коли були ухвалені комплексні нормативно-правові акти, що регламентують повноваження податкових органів, порядок проведення перевірок, відповідальність платників податків, процедури оскарження. Використання цих правових документів сприяло поступовій уніфікації підходів до здійснення контролю, зменшенню галузевої розрізненості й посиленню ролі державних інститутів у забезпеченні податкової дисципліни.

Третій етап охоплює сучасну трансформацію, пов'язану з імплементацією міжнародних стандартів, адаптацією до глобалізації, розвитком методів ризик-орієнтованого контролю, а також із цифровізацією процедур і підвищенням прозорості. На цьому етапі підсилюється значення правових гарантій прав платників податків, вдосконалюються інституційні рамки й підходи до здійснення перевірок, контроль стає більш аналітичним, з більшим акцентом на превенцію порушень і зменшення адміністративного тиску. Крім того, Сидоренко розглядає сучасні виклики – як-от ухилення від сплати податків, трансфертне ціноутворення, проблеми адміністрування в умовах реформ, які вимагають удосконалення не лише законодавства, але й практики реалізації контрольних функцій.

Інші науковці пропонуючи дещо схожі пропозиції етапності становлення та розвитку податкового контролю в Україні, зазначають, що система податкового контролю в Україні формувалася на різних історичних етапах, кожен із яких мав

свої особливості та нормативне підґрунтя. Перший етап охоплює період з кінця IX до першої половини XI ст. н.е., коли прототип державного податкового контролю було впроваджено за часів княгині Ольги, а подальше нормативне вдосконалення здійснено за правління князя Ярослава Мудрого шляхом закріплення основних принципів контролю та відповідальності у «Руській Правді».

Другий етап, що тривав від другої половини XI ст. до 1921 р., характеризувався значною фрагментацією податкового контролю, відсутністю єдиного централізованого механізму під час феодальної роздробленості та впливом зовнішніх окупаційних режимів, зокрема монголо-татарських і польських; водночас певні елементи контролю зберігалися в Галицько-Волинському князівстві та в системі Запорізької Січі, де контроль здійснювався обраними уповноваженими особами відповідно до січових традицій і гетьманських указів [4].

Третій етап пов'язаний із встановленням радянської влади після 1921 р., коли система податкового контролю розвивалася на основі норм Радянської Росії та була інтегрована у єдину державну систему контролю СРСР із централізованим урядовим наглядом і щорічним публічним звітуванням. Нарешті, четвертий етап розпочався на початку 1990-х рр. після здобуття Україною незалежності, коли податкові органи були виведені з підпорядкування Міністерства фінансів у окремий орган – Державну податкову адміністрацію України, а сучасна система податкового контролю набула складної структури, що включає взаємопов'язані елементи та механізми державного управління, спрямовані на забезпечення виконання контрольної функції держави щодо формування дохідної частини зведеного бюджету та підтримання економічної безпеки [157; 92, с. 164-169].

Дещо інакше Солошкіна І.В. досліджує правову природу й структуру податкового контролю в контексті трансформацій податкового законодавства та в

рамках дослідження становлення і розвитку податкового контролю акцентує увагу на особливостях адміністративної реалізації контрольної функції держави, класифікує форми й методи податкового контролю та обґрунтовує напрями їх вдосконалення з огляду на сучасні виклики. Важливим елементом дослідження є розгляд ефективності організаційної побудови контролюючих органів у системі публічного управління [170, с. 81-84].

Разом з цим Солошкіна І.В. досліджувала проблеми становлення податкового контролю в Україні крізь призму еволюції правового регулювання та трансформації організаційно-інституційного забезпечення цієї сфери. Науковець не пропонує формалізованої періодизації у вигляді чітко визначених хронологічних меж, проте на основі змістовного аналізу її праць можливо виокремити три ключові етапи розвитку системи податкового контролю, кожен із яких характеризується специфічними правовими, організаційними та методичними особливостями.

Перший етап – початковий (перехідний), який охоплює період початку 1990-х років, – визначається як час формування елементів податкового контролю на базі ще не реформованої нормативно-правової системи, що значною мірою зберігала ознаки радянського адміністративного устрою. У цей період податковий контроль в Україні функціонує в умовах нестабільного нормативного поля, а формування спеціалізованих контролюючих органів та процедур здійснюється без цілісної законодавчої основи. Законодавче регулювання має фрагментарний характер, що обумовлює потребу у подальшій систематизації й кодифікації норм.

Другий етап, який умовно можна позначити як етап інституційної консолідації та законодавчого структурування, розпочинається з формування національної податкової системи та поступової розробки власної правової бази. Центральним елементом цього періоду є прийняття Податкового кодексу України, що започаткувало процес уніфікації та систематизації норм щодо податкового

контролю. У рамках цього етапу спостерігається зміцнення повноважень контролюючих органів, розширення методів здійснення перевірок, формалізація процедур податкового моніторингу та підвищення рівня правової визначеності у взаємодії держави з платниками податків.

Третій етап, який у працях науковця окреслюється як сучасний, характеризується поглибленням інтеграційних процесів у сфері податкового контролю, впровадженням ризикоорієнтованих моделей перевірок, цифровізацією процедур та адаптацією національного законодавства до міжнародних стандартів, зокрема у контексті зобов'язань перед ОЕСР та ЄС. У цей період особлива увага приділяється забезпеченню балансу між фіскальними інтересами держави та правами платників податків, впровадженню процедурних гарантій та посиленню контролю за трансфертним ціноутворенням. Таким чином, податковий контроль трансформується в більш структуровану, прозору та орієнтовану на ефективність систему державного нагляду за податковими зобов'язаннями.

В рамках здійснення порівняльного аналізу національної моделі податкового контролю із зарубіжними практиками, науковці у визначеній сфері детально аналізують етапи формування контролюючих органів в Україні, виявляють основні проблеми нормативного регулювання та пропонують шляхи імплементації міжнародних стандартів податкового адміністрування. Зокрема, порушується питання уніфікації підходів до організації перевірок, застосування ризикоорієнтованих методів контролю та удосконалення процедурного забезпечення [126, с. 39-45].

Крім цього, піднімається питання удосконалення нормативно-правової бази, а також уніфікація понять та посилення міжвідомчої взаємодії є ключовими умовами формування дієвої системи фінансового моніторингу в

Україні, орієнтованої на забезпечення фінансової безпеки та зміцнення податкової дисципліни [173, с. 120-124].

Значну увагу історичному контексту приділяє також Магопець О.А. у науковій праці, де обґрунтовано етапи еволюції податкової системи загалом і податкового контролю зокрема, включаючи трансформації законодавчого поля, зміну парадигми державного контролю, а також виклики, зумовлені перехідним періодом пострадянського розвитку [115, с. 178-192].

У своїй науковій праці Магопець О.А. проводить хронологічний аналіз процесу становлення податкової системи з моменту проголошення незалежності. Пропонується виокремлювати два основні великі етапи розвитку системи: перший охоплює період з 1991 по 2010 рік, другий – з 2011 року до теперішнього часу.

Тут же, протягом цих етапів, визначаються підетапи та ключові трансформаційні зрушення, пов'язані зі змінами податкового законодавства, інституційних механізмів збору податків, а також із показниками податкового навантаження як критерієм оцінки ефективності змін.

Перший етап (1991–2010) характеризується закладенням фундаменту податкової системи: формуванням базових податків і зборів, створенням нормативно-правових засад справляння податкових зобов'язань, становленням інституцій (податкових органів), а також еволюцією елементів системи у відповідь на економічні кризи та соціально-політичні виклики.

Особливою ознакою цього періоду є поступове розширення елементів податкової системи, їх трансформація, але ще з значною часткою невизначеності, як у законодавстві, так і в механізмах адміністрування.

Другий етап (з 2011 р. до сучасності) науковець відзначає як період активного реформування. Саме в цей період спостерігається оновлення механізмів справляння окремих податків, удосконалення правових та

адміністративних інструментів, адаптація до змін у економічному середовищі, зокрема міжнародному тиску та інтеграційним вимогам.

Показники податкового навантаження використовуються авторкою як важливий індикатор: змінюються ставки, структура податків і зборів, зростає роль прозорості та ефективності адміністрування.

Разом із цим, науковець підкреслює, що податковий контроль розглядається в межах цих етапів як складова податкової системи, яка зазнає відповідних трансформацій: від фрагментарного застосування контрольних механізмів у перші роки незалежності до більш системного й законодавчо врегульованого контролю в останній період. Зміни стосуються не лише інституцій – хто здійснює контроль, – але й методів контролю, його організації, правового порядку процедур перевірки, оскаржень, а також індикаторів податкової дисципліни.

Окремим напрямом досліджень є вивчення специфіки податкового контролю в окремих його формах. Зокрема, у статті Парфентій Л.А. та Шутько В.М. розглядається процес інституціоналізації механізмів контролю в умовах глобалізації фінансових ринків та гармонізації національного законодавства з міжнародними зобов'язаннями. Автори підкреслюють, що ефективний контроль за трансфертним ціноутворенням є одним з найважливіших інструментів запобігання податковим зловживанням у сфері міжнародної торгівлі [130, с. 469-472].

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про наявність стійкої наукової зацікавленості проблематикою етапів становлення та розвитку податкового контролю в Україні. Систематизація існуючих досліджень дозволяє окреслити методологічні підходи до оцінки ефективності контрольних механізмів, виявити чинники, що впливали на їх еволюцію, та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення податкового контролю в контексті забезпечення фінансової стабільності держави.

Аналіз наукових підходів до періодизації становлення та розвитку системи податкового контролю в Україні засвідчує наявність певного концептуального узгодження серед дослідників у визначенні ключових віх цього процесу. Зокрема, науковці Солошкіна І.В., Сидоренко О.М., Магопець О.А., а також Парфентій Л.А. і Шутько В.М. у своїх працях виділяють етапи, що базуються на критеріях нормативно-правової еволюції, інституційної трансформації, зміни функціональних підходів до контролю, а також ступеня інтеграції міжнародного досвіду. Незважаючи на певні розбіжності в деталях, спільним є визнання глибокої залежності податкового контролю від загального стану податкової системи та державного управління [130, с. 469-472].

Так, І.В. Солошкіна акцентує увагу на адміністративно-правових передумовах розвитку системи, поділяючи її становлення на перехідний, нормативно-структурний та сучасний інтеграційний етапи. О.М. Сидоренко розробляє власну періодизацію, у якій ключовими чинниками є еволюція законодавства, інституціоналізація податкових органів і запровадження сучасних аналітичних методів контролю. О.А. Магопець пропонує поділ на два великі етапи – до та після прийняття Податкового кодексу, – з підетапами, що деталізують вплив політичних і соціально-економічних змін на механізми контролю. У свою чергу, Парфентій Л.А. і Шутько В.М. розглядають етапи розвитку податкового контролю крізь призму становлення національного режиму контролю за трансфертним ціноутворенням, з урахуванням адаптації до міжнародних зобов'язань та фіскальної ефективності.

З урахуванням проаналізованих підходів та оцінки як нормативного середовища, так і практики функціонування податкового контролю, доцільним вбачається запропонувати узагальнену періодизацію, яка б відображала як змістовні, так і структурні зміни в системі. Така періодизація повинна включати п'ять основних етапів: 1) перехідний (1991–1996 рр.) – етап нормативного

вакууму та організаційного становлення; 2) формувальний (1997–2010 рр.) – період розвитку законодавчої бази й інституційного закріплення функцій контролю; 3) систематизаційний (2011–2015 рр.) – час кодифікації норм, зокрема із прийняттям Податкового кодексу України; 4) реформаторський (2016–2019 рр.) – етап фіскальної децентралізації та трансформації податкових органів; 5) цифрово-аналітичний (2020 р. – дотепер) – сучасна стадія впровадження ризикоорієнтованих моделей, автоматизованого обміну інформацією та міжнародної координації.

Запропонована періодизація відображає як внутрішню логіку інституційних перетворень, так і зовнішні виклики, зумовлені глобалізаційними процесами, цифровізацією та необхідністю гармонізації податкового контролю з міжнародними стандартами (зокрема, BEPS і CRS). Кожен етап характеризується не лише змінами в нормативному полі, а й переосмисленням самої сутності контролю – від карального інструмента до превентивного й аналітичного механізму забезпечення податкової дисципліни. Також відбувається поступове зміщення акцентів з фізичних перевірок до аналізу великих даних, що зумовлює трансформацію компетенцій контролюючих органів.

Важливим складником цифрово-аналітичного етапу розвитку податкового контролю в Україні стало впровадження механізмів автоматизованого моніторингу податкових ризиків у сфері адміністрування податку на додану вартість. Перехід від переважно документальних та фактичних форм контролю до автоматизованого аналізу податкової інформації засвідчив зміну концепції податкового контролю від ретроспективного виявлення порушень до їх превентивного попередження на основі ризик-орієнтованого підходу.

Нормативним підґрунтям формування сучасної системи автоматизованого моніторингу стало прийняття Закону України від 21 грудня 2016 року № 1797-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення

інвестиційного клімату в Україні». Вказаним законом було доповнено статтю 201 Податкового кодексу України положеннями щодо можливості зупинення реєстрації податкових накладних та розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних у разі їх відповідності визначеним критеріям ризиковості. Одночасно законодавець заклав основи функціонування механізму постійного автоматизованого моніторингу податкових накладних, що здійснювався шляхом аналізу податкової інформації та оцінки ризиків ухилення від оподаткування.

Перший етап функціонування системи моніторингу характеризувався апробацією відповідних алгоритмів та процедур. У 2017 році було запроваджено перехідний режим роботи системи, в межах якого здійснювався аналіз податкових накладних без фактичного блокування їх реєстрації. Надалі почала діяти процедура автоматичного зупинення реєстрації податкових накладних, що відповідали визначеним критеріям ризиковості, а також механізм подання платниками податків пояснень і підтвердних документів для прийняття рішення щодо їх реєстрації.

Водночас початковий період функціонування системи виявив низку практичних проблем. Зокрема, платники податків стикнулися з технічними обмеженнями електронного документообігу, недостатньою визначеністю критеріїв ризиковості та значною дискрецією контролюючих органів при оцінці поданих документів. Це спричинило суттєве збільшення кількості адміністративних і судових спорів щодо правомірності зупинення реєстрації податкових накладних. Судова практика поступово сформувала підхід, відповідно до якого критерії ризиковості та підстави для обмеження прав платників податків повинні мати належне нормативне закріплення, а рішення контролюючих органів – бути достатньо мотивованими та обґрунтованими.

Подальший розвиток автоматизованого моніторингу пов'язаний із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року №

117, якою вперше було комплексно врегульовано механізм зупинення реєстрації податкових накладних та визначено поняття моніторингу і ризику порушення податкового законодавства. Водночас практика застосування цієї моделі продемонструвала недоліки делегування повноважень щодо визначення критеріїв ризиковості безпосередньо фіскальним органам. Зокрема, використання критеріїв ризиковості, затверджених листами Державної фіскальної служби України, стало предметом численних судових спорів та отримало критичну оцінку з боку Верховного Суду, який наголосив на неможливості встановлення обов'язкових правил поведінки підзаконними актами ненормативного характеру.

Якісно новий етап розвитку системи розпочався після прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 року № 1165, якою затверджено чинний порядок зупинення реєстрації податкових накладних та розрахунків коригування. Зазначений нормативний акт суттєво вдосконалив правові засади функціонування системи моніторингу, закріпив поняття автоматизованого моніторингу відповідності податкових накладних критеріям ризиковості, визначив правовий статус таблиці даних платника податку, унормував критерії ризиковості платників податків та господарських операцій, а також запровадив більш прозорі процедури прийняття рішень контролюючими органами.

Особливого значення система автоматизованого моніторингу набула в умовах воєнного стану. Починаючи з 2022 року, законодавство неодноразово зазнавало змін, спрямованих на адаптацію податкового контролю до умов воєнної економіки. Відбувалося розширення ознак безумовної реєстрації податкових накладних для окремих категорій платників, удосконалювалися критерії ризиковості, автоматизувалися процедури врахування таблиць даних платників податків та підвищувалися вимоги до обґрунтованості рішень про віднесення суб'єктів господарювання до категорії ризикових. Поступово система моніторингу трансформувалася з інструменту масового блокування податкових накладних у

механізм диференційованої оцінки ризиків із застосуванням елементів автоматизованого аналізу податкової поведінки платників.

Подальша цифровізація податкового контролю знайшла відображення у впровадженні концепції податкового комплаєнсу. Відповідно до змін, внесених до Податкового кодексу України у 2024 році, законодавчо закріплено поняття комплаєнсу як системи заходів, спрямованих на підвищення рівня добровільного виконання податкових обов'язків та мінімізацію податкових ризиків. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям розвитку податкового адміністрування, відповідно до яких основною метою контролю стає не лише виявлення порушень, а й формування умов для добровільного дотримання податкового законодавства.

Отже, розвиток системи автоматизованого моніторингу господарських операцій свідчить про поступовий перехід української моделі податкового контролю до цифрової ризик-орієнтованої парадигми. Впровадження Системи моніторингу критеріїв оцінки ризиків (СМКОР), розвиток електронного адміністрування ПДВ, удосконалення аналітичних інструментів обробки податкової інформації та запровадження комплаєнс-підходу формують новий етап еволюції податкового контролю, в межах якого ключового значення набувають автоматизація процесів, прогнозування ризиків та забезпечення балансу між фіскальними інтересами держави і правами платників податків [105, с. 87-92].

Таким чином, періодизація еволюції податкового контролю повинна мати міждисциплінарний характер і враховувати юридичні, управлінські та економічні параметри. Її застосування в подальших наукових дослідженнях може стати основою для оцінювання ефективності реформ у сфері податкового адміністрування, виявлення системних ризиків, а також обґрунтування нових підходів до балансування фіскального інтересу держави й прав платників

податків. У зазначеному контексті важливо, щоби майбутні етапи розвитку базувалися на принципах прозорості, справедливості, технологічної адаптивності та інституційної стійкості податкового контролю.

1.3. Форми та методи здійснення податкового контролю

Податковий контроль є невід’ємною складовою системи податкового адміністрування, спрямованою на забезпечення своєчасності, повноти та законності сплати податків і зборів платниками податків. У сучасних умовах він виконує функцію не лише фіскального нагляду, але й превентивного механізму, що сприяє підвищенню податкової дисципліни і мінімізації податкових ризиків. Формування ефективної системи податкового контролю передбачає застосування різноманітних форм та методів, адаптованих до сучасних викликів і тенденцій розвитку податкової політики.

Форми податкового контролю традиційно поділяються на документальні, фактичні, камеральні, виїзні та позапланові перевірки. Документальна форма полягає у вивченні податкової звітності, первинних документів і інших матеріалів без безпосереднього виїзду до платника податків. Фактичний контроль здійснюється шляхом безпосереднього огляду діяльності платника податків у його приміщеннях або на місцях виконання господарських операцій. Кожна форма має свої переваги та обмеження, що потребує їх раціонального поєднання в межах контрольної діяльності [170, с. 81-84].

Камеральний податковий контроль є найбільш розповсюдженим методом, який реалізується шляхом перевірки податкових декларацій та доданих документів без виїзду. Цей метод дозволяє оперативно виявляти помилки, невідповідності та порушення, однак має обмежену можливість щодо оцінки

реального стану справ платника. Водночас виїзний контроль є більш комплексним і глибоким інструментом, що дає змогу не лише перевірити документи, а й з'ясувати фактичний стан господарської діяльності [115, с. 178-192].

У роботі Т. Ткача та О. Артюха пропонується виділяти такі основні методи податкового контролю як документальний контроль, фактичний контроль, облік платників податків та інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів. Кожен із цих методів має свою специфіку, спрямованість та межі застосування.

Документальний контроль передбачає впорядковану перевірку податкової звітності, первинних документів, звітних форм, що подає платник податків. Фактичний контроль – це безпосередня перевірка на місці ведення господарської діяльності, огляд матеріальних об'єктів, інвентаризацій. Облік платників дозволяє контролюючим органам мати інформаційну базу щодо суб'єктів оподаткування і використовувати її для інших форм контролю. Інформаційно-аналітичне забезпечення відображає сучасні тенденції розвитку – застосування аналітики даних, систем моніторингу, пошук ризикових платників за допомогою статистичних, поведінкових чи інших моделей [188, с. 5-9].

Крім цього вищезазначеними науковцями пропонується окремо виділяти такі способи податкового контролю як камеральні та документальні перевірки, інвентаризацію, хронометраж, контрольні закупки тощо. Камеральні перевірки – це, як правило, перевірка декларацій та звітності платника без виїзду, на основі документів.

Документальні перевірки охоплюють як звітність, так і додаткову документацію, включно з перевірками представницьких операцій, контрактів тощо. Хронометраж тут вживається як спосіб фіксації тривалості та часових характеристик податкових процедур чи операцій із метою аналізу їх відповідності законодавчим нормам або встановлення зловживань. Контрольні закупки

служать інструментом «обхідного» спостереження – встановлення стану справ за умов, коли перевіряючі можуть імітувати поведінку звичайного клієнта чи користувача послуг, щоб з'ясувати фактичне виконання податкових зобов'язань.

У праці також виділяються переваги та недоліки кожного з методів і способів контролю. До переваг методів, зазначених в роботі, належать: здатність системно виявляти порушення, контроль за повнотою та своєчасністю сплати податків, функціонування на засадах законності й офіційності. До недоліків – значні часові та ресурсні витрати особливо у фактичному контролі, ризики суб'єктивного впливу або корупції, а також формальний підхід у разі недостатньої аналітичної чи матеріально-технічної бази (наприклад, при камеральних перевірках або контрольних закупках) [188, с. 5-9].

Таким чином, для підвищення ефективності системи податкового контролю в Україні доцільно поєднувати традиційні методи з сучасними інформаційно-аналітичними способами, збільшувати роль превентивного контролю, удосконалювати нормативно-правове регулювання способів і процедур контролю. Зокрема, автори рекомендують розвиток автоматизованих систем аналізу даних для раннього виявлення ризиків, застосування цифрових технологій та удосконалення кадрового потенціалу контролюючих органів.

Сучасні підходи до здійснення податкового контролю включають розширення застосування ризик-орієнтованих методів, що дозволяють підвищити ефективність перевірок шляхом пріоритизації платників з високим ступенем ризику ухилення від оподаткування. Цей метод передбачає аналіз інформації на основі великих даних, поведінкових моделей та інших аналітичних інструментів для мінімізації необґрунтованих перевірок та оптимізації ресурсів податкових органів [169, с. 66-73].

Інтеграція цифрових технологій у процес податкового контролю зумовлює впровадження електронних форм перевірок і моніторингу. Зокрема,

автоматизовані системи збору і обробки інформації сприяють підвищенню прозорості податкових відносин, скороченню часу на обробку даних та підвищенню якості аналітичних висновків. Це, у свою чергу, змінює характер методів контролю, роблячи їх більш гнучкими і проактивними [130, с. 469-472].

Окремим напрямом сучасних методів податкового контролю є застосування методів трансфертного ціноутворення, що передбачає контроль за операціями між пов'язаними особами з метою запобігання ухиленню від оподаткування шляхом маніпулювання цінами. Цей метод вимагає глибоких знань економіки, бухгалтерського обліку та міжнародного права, а також тісної координації з міжнародними фіскальними органами [130, с. 469-472].

Не менш важливою є також роль превентивних заходів у системі податкового контролю, до яких належать консультаційна підтримка платників податків, навчання та інформування щодо новітніх нормативних змін. Превентивний контроль дозволяє не лише знизити ризики порушень, а й формує культуру відповідального ставлення до податкових зобов'язань [115, с. 178-192].

Системний підхід до організації податкового контролю вимагає комплексного використання різних форм і методів із урахуванням специфіки платників, виду податків та характеру господарської діяльності. Водночас значна увага приділяється підвищенню професійної компетентності контролерів, застосуванню сучасних інформаційних технологій та міжнародного співробітництва у сфері податкового нагляду [170, с. 81-84].

Таким чином, сучасні підходи до форм і методів здійснення податкового контролю базуються на принципах ефективності, мінімізації адміністративного тиску на платників, прозорості та застосуванні інноваційних технологій. Вони спрямовані на збалансування інтересів держави щодо фіскальних надходжень і забезпечення прав платників податків, що є визначальним фактором розвитку податкової системи України в умовах глобалізації та цифровізації економіки.

Податковий контроль в Україні стикається з рядом значних проблем, які суттєво знижують ефективність його функціонування. Як зазначають Мельник М.І. і Лещуха І.В. одним із ключових недоліків є невизначеність та розмитість повноважень контролюючих органів, що створює правову невизначеність і дає можливості для зловживань. Ще однією проблемою вважають недостатній рівень використання превентивних форм контролю, таких як інформаційно-аналітичне забезпечення чи консультативна взаємодія з платниками, що могли б зменшити податкові правопорушення на ранніх стадіях [118, с. 105-109].

Також проблемою проведення заходів податкового контролю вважається невідповідність між законодавчими нормами та реальною практикою перевірок. Зокрема, часті зміни в податковому законодавстві, недостатнє регулювання процедур перевірки та відсутність прозорих стандартів часто приводять до суб'єктивної інтерпретації податковими інспекторами своїх повноважень [186, с. 36-42].

Крім того, дослідники констатують проблему надмірного адміністративного тиску на законослухняних платників податків при одночасно низькій ефективності заходів контролю щодо контрагентів із високим ризиком ухилення. Не менш вагомою є проблема недостатньої цифрової готовності та ресурсної забезпеченості контролюючих органів. У статті «Особливості проведення податкового контролю в Україні в умовах цифровізації» наголошують, що багато контролюючих органів не мають належної ІТ-інфраструктури, недостатньо інтегрованих систем обміну даними, а також стикаються з браком кваліфікованих кадрів у сфері аналізу великих даних та ризик-орієнтованих моделей [200, с. 106-113; 185, с. 191-203].

Ця ситуація затримує або ускладнює застосування сучасних методів контролю, таких як автоматизований аналіз, моделювання ризиків або використання систем раннього попередження про порушення.

З огляду на виявлені проблеми, українські науковці пропонують низку напрямів, які могли б суттєво покращити здійснення податкового контролю, зокрема, радять удосконалити нормативно-правове регулювання, чітко чіткіше визначити повноваження контролюючих органів, стандартизувати процедури перевірок та повторно переглянути ризикові критерії, які використовуються для відбору платників податків для перевірок [221, с. 443-450].

Також необхідно посилити захист прав платників податків через процедурні гарантії: чіткіше регламентувати строки перевірок, обґрунтованість і мотивованість рішень контролюючих органів, процедури оскарження та перегляду актів контролю. Рекомендую розробити систему моніторингу ефективності самих методів контролю за допомогою ключових показників результативності (KPI), які б дозволяли оцінювати співвідношення ресурсів, затрачених на проведення перевірок, і зекономлених через скорочення втрат бюджету від ухилення [196, с. 1008-1014; 158, с. 89-101].

Враховуючи вищезазначене, пропонується у контексті подальшого вдосконалення форм, методів та способів податкового контролю більше розвивати та законодавчо закріпити превентивні форми контролю – консультації, інформаційне просвітництво, публічні звіти контролюючих органів, відкриті дані про критерії ризику.

По-друге, у напрямку цифровізації пропонується впровадити єдину інтегровану систему обміну інформацією між податковою службою, банками, митницею та іншими державними установами для підвищення якості даних і оперативності реагування, а також посилити систему підготовки кадрів, розвивати компетенції в аналітиці, статистиці, інформаційних технологіях, щоб методи ризик-орієнтованого контролю стали не декларативними, а ефективно працюючими.

Таким чином, пропонується концепція цифрово-орієнтованого (інтелектуально-превентивного) підходу до здійснення податкового контролю, який передбачає трансформацію його змісту від переважно фіскально-каральної моделі до інтегрованої системи правового, аналітичного та інформаційно-технологічного моніторингу господарських операцій.

Запропонований підхід базується на поєднанні трьох ключових складових:

Превентивної – що полягає у розвитку консультативних і роз’яснювальних форм взаємодії між податковими органами та платниками податків, формуванні системи публічної звітності, відкритих даних і прозорих критеріїв ризику;

Цифрово-інтеграційної – яка передбачає створення єдиної інтегрованої інформаційної системи обміну даними між податковими органами, банківськими установами, митницею та іншими державними реєстрами на основі автоматизованого аналітичного моніторингу;

Аналітично-інтелектуальної – що полягає у використанні інструментів великих даних (Big Data), алгоритмів ризик-орієнтованої оцінки, елементів штучного інтелекту та KPI-індикаторів ефективності податкового контролю.

Разом з цим пропонуємо обґрунтувати доцільність формування нової моделі податкового контролю, орієнтованої на забезпечення балансу між фіскальною результативністю, ефективністю забезпечення реалізацією прав платників податків та можливістю забезпечення цифрової готовності держави. Такий підхід створює передумови для зниження адміністративного тиску на сумлінних платників податків і водночас підвищення адресності заходів контролю щодо ризикових суб’єктів.

Реалізація наведеної стратегії могла б сприяти трансформації податкового контролю в Україні від репресивних перевірок до сучасного, збалансованого інструменту забезпечення фіскальної стабільності, що поєднує законність, ефективність, превентивність та технологічну пристосованість. Такий підхід є

надзвичайно актуальним за умов економічної турбулентності, зростання вимог до прозорості та очікувань з боку бізнесу й суспільства.

Висновки до розділу 1

Загальнотеоретичний аналіз податкового контролю в Україні, проведений через дослідження його сутності, етапів розвитку, сучасних форм і методів, а також автоматизованого моніторингу господарських операцій, дозволяє сформулювати такі проміжні висновки.

1. Податковий контроль виступає ключовим інститутом публічного адміністрування, забезпечуючи реалізацію фіскальної політики, ефективність надходжень до бюджету та баланс інтересів держави і платників. Він поєднує фіскальні, регуляторні, превентивні та аналітичні функції, сприяючи законності, стабільності та прозорості податкових відносин. Цифровізація, впровадження автоматизованих систем моніторингу, ризик-орієнтованого аналізу та електронного аудиту підвищує ефективність, об'єктивність і прозорість процедур, скорочує час перевірок та зменшує адміністративне навантаження, водночас зміцнюючи довіру платників до державних органів.

2. Аналіз історичних передумов і сучасного стану податкового контролю дозволяє виокремити ключові етапи його розвитку: перехідний (1991–1996 рр.), формувальний (1997–2010 рр.), систематизаційний (2011–2015 рр.), реформаторський (2016–2019 рр.) та цифрово-аналітичний (2020 р. – дотепер). Кожен етап характеризується специфічними законодавчими, організаційними та методологічними змінами, що поступово трансформують податковий контроль від адміністративно-карального інструмента до аналітичного, ризик-орієнтованого механізму. Періодизація та аналіз трансформацій створюють методологічну основу для оцінки ефективності реформ, виявлення системних ризиків та

розробки рекомендацій щодо прозорості, справедливості та технологічної адаптивності податкового контролю.

3. Податковий контроль в Україні функціонує як багатофункціональний механізм, інтегруючи документальні, фактичні, камеральні, виїзні та інформаційно-аналітичні методи. Поєднання традиційних та цифрових технологій, а також ризик-орієнтованого підходу підвищує результативність перевірок, мінімізує адміністративний тиск, формує культуру відповідального ставлення до податкових зобов'язань і зміцнює довіру до державних інституцій.

4. Проблеми функціонування податкового контролю – невизначеність повноважень органів, низька цифрова готовність, обмежене використання превентивних заходів та ресурсні обмеження – обґрунтовують необхідність трансформації системи. Науково обґрунтований цифрово-орієнтований, інтелектуально-превентивний підхід передбачає інтеграцію консультативних форм взаємодії, єдиної системи обміну даними та аналітичних інструментів на базі великих даних і ризик-орієнтованих алгоритмів. Реалізація цієї моделі сприяє підвищенню ефективності контролю, адресності перевірок та балансу між фіскальними інтересами держави і захистом прав платників податків.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, та сутність автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України

Автоматизований моніторинг господарських операцій у податковому праві України посідає центральне місце серед інструментів забезпечення податкової дисципліни та протидії ухиленню від оподаткування. Його запровадження зумовлено потребою адаптації національної системи адміністрування податків до вимог цифрової економіки та міжнародних стандартів фіскальної прозорості. У сучасних умовах господарська діяльність підприємств характеризується високою динамікою, багаторівневою структурою операцій і значними обсягами даних, що унеможлиблює ефективний контроль традиційними методами. Саме тому автоматизований моніторинг виступає як правовий і технологічний механізм, що дозволяє податковим органам здійснювати систематичний, безперервний та ризик-орієнтований нагляд за фінансово-господарськими операціями платників у режимі реального часу.

Правова природа автоматизованого моніторингу визначається поєднанням елементів податкового контролю, інформаційного аналізу та превентивного нагляду. З точки зору законодавства України, його нормативну основу становлять норми Податкового кодексу України, підзаконні акти Міністерства фінансів та Державної податкової служби, а також технічні регламенти функціонування інформаційних систем.

Ключовим правовим орієнтиром є положення, які закріплюють механізм автоматизованої перевірки податкових накладних на відповідність критеріям

ризик, передбаченим системою моніторингу. Відтак, автоматизований моніторинг у податковому праві не лише виконує інформаційно-аналітичну функцію, але й формує юридичні наслідки – рішення про реєстрацію або зупинення реєстрації податкових документів, що безпосередньо впливають на права та обов'язки суб'єктів господарювання.

У науковій літературі відсутнє визначення поняття «автоматизований моніторинг господарських операцій», натомість у сфері податкового контролю за господарськими операціями часто досліджується визначення поняття «фінансовий моніторинг». Зокрема, поняття фінансовий моніторинг трактується багатовимірно – як правова, економічна, аналітична та відповідно управлінська категорія.

Вихідною основою для визначення цього поняття є положення Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», відповідно до якого фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, спрямованих на запобігання відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення. Законодавець виокремлює два рівні здійснення фінансового моніторингу – державний і первинний, що підкреслює як інституційну, так і функціональну структуру цієї системи [108, с. 284-288].

У науковій літературі поняття «фінансовий моніторинг» часто тлумачиться як особлива форма фінансового контролю або банківського нагляду, що включає комплекс організаційних, технічних і технологічних заходів для забезпечення систематичного спостереження за фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання [39].

Так, Клименко А.О. визначає фінансовий моніторинг як форму контролю, що здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами

первинного фінансового моніторингу і спрямована на виявлення операцій, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом [88, с. 19]. Сливка Д.Я. та Квашин В.В. акцентують превентивну роль фінансового моніторингу у виявленні незаконних доходів та запобіганні фінансуванню тероризму, підкреслюючи регулюючу функцію Національного банку України в цій сфері [175, с. 64-65].

Воронова Л.К., Кучерявенко М.П. та Пришва Н.Ю. розглядають фінансовий моніторинг як окремий інститут фінансового права, що інтегрує всі елементи механізму фінансового контролю в їх зовнішньому вияві [20, с. 83].

У працях Пушака Я.Я. та Трушкіної Н.В. фінансовий моніторинг розглядається значно ширше – як комплексна система заходів, що становить елемент національної безпеки держави. Науковці визначають його як “систему, інститут, інструментарій і механізм забезпечення фінансової безпеки, спрямований на виявлення та нейтралізацію загроз економічного характеру”. Такий підхід розширює розуміння моніторингу за межі лише антивідмивної діяльності, підкреслюючи його роль у загальній архітектурі фінансової стабільності держави. У роботі цих науковців також акцент зроблено на превентивній функції фінансового моніторингу. Автори підкреслюють, що він є систематичним спостереженням за фінансовими потоками, спрямованим на своєчасне виявлення підозрілих транзакцій та попередження відмивання коштів злочинного походження. Такий підхід орієнтований на побудову ризик-орієнтованої моделі моніторингу, де основну увагу приділено ідентифікації ризикових клієнтів та операцій [135, с. 197-203].

Інший підхід пропонує Балануца О.О., яка трактує фінансовий моніторинг як інформаційно-аналітичний інструмент управління економічними процесами. На думку дослідниці, фінансовий моніторинг є частиною системи державного управління, що дозволяє отримувати об'єктивну й своєчасну інформацію про

зміни внутрішніх та зовнішніх умов функціонування фінансового сектора. У цьому контексті фінансовий моніторинг набуває рис механізму прогнозування й ухвалення ефективних управлінських рішень, що є особливо актуальним в умовах цифровізації економіки [6, с. 35-42].

Сучасний аспект фінансового моніторингу визначається у тому, що головна мета фінансового моніторингу полягає у стримуванні ризиків шляхом перевірки точності та відповідності фінансових транзакцій, а також у запобіганні зловживанням у підприємницькій діяльності. Науковці зазначають, що автоматизація процесів моніторингу на основі штучного інтелекту та великих даних дозволяє підвищити ефективність аналітичного контролю [7; 93, с. 94-101].

Внесок у теоретичне осмислення поняття зробили також Винниченко-Кумкова Л. та Кащук К., які розглядають фінансовий моніторинг як комплекс законодавчо визначених заходів, що здійснюються уповноваженими суб'єктами у сфері протидії відмиванню грошей. У своїх дослідженнях вони наголошують на важливості інтеграції національної системи фінансового моніторингу у міжнародну інституційну архітектуру – насамперед у рамках стандартів FATF. Таким чином, фінансовий моніторинг виступає не лише як внутрішньодержавна система контролю, а й як частина глобальної безпекової інфраструктури [25].

Разом з цим, автоматизований моніторинг господарських операцій може суттєво зменшити кількість адміністративних спорів, адже системи аналізу даних дозволяють своєчасно виявляти ризикові операції і запобігати прийняттю помилкових рішень. Водночас, адміністративне оскарження залишається важливим етапом захисту, оскільки забезпечує швидкий і доступний спосіб реагування на потенційні порушення, зменшуючи навантаження на судові інстанції [47, с. 195-202].

Узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що фінансовий моніторинг у сучасному розумінні – це інтегрована система правових, аналітичних

і технологічних механізмів, яка забезпечує прозорість фінансових операцій, мінімізує ризики зловживань і сприяє стабільності фінансової системи. Його сутність полягає у поєднанні превентивної, контрольної та аналітичної функцій, що реалізуються за допомогою автоматизованих засобів обробки інформації, міжвідомчої координації та ризик-орієнтованого підходу.

Сутність автоматизованого моніторингу господарських операцій полягає у створенні цілісної системи обробки великих масивів даних, яка дозволяє виявляти закономірності, аномалії та потенційні ризики у фінансових потоках підприємств. Його мета – забезпечення балансу між ефективним контролем та зменшенням адміністративного тиску на сумлінних платників. Замість суцільних перевірок, система надає змогу скеровувати контрольні ресурси саме на ті господарські операції, які за алгоритмічними ознаками демонструють ризиковий характер. Таким чином, автоматизований моніторинг сприяє раціоналізації податкового контролю, підвищує об'єктивність управлінських рішень і формує засади прозорості взаємодії між державою та бізнесом.

З техніко-правового погляду, автоматизований моніторинг ґрунтується на використанні електронних інформаційних систем, баз даних, алгоритмів обробки інформації та аналітичних моделей ризику. Центральним елементом є автоматизована система моніторингу відповідності податкових накладних критеріям ризику, функціонування якої закріплено у законодавстві та регламентовано підзаконними актами Міністерства фінансів. Вона здійснює комплексну перевірку даних, що подаються платниками податків, з урахуванням фінансової історії, обсягів постачання, статусу контрагентів, галузевих показників та інших факторів. Результати моніторингу стають підставою для ухвалення процесуальних рішень, у тому числі щодо необхідності додаткової перевірки або зупинення реєстрації податкової накладної [195, с. 908-913].

Правове визначення автоматизованого моніторингу у податковому законодавстві України має комплексний характер. Воно охоплює як матеріально-правові, так і процесуально-правові аспекти діяльності контролюючих органів. З одного боку, моніторинг виступає як різновид податкового контролю, що здійснюється в автоматизованій формі, без безпосереднього втручання посадових осіб. З іншого боку, він має чітке процесуальне регулювання, яке визначає критерії ризику, порядок автоматичної обробки даних, права та обов'язки платників у разі виявлення невідповідностей.

Важливим є також закріплення принципів, що забезпечують правомірність такого контролю – законності, пропорційності, недопущення подвійного тлумачення, захисту персональних даних і комерційної таємниці [205].

Водночас чинне правове регулювання автоматизованого моніторингу в Україні не позбавлене певних прогалин. Зокрема, спостерігається нечіткість у визначенні правового статусу інформаційних рішень, що ухвалюються системою без участі людини. У деяких випадках відсутня можливість ефективного оскарження рішень, ухвалених унаслідок автоматизованої обробки даних. Також актуальними залишаються питання відповідальності за помилки алгоритмічної оцінки ризику, порядку зберігання і використання великих масивів податкової інформації, а також визначення меж дискреції податкових органів у застосуванні результатів автоматизованого моніторингу. Ці аспекти потребують подальшого нормативного уточнення та гармонізації з європейськими підходами до електронного урядування і цифрової адміністрації.

З практичної точки зору, автоматизований моніторинг виступає ефективним інструментом мінімізації податкових зловживань, підвищення прозорості господарських операцій і забезпечення стабільності бюджетних надходжень. Його впровадження дало змогу суттєво скоротити кількість фіктивних операцій у сфері

податку на додану вартість, зменшити частку «тіньових» розрахунків та підвищити рівень довіри до податкової системи.

Однак водночас цифровізація податкового контролю вимагає підвищення цифрової компетентності працівників податкових органів, розбудови сучасної ІТ-інфраструктури, посилення кіберзахисту інформаційних систем і вдосконалення процедурного законодавства, яке має забезпечити належний баланс між ефективністю контролю та захистом прав платників [204].

Отже, автоматизований моніторинг господарських операцій у податковому законодавстві України є комплексним інститутом, що поєднує технічні, правові та організаційні елементи. Його правова сутність полягає у створенні системи інтелектуального податкового контролю, заснованого на алгоритмічному аналізі даних, нормативно визначених критеріях ризику та принципах верховенства права. У подальшій перспективі розвиток автоматизованого моніторингу має відбуватися у напрямі інтеграції з єдиними державними базами даних, удосконалення правових механізмів апеляції автоматичних рішень і гармонізації національної практики з європейськими стандартами електронного адміністрування податків. Це дозволить сформувати ефективну, прозору та прогнозовану систему податкового управління, що відповідає викликам цифрової доби [38].

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначено, що державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог цього Закону та іншого законодавства у сфері запобігання та протидії:

державний фінансовий моніторинг спеціально уповноваженого органу – сукупність заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції,

що подається до спеціально уповноваженого органу суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та/або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або з іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії;

державний фінансовий моніторинг інших суб'єктів державного фінансового моніторингу – сукупність заходів, що вживаються іншими суб'єктами, визначеними частиною третьою статті 6 цього Закону, і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537 «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» затверджено Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, відповідно до якого Держфінмоніторинг є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, завданнями якого, зокрема, є збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення; та

забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [142].

Єдина державна інформаційна система функціонує відповідно до вимог чинного законодавства України. Базовим нормативно-правовим актом, що регламентує її діяльність, є постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 627 «Деякі питання єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

У зазначеному нормативному документі визначено, що система забезпечує збирання, накопичення, оброблення та узагальнення інформації й відомостей з державних електронних інформаційних ресурсів, необхідних для здійснення Державною службою фінансового моніторингу України комплексного аналізу даних щодо реалізації заходів фінансового моніторингу [65].

Регулювання діяльності системи фінансового моніторингу в умовах цифрової трансформації державного управління здійснюється шляхом інтеграції та взаємодії серверних інфраструктур і баз даних державних інституцій, які володіють релевантною інформацією та забезпечують її передачу Держфінмоніторингу з метою проведення повноцінного, об'єктивного та своєчасного аналізу.

Ключовим елементом функціонування єдиної державної інформаційної системи виступає мережа Інтернет, що забезпечує технологічну взаємодію всіх суб'єктів інформаційного обміну та уможливорює оперативну комунікацію між державними органами у сфері фінансового моніторингу.

Деталізуючи процес цифрової трансформації у сфері здійснення фінансового моніторингу, доцільно звернутися до положень постанови Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 року № 850 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» [66]. У зазначеному нормативно-правовому акті закріплено принципове положення про те, що електронна форма взаємодії стає основою інформаційного обміну між суб'єктами фінансового моніторингу, поступово замінюючи традиційний паперовий документообіг.

В рамках функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи фінансового моніторингу впроваджується формат “е-кабінету системи фінансового моніторингу”, що передбачає використання персоналізованого електронного кабінету або прикладного програмного інтерфейсу для здійснення обміну даними між учасниками системи.

Подальший розвиток нормативного регулювання цифровізації у сфері фінансового моніторингу відображено в наказі Міністерства фінансів України від 4 червня 2021 року № 322 «Про затвердження Порядку обміну інформацією з питань фінансового моніторингу» [143], який набрав чинності 1 травня 2022 року. Зазначеним наказом затверджено Порядок створення особистого кабінету суб'єкта первинного фінансового моніторингу та доступу до е-кабінету системи фінансового моніторингу, а також Порядок інформаційної взаємодії між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Державною службою фінансового моніторингу України, що передбачає запровадження нових форматів і категорій інформаційного обміну.

Таким чином, сучасна система фінансового моніторингу України демонструє послідовний перехід на цифрові засади функціонування, що відповідає викликам та потребам інформаційного суспільства. Формування єдиної інформаційної системи та спеціалізованих електронних платформ, спрямованих на забезпечення діяльності Державної служби фінансового моніторингу України,

свідчить про готовність державних інституцій впроваджувати інноваційні технологічні рішення для підвищення ефективності моніторингових процесів і запобігання зловживанням у фінансовій сфері [10].

Водночас, у сфері фінансового моніторингу залишається низка невирішених проблем, що стосуються зловживань під час передачі даних, забезпечення достовірності та повноти оброблення інформації, рівня довіри користувачів до цифрових сервісів, а також питань безпечного використання мережі Інтернет, хмарного середовища та інфраструктурного супроводу інформаційних процесів [203, с. 41-50].

Зазначені проблемні аспекти потребують системного вирішення щодо державної політики цифровізації, зокрема шляхом реалізації таких напрямів:

- здійснення комплексних трансформаційних змін у процесах фінансового моніторингу на національному, регіональному та місцевому рівнях відповідно до сучасних тенденцій розвитку суспільства;
- створення сприятливого середовища для розвитку електронного бізнесу, зокрема електронної комерції, як одного з ключових елементів цифрової економіки;
- формування сучасної інфраструктури кібербезпеки, здатної забезпечити надійний захист інформації, а також розвиток хмарних технологій та мобільного Інтернету;
- розбудова мережі сервісних послуг, орієнтованих на якісне обслуговування суб'єктів первинного фінансового моніторингу, забезпечення відкритості даних і підвищення рівня довіри до процесів цифровізації;
- створення ефективної системи передачі даних, яка забезпечувала б оперативний доступ до інформації про потенційні ризики у сфері цифровізації фінансового моніторингу;

– запровадження комплексної консультативної та технологічної підтримки суб'єктів фінансового моніторингу щодо використання захищених інформаційно-комунікаційних систем.

Отже, процес цифровізації у сфері автоматизованого обігу господарських операцій в Україні свідчить про поступовий перехід державного управління та бізнес-процесів до нової моделі функціонування, що базується на принципах автоматизації, прозорості та інтегрованості інформаційних систем. Нормативно-правові акти, прийняті у 2020–2022 роках, заклали інституційні засади переходу від традиційних форм документообігу до автоматизованого формату взаємодії між суб'єктами господарювання та державними органами. Це створює підґрунтя для формування цілісної цифрової екосистеми, орієнтованої на підвищення ефективності контролю, оптимізацію управлінських процесів і мінімізацію ризиків, пов'язаних із недостовірністю чи затримкою оброблення даних у сфері господарських операцій.

Водночас аналіз сучасного стану розвитку системи автоматизованого обігу господарських операцій дає підстави констатувати наявність проблемних аспектів, пов'язаних із уніфікацією форматів даних, забезпеченням достовірності інформації, кібербезпекою та довірою суб'єктів до цифрових сервісів. З метою підвищення результативності впровадження автоматизованих систем необхідним є вдосконалення інфраструктури обміну даними, створення єдиних стандартів взаємодії між учасниками господарських відносин, а також запровадження механізмів технологічної та консультативної підтримки користувачів систем автоматизованого документообігу.

2.2. Суб'єкти реалізації автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю в Україні

В умовах зростання економічних ризиків, ускладнення господарських зв'язків та поширення схем ухилення від виконання податкових зобов'язань виникає об'єктивна потреба у вдосконаленні системи автоматизованого моніторингу в Україні. Незважаючи на наявність нормативно-правового регулювання у цій сфері, все ще існує низка нерозв'язаних питань, що стосуються чіткого розмежування функцій суб'єктів, які беруть участь в автоматизованому обліку та контролі господарських операцій, забезпеченні ефективної координації між державними органами та приватним сектором, а також гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами електронного документообігу та автоматизації облікових процесів. Відсутність системної класифікації суб'єктів в рамках автоматизованого моніторингу у податковому контексті суттєво ускладнює реалізацію контрольних процедур і знижує загальну ефективність податкового адміністрування.

У сучасних умовах глобальної економічної нестабільності та посилення транснаціональних загроз актуалізується завдання зміцнення економічної безпеки держави. Одним із ключових інструментів досягнення цієї мети виступає система автоматизованого обігу господарських операцій, яка забезпечує прозорість, простежуваність і достовірність даних, що використовуються в управлінні, обліку та контролі. Вона дозволяє вчасно ідентифікувати порушення, пов'язані з маніпулюванням фінансовими показниками, викривленням облікової інформації чи неправомірним заниженням податкових зобов'язань, а також сприяє формуванню достовірної аналітичної бази для прийняття управлінських рішень.

Використання механізмів автоматизованого контролю господарських операцій в рамках податкової системи створює можливості для оперативного

виявлення підозрілих або нетипових транзакцій, аналізу взаємозв'язків між суб'єктами господарювання та виявлення потенційних ризиків для економічної стабільності. У цьому контексті автоматизований моніторинг виконує не лише контрольну, а й аналітичну функцію, стаючи важливим інструментом реалізації державної політики у сфері цифрової економіки та податкової прозорості.

У контексті євроінтеграційних процесів Україна здійснює поступову модернізацію системи автоматизованого моніторингу відповідно до стандартів Європейського Союзу, ОЕСР та інших міжнародних організацій, які визначають вимоги до цифровізації управлінських і контрольних процесів. Національна правова база, включаючи акти Кабінету Міністрів України та Міністерства фінансів, визначає стратегічні напрями розвитку автоматизованих інформаційних систем у сфері господарської діяльності та закладає механізми забезпечення прозорості, достовірності та ефективності управління господарськими процесами в умовах цифрової трансформації [133].

На сучасному етапі розвитку національної економіки формування інтегрованої моделі автоматизованого моніторингу господарських операцій, яка охоплює широкий спектр суб'єктів як державного, так і первинного рівнів, набуває стратегічного значення. Така модель виступає ключовим інструментом забезпечення прозорості економічних процесів, зміцнення податкової дисципліни та підвищення рівня фінансової стійкості держави. Її впровадження сприяє побудові єдиного інформаційного простору, в межах якого здійснюється постійний автоматизований обмін даними між органами контролю, фінансовими установами та суб'єктами господарювання, що істотно підвищує ефективність виявлення порушень і знижує ризики зловживань у податковій сфері.

Проблематика нелегалізованого обігу доходів має комплексний, не лише економічний, а й соціально-правовий вимір. Приховування прибутків є не лише засобом ухилення від оподаткування, а й часто використовується для маскування

фінансових потоків, сформованих унаслідок протиправної діяльності – торгівлі наркотиками, зброєю, людьми чи інших кримінальних правопорушень. Відтак, тінізація господарського сектору не лише зменшує податкові надходження до бюджетів різних рівнів, а й посилює соціальні ризики, породжені діяльністю організованої злочинності.

За оцінками міжнародних експертів, щороку до глобального фінансового обігу залучається від 590 мільярдів до 1,5 трильйона доларів США, здобутих незаконним шляхом, що становить від 2 до 5 % світового ВВП. Такі показники засвідчують необхідність розбудови ефективної системи автоматизованого обігу господарських операцій як невід’ємного елементу сучасної економічної безпеки [171, с. 3].

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначено поняття фінансовий моніторинг як систему заходів, які здійснюють відповідні суб’єкти з метою виявлення та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення [136]. Така діяльність охоплює як фінансовий, так і правовий аналіз господарських операцій, оцінку їх законності, аналіз фінансових потоків і виявлення аномальних чи підозрілих транзакцій [202, с. 82-85].

Слід відзначити, що вітчизняна наукова спільнота досі не виробила єдиного підходу до визначення сутності поняття «фінансовий моніторинг». У зв’язку з цим у наукових дослідженнях часто використовуються суміжні терміни, зокрема «контроль», «нагляд» та «моніторинг», що свідчить про багатогранний характер даного явища. Українські дослідники у своїх підходах переважно орієнтуються на рівень організації фінансового моніторингу, виокремлюючи його функціонування на макро-, мікро- та мегарівнях [50, с. 35-43].

На наднаціональному (міжнародному) рівні фінансовий моніторинг розглядається як невід’ємна складова глобальної системи протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. В рамках національного (державного) рівня основна увага зосереджується на координації діяльності державних органів, зокрема Державної служби фінансового моніторингу, Державної податкової служби, Національного банку України та інших установ, що здійснюють аналітичне спостереження за фінансовими потоками. На рівні фінансових установ та суб’єктів первинного моніторингу пріоритетним є виявлення підозрілих операцій у рамках господарської діяльності [159, с. 104-117].

Фінансовий моніторинг загалом розглядається як системний процес виявлення, ідентифікації та оцінки фінансових операцій з точки зору їх відповідності законодавчим вимогам, що супроводжується впровадженням комплексу заходів із протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (Anti-Money Laundering, AML), та фінансуванню тероризму (Counter Financing of Terrorism, CFT). У контексті податкового контролю фінансовий моніторинг забезпечує не лише прозорість фінансових операцій, а й запобігає формуванню тіньових схем та ухиленню від сплати податків.

Важливо зазначити, що механізми ідентифікації, перевірки та контролю господарських операцій залишаються основою податкового контролю, забезпечуючи фінансову дисципліну та стабільність системи. Ефективність їх функціонування залежить від синергії правових норм, аналітичних інструментів і принципу економічної обґрунтованості операцій. Подальший розвиток цих механізмів має включати автоматизацію моніторингу, застосування ризик-орієнтованого підходу та інтеграцію цифрових платформ для своєчасного виявлення порушень і мінімізації адміністративного тиску на сумлінних платників [48, с. 11-14].

Виходячи з цього, після аналізу категорії «фінансовий моніторинг» доцільним є детальніше розглядати поняття «господарська операція» у сфері податкового контролю, оскільки саме господарські операції є об'єктом аналізу під час здійснення контролю за виконанням податкових зобов'язань суб'єктів господарювання. Чітке визначення змісту цього поняття сприяє глибшому розкриттю механізмів податкового контролю за рухом фінансових потоків та їх відповідністю вимогам податкового законодавства.

Законодавче визначення поняття «господарська операція» міститься у статті 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV (із наступними змінами та доповненнями), відповідно до якого господарська операція є будь-якою дією або подією, що впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання, включаючи продаж товарів або послуг, отримання доходів, понесення витрат, здійснення інвестицій та інші подібні дії [137].

Податковий контроль, як визначено у Податковому кодексі України, виступає системою заходів, що реалізуються контролюючими органами під координацією центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової політики. Його основне призначення полягає у перевірці правильності обчислення, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також у нагляді за дотриманням вимог законодавства щодо обігу готівкових коштів, здійснення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та інших аспектів господарської діяльності, контроль за якими належить до компетенції відповідних органів [134].

У цьому контексті фінансовий моніторинг господарських операцій у сфері податкового контролю можна визначити як цілеспрямовану систему заходів, що здійснюється як державними органами, так і суб'єктами первинного фінансового

моніторингу, із метою аналізу, перевірки та виявлення ризикових або підозрілих фінансових дій.

Такі дії можуть свідчити про порушення податкового законодавства, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, або інші фінансові зловживання. В рамках податкового контролю фінансовий моніторинг виступає ключовим механізмом виявлення схем ухилення від оподаткування, оцінки достовірності господарських операцій та забезпечення прозорості фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», система фінансового моніторингу в Україні структурована на два рівні – первинний та державний [136].

До категорії суб'єктів первинного фінансового моніторингу відносяться банки, страхові компанії та пов'язані з ними посередники, кредитні спілки, ломбарди, платіжні установи та оператори платіжних систем, учасники ринку цінних паперів, оператори поштового зв'язку, аудитори, бухгалтери, адвокати, нотаріуси, фінансові консультанти, а також інші фізичні та юридичні особи, визначені відповідним законодавством. Ця група суб'єктів виконує фундаментальну роль у забезпеченні прозорості та безпеки фінансових потоків, виступаючи первинною ланкою системи фінансового моніторингу.

Первинний фінансовий моніторинг характеризується низкою структурно значущих функцій, кожна з яких спрямована на реалізацію комплексного контролю за фінансовими операціями. По-перше, упорядкувальна (організаційно-управлінська) функція забезпечує на підставі чинного законодавства встановлення системи моніторингу, визначення відповідальних осіб, регламентацію їхніх повноважень, а також формування процедур, методів і форм здійснення

фінансового контролю. По-друге, контрольно-наглядова функція передбачає ідентифікацію клієнта, аналіз його діяльності та перевірку відповідності між характером фінансової операції та правовим статусом суб'єкта, який її здійснює.

Третім важливим напрямом є оперативно-аналітична функція, що зосереджується на детальному дослідженні суті фінансової операції та оцінці рівня ризику її використання з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Інформаційна функція полягає в організації обміну відомостями між суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу у разі виявлення підозрілих або нетипових операцій, що сприяє своєчасному реагуванню на потенційні загрози. Нарешті, превентивна функція спрямована на запобігання використанню фінансової системи для легалізації злочинних коштів шляхом вжиття своєчасних заходів із виявлення та блокування таких ризиків.

Таким чином, система первинного фінансового моніторингу функціонує як багаторівневий механізм, що поєднує організаційні, контрольні, аналітичні, інформаційні та превентивні компоненти, забезпечуючи комплексне управління ризиками фінансових операцій та сприяючи захисту економічної безпеки держави [159, с. 104-117].

В рамках здійснення фінансового моніторингу господарських операцій одним із ключових завдань суб'єктів первинного фінансового моніторингу є ідентифікація клієнтів, перевірка достовірності наданих ними даних, а також попереднє вивчення їхньої діяльності ще до початку фінансової співпраці або укладення договірних зобов'язань. Такий попередній аналіз дозволяє виявляти операції, що потенційно можуть мати ознаки підозрілих або ризикових, відповідно до критеріїв, закріплених у чинному законодавстві.

Первинні суб'єкти фінансового моніторингу здійснюють постійний контроль господарської діяльності клієнтів з метою виявлення фінансових транзакцій, які характеризуються високим рівнем ризику, та своєчасного

передавання відповідної інформації до Державної служби фінансового моніторингу України. Особлива увага приділяється встановленню кінцевого бенефіціарного власника – фізичної особи, яка прямо або опосередковано контролює діяльність суб'єкта господарювання. Така особа може володіти щонайменше 25% статутного капіталу компанії або, навіть не маючи формального пакета акцій, здійснювати вирішальний вплив на ухвалення ключових управлінських рішень.

Для ефективного виконання своїх функцій суб'єкти первинного фінансового моніторингу проводять детальний аналіз структури власності клієнта, оцінюють його можливі зв'язки з іншими юридичними та фізичними особами, а також формують цілісну картину його діяльності та взаємозв'язків. Перевірка отриманої інформації здійснюється не лише через офіційні державні реєстри, але й з використанням відкритих або спеціалізованих джерел, що дозволяють верифікувати наявні дані, виявити прихованих учасників фінансових схем та підвищити точність ризик-орієнтованого аналізу [52].

Суб'єктами державного фінансового моніторингу виступають Національний банк України, Міністерство юстиції України, Державна служба фінансового моніторингу, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації, а також інші центральні органи виконавчої влади, уповноважені на здійснення контрольних функцій у відповідній сфері [136].

В рамках реалізації своїх повноважень суб'єкти державного рівня наділені комплексом правових та організаційних інструментів, що забезпечують ефективну реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму. Основу їхньої діяльності становлять нормативно закріплені функції контролю за дотриманням

законодавчих вимог суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що реалізується через проведення планових, позапланових та безвиїзних перевірок.

Таким чином, взаємодія суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу формує комплексний механізм контролю за господарськими операціями, спрямований на підвищення прозорості фінансових потоків, зниження ризиків фінансових зловживань та забезпечення належного рівня виконання податкових і фінансових зобов'язань у державі.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу, діючи в межах наданих їм повноважень, виконують комплекс ключових функцій, спрямованих на забезпечення ефективного регулювання та нагляду у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Ці функції мають організаційний, контрольний та превентивний характер і становлять основу державної політики у відповідній сфері.

1. Нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Однією з основних функцій є здійснення нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що включає проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі дистанційних, відповідно до встановлених процедур:

Національний банк України здійснює нагляд щодо банків, філій іноземних банків, страхових компаній, перестраховиків, страхових брокерів, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових установ, а також операторів поштового зв'язку, платіжних систем та суб'єктів господарювання, які надають фінансові послуги, але не мають статусу фінансової установи.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює контроль над професійними учасниками фондового ринку, біржами, пенсійними фондами, фондами фінансування будівництва та операцій з нерухомістю.

Кабінет Міністрів України відповідає за нагляд щодо інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Згідно з пунктом 4 Положення про Державну податкову службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227, Державна податкова служба України відповідно до покладених на неї завдань: здійснює контроль за дотриманням вимог податкового законодавства, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та законодавства з інших питань, контроль за дотриманням якого покладено на ДПС; забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб - платників податків, інших реєстрів, банків і баз даних, ведення яких покладено законодавством на ДПС, а також реєстру страхувальників Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування; вживає заходів для виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму у випадках та межах повноважень, передбачених законом; здійснює управління податковими ризиками в межах повноважень, визначених Податковим кодексом України.

Згідно з пунктом 5 Положення вищезазначеного положення ДПС з метою організації своєї діяльності: організовує інформаційно-аналітичне забезпечення ДПС та автоматизацію її діяльності; забезпечує розвиток, впровадження та технічне супроводження інформаційно-комунікаційних систем і технологій, автоматизацію процедур, організовує впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання, забезпечує функціонування електронного кабінету; здійснює комплаєнс в рамках повноважень, визначених Податковим кодексом України.

2. Застосування заходів впливу. У разі виявлення порушень законодавства у сфері фінансового моніторингу суб'єкти державного рівня застосовують передбачені законом заходи впливу. Це включає вимогу усунення виявлених

порушень, встановлення причин їх виникнення та виправлення недоліків, зафіксованих у процесі наглядової діяльності.

3. *Формування спеціалізованих підрозділів.* Для ефективного виконання регуляторних та наглядових функцій створюються спеціалізовані підрозділи, до складу яких входять кваліфіковані працівники, що відповідають вимогам щодо професійної компетентності, освіти та ділової репутації. Наявність такого підрозділу забезпечує системність підходу до здійснення державного фінансового моніторингу та підвищує якість контролю.

4. *Здійснення нагляду з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.* Нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу здійснюється із застосуванням ризик-орієнтованого підходу. Він передбачає оцінку ефективності заходів управління ризиками, впроваджених суб'єктами первинного моніторингу, та приділяє особливу увагу виявленню ознак неналежного управління ризиками. Це стосується, зокрема, випадків неодноразового або масштабного проведення фінансових операцій із підозрілим походженням активів або ознаками фінансування терористичної діяльності.

5. *Забезпечення зберігання та обміну інформацією.* Суб'єкти державного рівня відповідають за належне зберігання інформації, отриманої від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу, а також від уповноважених і правоохоронних органів, у суворій відповідності до внутрішньо визначених процедур. Це забезпечує системність контролю та оперативність реагування на ризики.

6. *Контроль за професійною підготовкою персоналу.* До важливих функцій державного фінансового моніторингу належить контроль за професійною підготовкою персоналу суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Він включає перевірку рівня кваліфікації відповідальних осіб та організацію навчання інших працівників, залучених до реалізації функцій фінансового моніторингу.

Такий підхід забезпечує високий професійний рівень кадрів та підвищує ефективність наглядових заходів.

Таким чином, діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу побудована на комплексному поєднанні наглядових, регуляторних та превентивних функцій, що дозволяє формувати ефективну систему протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та підвищує прозорість фінансових потоків у державі [193].

Одним із важливих напрямів діяльності державних суб'єктів фінансового моніторингу є створення спеціалізованих структурних підрозділів, які забезпечують професійне кадрове супроводження, збереження інформації та організацію постійного обміну даними з суб'єктами первинного рівня та Державною службою фінансового моніторингу. Така взаємодія здійснюється на основі ризик-орієнтованого підходу, що дозволяє своєчасно реагувати на потенційні загрози у фінансово-господарському середовищі, включно з виявленням неналежних систем управління ризиками серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу, особливо у випадках багаторазового здійснення сумнівних операцій у значних обсягах.

1. Методична підтримка та нормативне регулювання. Державні суб'єкти фінансового моніторингу виконують також функції методичної підтримки суб'єктів первинного моніторингу, що передбачає надання рекомендацій, консультацій, тлумачення положень законодавства, а також ініціювання необхідних нормативних змін у сфері фінансового моніторингу. Вони мають право взаємодіяти з органами державної влади та правоохоронними структурами, отримувати копії документів, а також співпрацювати з іншими контролюючими органами в межах встановлених процедур. Особлива увага приділяється міжнародній співпраці, зокрема ідентифікації юрисдикцій, що не дотримуються

глобальних стандартів у сфері протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму.

2. Функціонал у сфері податкового контролю. З огляду на специфіку податкового контролю, діяльність державних суб'єктів фінансового моніторингу охоплює додаткові аспекти, такі як: верифікація податкового статусу учасників господарських операцій, аналіз їхньої фінансової поведінки на предмет ухилення від оподаткування, а також виявлення схем формального документального прикриття для незаконного переміщення капіталів. У цьому контексті державні суб'єкти фінансового моніторингу відіграють ключову роль як інструмент фіскального контролю, забезпечуючи тісний зв'язок між прозорістю фінансових потоків та податковою дисципліною.

3. Обмеження чинного законодавства. Водночас чинний Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» містить досить обмежений перелік суб'єктів фінансового моніторингу. Він не охоплює всіх учасників відповідних правовідносин, зокрема клієнтів, фахівців у сфері господарської діяльності, внутрішні підрозділи фінансового моніторингу фінансових посередників, а також міжнародні та регіональні об'єднання, що діють у сфері запобігання та протидії легалізації доходів.

4. Організація збору та обміну інформацією. Державний фінансовий моніторинг передбачає систематичне збирання, обробку, аналіз та обмін інформацією про фінансові операції, які викликають підозру. У цьому процесі активну участь беруть фінансові установи – банки, кредитні спілки, страхові та лізингові компанії, а також інші юридичні особи, що надають фінансові послуги. Вони зобов'язані здійснювати моніторинг фінансових операцій на предмет

відповідності чинному законодавству та своєчасно інформувати уповноважені державні органи у разі виявлення ознак підозрілої діяльності [86, с. 129-140].

Банки та інші небанківські фінансові установи в рамках заходів фінансового моніторингу здійснюють ідентифікацію клієнтів, оцінку їхньої фінансової поведінки, а також аналіз характеру здійснюваних операцій. У випадку виявлення дій, що можуть мати ознаки підозрілих або ризикових, суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані своєчасно повідомляти про це Державну службу фінансового моніторингу України, а за потреби – відповідні правоохоронні органи [85, с. 7-21].

В рамках функціонування системи фінансового моніторингу особливе значення набуває аналіз суб'єктного складу, який бере участь у реалізації відповідних заходів, зокрема у сфері податкового контролю. Суб'єкти фінансового моніторингу виступають ключовими учасниками процесу виявлення та запобігання незаконним фінансовим операціям і порушенням податкового законодавства. Їхня діяльність охоплює широкий спектр функцій – від первинної ідентифікації та аналізу операцій до здійснення державного контролю та координації на системному рівні.

Відповідно до чинного законодавства України та наукових підходів, суб'єктів фінансового моніторингу можна класифікувати за кількома критеріями, що дозволяє структурувати їхню діяльність і чітко визначити роль кожного учасника у системі податкового нагляду. Така класифікація сприяє підвищенню ефективності фінансового моніторингу, забезпечуючи системність контролю та своєчасне реагування на потенційні ризики у фінансово-господарській діяльності.

У контексті удосконалення системи фінансового моніторингу та з урахуванням положень законодавства України, зокрема Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї

масового знищення», а також практичних функцій суб'єктів фінансового моніторингу, доцільною видається класифікація цих суб'єктів за низкою критеріїв [46, с. 163-171]. Запропонована класифікація може виступати як одна з важливих складових науково-обґрунтованих пропозицій дисертаційного дослідження щодо удосконалення механізмів фінансового контролю та податкового нагляду.

1. Класифікація за рівнем здійснення контролю. На першому рівні класифікації виділяються:

Суб'єкти державного фінансового моніторингу, які представляють органи виконавчої влади, наділені повноваженнями у сфері виявлення, запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. До них належать:

- Державна служба фінансового моніторингу України;
- Національний банк України;
- Державна податкова служба України;
- Міністерство фінансів України;
- Служба безпеки України;
- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та інші

уповноважені органи.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу, що включають юридичні особи та фізичних осіб-підприємців, які проводять фінансові операції з клієнтами та здійснюють ідентифікацію, верифікацію та оцінку ризиків. До них належать:

- банки;
- страхові компанії;
- ломбарди та кредитні спілки;
- суб'єкти аудиторської діяльності;
- бухгалтери, адвокати, нотаріуси з певних дій;
- суб'єкти, що надають послуги у сфері нерухомості, лотерейної діяльності

тощо.

2. Класифікація за функціональним призначенням. Відповідно до функціонального призначення суб'єктів фінансового моніторингу можна виділити:

- інформаційно-аналітичні суб'єкти, що здійснюють обробку, аналіз та передачу даних (наприклад, Державна служба фінансового моніторингу України);
- контрольні та наглядові суб'єкти, які мають повноваження проводити перевірки, інспекції та накладати санкції (наприклад, Державна податкова служба України, Національний банк України);
- операційні суб'єкти, що безпосередньо взаємодіють із клієнтами та виконують функції виявлення підозрілих операцій (наприклад, банки, аудитори, юристи, брокери).

3. Класифікація за сферою відповідальності. Залежно від сфери відповідальності суб'єкти фінансового моніторингу поділяються на:

- суб'єкти, що здійснюють моніторинг у фінансовій сфері (банки та фінансові установи);
- суб'єкти, що діють – у нефінансовому секторі (нотаріуси, ріелтори, адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, інші суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги);
- суб'єкти, що реалізують державну політику у сфері податкового контролю (Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України).

Запропонована класифікація дозволяє систематизувати суб'єктів фінансового моніторингу, визначити функціональні ролі кожного з них та підкреслити їх значення у забезпеченні ефективності контролю за фінансовими потоками, протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та зміцненні податкової дисципліни.

Важливою складовою ефективного функціонування системи фінансового моніторингу у сфері податкового контролю є чітко налагоджена взаємодія між суб'єктами фінансового моніторингу та органами податкового контролю. Така взаємодія регламентується низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Податковим кодексом України, а також відповідними підзаконними актами. Її головна мета полягає у попередженні та виявленні фінансових порушень, пов'язаних із легалізацією доходів, фінансуванням тероризму та ухиленням від оподаткування.

Ефективність функціонування системи протидії фінансовим правопорушенням значною мірою залежить від налагодженого механізму взаємодії між органами податкового контролю та суб'єктами фінансового моніторингу. У сучасних умовах зростання складності фінансових операцій, появи нових ризикових моделей ухилення від оподаткування та активізації схем відмивання коштів особливої ваги набуває інтеграція аналітичних, контрольних та інформаційних ресурсів різних інституцій. Така міжвідомча координація дозволяє забезпечити своєчасне виявлення аномальних операцій, підвищити точність оцінки ризиків і створити передумови для ефективного застосування заходів реагування. Відповідно, дослідження змісту та організаційних засад взаємодії між суб'єктами фінансового моніторингу та податковими органами є важливим елементом наукового обґрунтування удосконалення державної системи фінансової безпеки.

Міжвідомча взаємодія між суб'єктами системи фінансового моніторингу та органами податкового контролю ґрунтується на комплексі узгоджених дій, спрямованих на своєчасне виявлення фінансових правопорушень і запобігання

ризикам, що загрожують економічній безпеці держави. Основні напрями такої взаємодії охоплюють такі структурні елементи.

Інформаційний обмін. Органи податкового контролю наділені правом отримувати від суб'єктів фінансового моніторингу відомості щодо фінансових операцій, які мають ознаки підозрілості. Особливого значення такий обмін набуває у випадках, коли йдеться про потенційні прояви відмивання коштів, ухилення від сплати податків або фінансування терористичної діяльності. Надання своєчасної та достовірної інформації створює необхідні передумови для оперативного реагування контролюючих органів.

Співпраця в межах проведення перевірочних заходів. У процесі здійснення контрольно-перевірочної діяльності податкові органи можуть ініціювати звернення до суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою отримання додаткових пояснень, документів чи аналітичних матеріалів, що стосуються окремих операцій суб'єктів господарювання, які є об'єктом перевірки. Така взаємодія забезпечує більш повне встановлення фактичних обставин проведення фінансових операцій.

Взаємне інформування про ризики. Обидві сторони – як податкові органи, так і суб'єкти фінансового моніторингу – мають можливість повідомляти одне одного про виявлені ризики, схеми ухилення від оподаткування чи інші форми фінансових зловживань. Такий обмін інформацією виступає важливим інструментом попередження загроз та мінімізації негативного впливу на фінансову систему.

Проведення спільних контрольних заходів. У разі ідентифікації складних, багаторівневих або масштабних схем фінансових правопорушень передбачається можливість організації спільних перевірок, аналітичних чи оперативних дій за участю органів державного фінансового моніторингу та Державної податкової

служби України. Така форма співпраці дозволяє поєднати аналітичні ресурси та компетенції різних інституцій для досягнення більшої ефективності.

Дотримання вимог щодо захисту персональних даних. Будь-який обмін інформацією в межах взаємодії повинен відбуватися з неухильним дотриманням законодавчих вимог щодо захисту персональних даних. Це гарантує правову захищеність суб'єктів господарювання та фізичних осіб, а також забезпечує дотримання базових принципів законності, конфіденційності й пропорційності втручання у приватну сферу.

Підсумовуючи, ефективна взаємодія між суб'єктами фінансового моніторингу та органами податкового контролю виступає ключовою умовою своєчасного виявлення, попередження та нейтралізації фінансових ризиків. Вона сприяє підвищенню рівня фінансової дисципліни, прозорості господарських операцій та зміцненню фінансової стабільності держави.

Моніторинг трансфертного ціноутворення посідає особливе місце у системі податкового контролю за господарськими операціями, виступаючи одним із ключових механізмів забезпечення належної фінансової дисципліни та прозорості фіскальних процесів. За своїм змістом він становить спеціалізований різновид фінансового моніторингу, спрямований на ідентифікацію відхилень у ціноутворенні між пов'язаними особами та запобігання заниженню податкових зобов'язань. Його фундаментальна мета полягає у встановленні відповідності умов контрольованих операцій принципу «витягнутої руки», перевірці економічної обґрунтованості таких операцій, а також виявленні потенційних схем ухилення від оподаткування через маніпулювання трансфертними цінами.

В рамках цього напряму контролю об'єктом аналізу виступає не лише податкова звітність, а й уся система документального супроводу, що підтверджує умови здійснення контрольованих операцій. Зокрема, податкові органи здійснюють нагляд за своєчасністю та повнотою подання документації з

трансфертного ціноутворення: звітів про контрольовані операції, майстер-файлів, звітів у розрізі країн (CbC reports) та повідомлень про участь у міжнародних групах компаній. Такий підхід забезпечує комплексний огляд господарської діяльності платників податків, дозволяє ідентифікувати приховані зв'язки між пов'язаними особами та оцінити можливий вплив цих зв'язків на формування податкової бази.

Ефективність здійснення моніторингу трансфертного ціноутворення значною мірою залежить від професійної компетентності працівників органів державного податкового контролю, передусім Державної податкової служби України. Йдеться про необхідність володіння спеціалізованими знаннями у сфері міжнародного оподаткування, аналітичних навичок, а також доступу до сучасних інформаційних ресурсів, баз даних та автоматизованих систем обробки даних. У процесі моніторингу здійснюється зіставлення фінансових показників платників податків з інформацією, отриманою з відкритих джерел, державних реєстрів, систем міжнародного обміну даними, а також з відповідями платників на запити щодо їхніх господарських рішень.

Саме комплексний характер, багатофакторність та інтенсивність аналітичних процедур забезпечують високу якість оцінки ризиків, точність ідентифікації операцій, що можуть містити ознаки штучного заниження податкових зобов'язань, та загалом сприяють підвищенню рівня податкової прозорості в державі [87].

В рамках сучасної системи фінансового моніторингу господарських операцій, що здійснюється в рамках податкового контролю, ключове місце посідає спеціалізована група суб'єктів, до якої належать органи податкової служби та їх аналітичні підрозділи. Діяльність цих інституцій визначається нормами податкового законодавства й спрямована на своєчасне виявлення ризикових операцій, запобігання фінансовим правопорушенням, мінімізацію потенційних

втрат державного бюджету та забезпечення дотримання принципів податкової справедливості. З метою підвищення ефективності ідентифікації таких операцій законодавець установлює порогові значення фінансових транзакцій, що підлягають обов'язковому моніторингу. На сьогодні таким порогом є операції на суму від 400 тисяч гривень (або еквівалент у іноземній валюті), за умови наявності хоча б одного ризикового критерію, зокрема участі публічної особи, використання анонімних джерел фінансування, або здійснення операції з юрисдикцією, що має ознаки офшорності.

Значущим інституційним елементом системи фінансового моніторингу є механізм розкриття кінцевих бенефіціарних власників юридичних осіб. Відповідно до вимог чинного законодавства, усі суб'єкти господарювання зобов'язані подавати повну та достовірну інформацію про своїх кінцевих бенефіціарних власників з метою запобігання використанню фіктивних компаній у схемах легалізації незаконних доходів. Для реалізації цього механізму створено Єдиний державний реєстр бенефіціарних власників, адміністрування якого покладено на Міністерство юстиції України. Попри значний позитивний ефект у вигляді підвищення прозорості бізнес-середовища, практична імплементація відповідних вимог супроводжується низкою труднощів: складністю встановлення фактичного контролюючого суб'єкта, збільшенням документального навантаження на компанії, а також ризиками застосування санкцій та обмеженням фінансових операцій у випадку ненадання або неподання інформації про структуру власності.

У контексті теоретичного визначення та класифікації суб'єктів фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю особливої актуальності набуває аналіз сучасних трансформацій, що відбуваються в українській системі фінансового моніторингу. Під впливом глобальних змін фінансового середовища – поширення нових фінансових інструментів,

динамічного розвитку ринку криптовалют, зростання загроз відмивання доходів та фінансування тероризму – а також у зв'язку з посиленням вимог до прозорості господарських операцій, Україна реалізує поетапну адаптацію національної системи моніторингу до міжнародних стандартів. Особливе значення у цьому процесі відіграє впровадження рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF), які визначають глобальні підходи до ідентифікації ризиків, прозорості фінансових потоків та зміцнення інституційної спроможності держав щодо протидії фінансовим злочинам [218]¹.

Одним із ключових напрямів адаптації національної системи фінансового моніторингу до міжнародних стандартів стало впровадження ризик-орієнтованого підходу, який поступово став домінантним як для державних органів фінансового моніторингу, так і для суб'єктів первинного рівня. Відповідно до оновлених нормативних вимог, суб'єкти фінансового моніторингу зобов'язані оцінювати господарські операції з урахуванням їхньої складності, географічного вектору, походження коштів та імовірності використання таких коштів у протиправних фінансових схемах. Такий підхід дає змогу не лише оперативно ідентифікувати операції з підвищеним рівнем ризику, але й забезпечити більш цілеспрямоване використання контрольних ресурсів, зосереджуючи їх на напрямках, що становлять найбільшу потенційну загрозу для системи оподаткування [218; 219; 58, с. 124-132].

Вагомим чинником підвищення ефективності моніторингу є впровадження новітніх технологічних інструментів, зокрема систем штучного інтелекту (ШІ) та рішень у сфері регуляторних технологій (RegTech). Такі інструменти дозволяють автоматизувати процеси ідентифікації підозрілих фінансових операцій та підвищити точність аналітичних висновків. Показовим у цьому контексті є досвід

¹ FATF. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>

Національного банку України, який упроваджує автоматизовані платформи аналізу транзакцій, що забезпечують оперативне реагування суб'єктів державного фінансового моніторингу на виявлені відхилення у фінансових потоках.

Актуальним напрямом розвитку системи фінансового моніторингу є розширення переліку суб'єктів, відповідальних за контроль господарських операцій, зокрема шляхом включення учасників ринку віртуальних активів. Відповідно до положень Шостої директиви ЄС з протидії відмиванню коштів (AMLD6), на фінансові установи покладено обов'язок здійснювати моніторинг транзакцій з криптовалютами, проводити ідентифікацію контрагентів і своєчасно повідомляти компетентні державні органи про підозрілі операції. Ця тенденція відображає глобальні зміни у структурі фінансових послуг та вимагає від національних регуляторів глибшої інтеграції із міжнародними нормативними підходами [216].

Поряд із внутрішніми реформами значну роль у підвищенні результативності фінансового моніторингу відіграє інтенсифікація міжнародного співробітництва. Україна бере активну участь у діяльності міжнародних платформ обміну інформацією, таких як Egmont Group, а також поглиблює співпрацю з європейськими інституціями, зокрема Європолем. Це сприяє ефективнішому відстеженню транскордонних фінансових потоків та виявленню складних схем ухилення від оподаткування, що мають ознаки фінансових злочинів [217].

Однак, попри значні позитивні зрушення, практична реалізація механізмів фінансового моніторингу стикається з низкою системних проблем. Серед основних бар'єрів слід виокремити недостатній рівень технічного забезпечення суб'єктів первинного моніторингу, високий рівень корупційних ризиків, що знижує ефективність державного нагляду, а також обмежений рівень фінансової грамотності підприємців і громадян. Подолання цих викликів потребує комплексного реформування, модернізації інфраструктури, удосконалення

правового регулювання та розширення організаційної спроможності інституцій, відповідальних за моніторинг господарських операцій.

Отже, у сучасних умовах фінансовий моніторинг господарських операцій у сфері податкового контролю виконує не лише функцію реагування на вже вчинені порушення, а й превентивну роль, спрямовану на недопущення фінансових зловживань. Національна система фінансового моніторингу, що поступово адаптується до вимог міжнародних стандартів, посилює свою інтеграцію із податковою політикою держави, забезпечуючи більш глибоку аналітику фінансових потоків, оперативний обмін інформацією та ефективну ідентифікацію ризиків, пов'язаних із ухиленням від оподаткування.

Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу є фундаментальним елементом організації ефективного нагляду за господарською діяльністю. Вона дозволяє чітко структурувати функції та повноваження різних учасників системи, виділяючи суб'єктів державного контролю, таких як Державна податкова служба, Держфінмоніторинг та Національний банк України, та суб'єктів первинного рівня — банки, аудиторські компанії, юридичні фірми, ріелторські агентства та інші. Така диференціація сприяє реалізації принципів ефективності, пропорційності та ризик-орієнтованості при здійсненні фінансового моніторингу господарських операцій.

Важливим напрямом підвищення ефективності контролю є посилення технологічної спроможності суб'єктів моніторингу. Інтеграція сучасних інформаційних технологій, автоматизованих систем перевірки транзакцій та аналітичних платформ дозволяє оптимізувати процеси ідентифікації та аналізу операцій, формуючи єдину інтегровану систему податкового контролю з високим рівнем прозорості та достовірності фінансових даних.

Поняття фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю охоплює комплекс організаційно-правових заходів,

спрямованих на виявлення, запобігання та протидію фінансовим правопорушенням. Серед них – ухилення від оподаткування, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, та інші ризикові операції. Цей інститут є ключовим для зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення прозорості бізнес-середовища та формування фінансової безпеки держави.

Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу передбачає систематизацію за кількома критеріями: рівень функціонування (державний та первинний), функціональне призначення (контрольні, аналітичні, операційні функції) та сфера відповідальності (фінансова, нефінансова, податкова). Такий підхід забезпечує чітке розмежування компетенцій, підвищує ефективність моніторингу та координації дій усіх залучених інституцій.

У цьому контексті господарські операції розглядаються як основний об'єкт фінансового моніторингу. Аналіз їхньої правової природи, економічного змісту та впливу на податкові зобов'язання створює основу для оцінки ризиків, виявлення підозрілих транзакцій та забезпечення належного податкового контролю.

Особливу увагу приділяють взаємодії між суб'єктами фінансового моніторингу та органами податкового контролю, яка реалізується через інформаційний обмін, спільну участь у перевірках, інформування про ризики, а також забезпечення доступу до даних про кінцевих бенефіціарних власників. Така співпраця підвищує точність виявлення порушень та сприяє формуванню єдиної системи нагляду за фінансовими потоками.

У сучасних умовах значного значення набуває впровадження цифрових технологій у сферу фінансового моніторингу. Використання систем штучного інтелекту, автоматичного аналізу транзакцій та контроль операцій з віртуальними активами дозволяє оперативніше і точніше виявляти ризики, а також адаптувати систему до нових форм фінансових правопорушень.

Разом із тим, функціонування національної системи фінансового моніторингу залишається вразливим до низки проблем. Серед основних викликів слід виділити технічну неготовність окремих суб'єктів, обмежений рівень кваліфікації персоналу, корупційні ризики, а також низький рівень фінансової обізнаності громадян. Подолання цих проблем вимагає системного підходу, що включає вдосконалення нормативно-правового регулювання, посилення контролюючих функцій державних органів та активізацію міжнародного співробітництва у сфері фінансового моніторингу.

Отже, чітке визначення ключових понять, науково обґрунтована класифікація суб'єктів та забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками системи є визначальними умовами підвищення ефективності функціонування фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю в Україні. Такий підхід сприяє зміцненню податкової дисципліни, підвищенню прозорості фінансових потоків та забезпеченню фінансової безпеки держави.

2.3. Нормативно-правова регламентація процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій та гарантії прав платників податків

У сучасних умовах посилення фінансових ризиків, поширення складних схем відмивання коштів та активного впровадження цифрових технологій у господарську діяльність особливого значення набуває ефективне функціонування системи фінансового моніторингу. Незважаючи на наявність відповідної нормативно-правової бази та орієнтацію на міжнародні стандарти, реалізація фінансового моніторингу господарських операцій в Україні залишається фрагментарною, недостатньо автоматизованою та вразливою до впливу зовнішніх

і внутрішніх загроз. Відсутність єдиної інтегрованої платформи, обмежені технічні ресурси та проблеми міжвідомчої взаємодії суттєво знижують ефективність виявлення фінансових правопорушень і протидії їм, що обумовлює необхідність системного наукового аналізу та пошуку шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання.

Фінансовий моніторинг господарських операцій, як ключовий інструмент запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, відіграє центральну роль у формуванні сучасної фінансової політики як на національному, так і на міжнародному рівнях. У контексті зростання обсягів транскордонних фінансових потоків та ускладнення схем руху капіталу особливо актуалізується потреба у посиленні нормативного регулювання й впровадженні ефективних механізмів контролю за операціями суб'єктів господарювання. Головною метою таких заходів є недопущення використання фінансової системи у злочинних цілях та забезпечення прозорості й надійності фінансових потоків.

З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій значний потенціал у підвищенні ефективності фінансового моніторингу мають автоматизовані системи, що базуються на використанні штучного інтелекту, алгоритмів машинного навчання та аналітики фінансових трансакцій. Саме інтеграція нормативно-правового регулювання з інноваційними технологічними рішеннями створює нову якість контролю за господарськими операціями, дозволяючи зменшувати ризики, прискорювати виявлення порушень та мінімізувати вплив людського фактора [73, с. 211-219].

Термін «моніторинг» у перекладі з англійської означає безперервне спостереження за певним процесом з метою оцінки його відповідності встановленим критеріям або очікуваному результату [172].

Таким чином, нормативно-правова регламентація процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій включає поєднання

законодавчих норм, методичних рекомендацій та технологічних рішень, що дозволяють організувати безперервне спостереження, оцінку ризиків та своєчасне реагування на підозрілі фінансові трансакції. Ефективна інтеграція цих елементів є визначальною умовою підвищення прозорості фінансової системи, зміцнення податкової дисципліни та забезпечення фінансової безпеки держави.

Сучасні дослідження підкреслюють важливість аналітичної складової фінансового моніторингу у процесі оцінки господарських операцій. Так, Берізко В.М. акцентує увагу на необхідності проведення систематичного виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій із метою виявлення можливих зв'язків із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом [14, с. 52]. Бормотова М.В. та Мухіна К.О. пропонують комплексний підхід, розглядаючи фінансовий моніторинг як систему фінансового контролю, що спрямована на протидію легалізації незаконних доходів як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і в масштабах національної економіки [15, с. 217].

Такий підхід підкреслює важливість інтеграції аналітичної діяльності з регуляторними функціями державних органів у сфері фінансового нагляду.

Комісаров О.Г., Скрипка О.Ю. та Собакарь О.Г. деталізують зміст фінансового моніторингу, визначаючи його як форму фінансового контролю щодо операцій учасників фінансової системи з метою оцінки їх законності, доцільності, достовірності та ефективності. При цьому підкреслюється залучення як державних, так і недержавних суб'єктів фінансового моніторингу [84, с. 36], що забезпечує комплексний нагляд за фінансовими потоками та мінімізує ризики використання фінансової системи у злочинних цілях.

Особливу увагу заслуговує підхід, який розглядає фінансовий моніторинг як сукупність форм і методів взаємодії, що виникають у процесі здійснення фінансових операцій клієнтами через фінансові установи. В цьому контексті враховуються законодавчі зобов'язання суб'єктів щодо своєчасного і ефективного

запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню терористичної діяльності. При цьому враховуються провідні міжнародні тенденції щодо методів і схем легалізації доходів. До складу фінансового моніторингу також належить комплекс дій із збирання, обробки та аналізу інформації з подальшою передачею уповноваженим державним органам для перевірки правомірності операцій та джерел походження коштів, що сприяє економічному та соціальному розвитку суспільства та протидії суспільно небезпечним явищам [16, с. 223-226].

Аналіз наукових підходів свідчить, що фінансовий моніторинг є багатогранним явищем, що інтегрує елементи фінансового контролю, аналітичної діяльності, правового регулювання та організаційного забезпечення. Спільною рисою більшості наукових визначень є акцент на превентивній функції моніторингу, спрямованій на виявлення і запобігання легалізації злочинних доходів, а також на системній взаємодії державних і недержавних суб'єктів у цій сфері. Такий комплексний підхід дозволяє розглядати фінансовий моніторинг не лише як інструмент контролю, а й як важливу складову загальної системи забезпечення фінансової безпеки держави, де автоматизація процедур є ключовим механізмом підвищення ефективності та точності аналізу фінансових операцій.

У контексті автоматизованого фінансового моніторингу господарська операція розглядається як базова одиниця обліку та аналітичного контролю, що становить предмет уваги як регуляторних органів, так і сучасних інформаційних систем. Саме через аналіз господарських операцій автоматизовані системи здатні виявляти ризикові транзакції, оцінювати їх відповідність законодавчим нормам та запобігати можливим фінансовим правопорушенням.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», господарська операція визначається як будь-яка дія або подія, що впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання. До таких

операцій належать, зокрема, продаж товарів і послуг, надходження доходів, здійснення витрат, інвестиційна діяльність та інші економічні події [137].

Нормативне визначення господарської операції має ключове значення для побудови автоматизованих механізмів фінансового моніторингу, оскільки воно задає основу для класифікації, обліку та аналітичної оцінки фінансових потоків. Це, у свою чергу, дозволяє системно виявляти ризикові транзакції, оцінювати їх економічну доцільність та законність, а також інтегрувати результати аналізу у процедури превентивного реагування на потенційні фінансові правопорушення.

Таким чином, нормативно-правове закріплення поняття господарської операції є фундаментальним елементом регламентації процедур автоматизованого моніторингу, забезпечуючи основу для системного контролю фінансових потоків та ефективного функціонування сучасних інформаційних систем державного фінансового нагляду.

Фінансовий моніторинг господарських операцій виступає самостійним і ключовим напрямом у системі забезпечення фінансової безпеки держави. Основною метою цього механізму є контроль за законністю та прозорістю фінансових потоків у сфері підприємницької діяльності. Зміст моніторингу охоплює комплексну оцінку сутності, обсягів, джерел та призначення господарських операцій, що дозволяє своєчасно виявляти потенційні ризики та порушення.

При цьому фінансовий моніторинг виконує не лише функцію протидії злочинній діяльності у фінансовій сфері, а й регулятивну функцію, сприяючи підвищенню рівня довіри до бізнес-середовища, запобігаючи ухиленню від оподаткування та зловживанням з боку суб'єктів господарювання, що в кінцевому підсумку зміцнює стабільність національної економіки.

У світовій практиці для уніфікації підходів до здійснення фінансового моніторингу сформовано міжнародні стандарти, зокрема рекомендації Фінансової

групи з боротьби з відмиванням коштів (FATF). Ці стандарти стали базою для нормативно-правового регулювання у багатьох країнах, включно з Україною. Вони визначають правові засади функціонування системи моніторингу, встановлюють обов'язки учасників та механізми міжвідомчої взаємодії, що дозволяє забезпечувати системність і ефективність контролю за господарською діяльністю.

Особливого значення набуває впровадження автоматизованих технологічних рішень, таких як штучний інтелект, аналіз великих даних та RegTech-системи. Використання таких інструментів значно підвищує здатність системи моніторингу оперативно реагувати на підозрілі транзакції, а також забезпечує ефективне виявлення та аналіз ризикових операцій у сучасній цифровій економіці.

FATF, створена у 1989 році, мала на меті розробку глобальної нормативної бази протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Ключовим документом організації є «40 Рекомендацій FATF», які встановлюють універсальні вимоги до національних систем фінансового моніторингу, забезпечення прозорості фінансових операцій та посилення відповідальності за відмивання коштів. Виконання цих рекомендацій є обов'язковим для держав-членів FATF, а також для країн, що прагнуть уникнути включення до «сірого» або «чорного» списку організації, що робить їх нормативно-правову інтеграцію пріоритетним напрямом розвитку національної системи автоматизованого фінансового моніторингу [215].

Суттєвий внесок у формування глобальних стандартів фінансового нагляду здійснює Базельський комітет з банківського нагляду, який розробляє нормативно-регулятивні документи, спрямовані на вдосконалення управління ризиками у фінансових установах.

Зокрема, Базельські принципи ефективного банківського нагляду встановлюють вимоги щодо створення банками внутрішніх систем контролю, які забезпечують своєчасне виявлення та запобігання використанню банківських послуг у схемах легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Впровадження таких принципів є особливо важливим у контексті автоматизованого фінансового моніторингу, оскільки внутрішні контрольні системи банків стають джерелом даних для інформаційних платформ, що здійснюють аналітичну оцінку господарських операцій, визначають ризикові транзакції та формують сигналізацію для уповноважених органів. Таким чином, нормативно-правова регламентація процедур моніторингу відповідно до Базельських принципів створює фундамент для інтеграції банківських систем контролю у національні механізми автоматизованого фінансового нагляду [212].

Важливу роль у формуванні європейських підходів до фінансового моніторингу відіграє Європейський Союз, який впровадив низку нормативно-правових актів у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Одним із ключових документів є Четверта директива ЄС (2015/849/ЄС, AMLD IV), яка закріпила вимоги щодо ідентифікації клієнтів, створення та ведення реєстрів кінцевих бенефіціарів, а також посилення контролю за фінансовими операціями [26, с. 120]. Її положення були розширені П'ятою директивою (2018/843/ЄС, AMLD V), що поширила обов'язки фінансового моніторингу на операції з віртуальними активами та розширила коло суб'єктів, зобов'язаних здійснювати заходи з протидії відмиванню коштів [213].

Окрему позицію у глобальній системі фінансового моніторингу займає Egmont Group, міжнародне об'єднання фінансових розвідувальних підрозділів, яке об'єднує понад 160 країн-учасниць. Основними завданнями організації є забезпечення міждержавного обміну інформацією щодо підозрілих фінансових операцій та підвищення спроможності національних органів у боротьбі з

транснаціональними фінансовими злочинами. Важливим партнером у глобальній системі є також Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), яке надає експертну, нормативну та технічну підтримку державам у створенні ефективних систем протидії фінансовим правопорушенням [214].

Попри наявність міжнародних стандартів, їх ефективна реалізація значною мірою залежить від інституційної спроможності конкретної держави, технічного забезпечення, рівня підготовки персоналу та політичної волі. Впровадження міжнародних норм потребує не лише формального закріплення у законодавстві, а й практичного застосування та інтеграції у національні механізми автоматизованого фінансового моніторингу [27, с. 79-90].

В Україні адаптація до міжнародних стандартів здійснюється послідовно. Формування національної системи фінансового моніторингу розпочалося на початку 1990-х років у контексті інтеграції до світового фінансового простору та впровадження міжнародних практик контролю за фінансовими операціями. В цей період Україна розпочала активну співпрацю з міжнародними організаціями, такими як МВФ, ЄБРР, Інтерпол, а також із фінансовими розвідками інших держав. Одним із ключових кроків стало створення у 2002 році Державного департаменту фінансового моніторингу у складі Міністерства фінансів України (Постанова КМУ від 10.01.2002 № 35).

Незважаючи на широке нормативне забезпечення та участь України у глобальних ініціативах, на міжнародному рівні досі відсутня універсальна модель протидії фінансовим злочинам у сфері AML/CFT. У таких умовах держави формують власні системи фінансового моніторингу, орієнтуючись на рекомендації міжнародних інституцій, водночас враховуючи національні особливості економічного регулювання. Такий підхід забезпечує гнучкість правових інструментів, проте породжує відмінності у трактуванні фінансових

правопорушень, зокрема тих, що пов'язані з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму [50, с. 35-43].

На сьогодні нормативно-правове регулювання фінансового моніторингу в Україні становить розгалужену систему законодавчих і підзаконних актів, які визначають принципи, механізми та процедури запобігання і протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. До цієї системи належать: Конституція України, міжнародно-правові документи та стандарти, ратифіковані державою, а також національні нормативні акти: закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів та нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади. У сукупності ці джерела формують правову основу для ефективного функціонування системи автоматизованого фінансового моніторингу, зокрема в частині виявлення та оцінки ризикових господарських операцій, регламентації обов'язків суб'єктів моніторингу та забезпечення міжвідомчої взаємодії [189, с. 79-81].

Провідне місце регулювання фінансового моніторингу в Україні займає Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [136]. Цей нормативний акт було розроблено з урахуванням міжнародних стандартів та практик функціонування систем фінансового моніторингу, зокрема ЄС у сфері AML/CFT. Важливе значення для забезпечення правової комплексності системи має також Закон України «Про банки і банківську діяльність» [138], положення Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також міжнародно-правові акти.

Відповідно до Закону № 361-IX фінансовий моніторинг трактується як «сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового

моніторингу та первинного фінансового моніторингу» [136]. У контексті господарських операцій його можна трактувати як реалізацію публічно-правового обов'язку держави, спрямовану на організаційно-правове забезпечення процесу виявлення, аналізу та реагування на фінансові операції з ознаками ризику. Цей механізм включає систематичне спостереження за господарською діяльністю суб'єктів економіки, ідентифікацію потенційно сумнівних транзакцій, комплексну обробку фінансової інформації та, за потреби, передачу відповідних даних до правоохоронних органів. Головною метою є мінімізація ризиків легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та забезпечення прозорості й безпеки фінансової системи [193].

Центральним органом виконавчої влади у сфері фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу України (ДСФМУ), що функціонує на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537 «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України». ДСФМУ формує інституційну основу національної системи протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та координує діяльність інших контролюючих і наглядових структур [142].

На етапі становлення української системи фінансового моніторингу держава неодноразово потрапляла до «сірого» та «чорного» списків FATF і MONEYVAL через недостатню прозорість фінансових операцій і високий рівень тіньової економіки. У відповідь на ці виклики ДСФМУ активізувала міжнародну співпрацю, укладаючи двосторонні та багатосторонні угоди, здійснюючи обмін інформацією, найкращими практиками та досвідом, а також беручи участь у спільних науково-дослідних проєктах, спрямованих на удосконалення механізмів фінансового моніторингу [133; 174, с. 150-157].

Об'єктами фінансового моніторингу, відповідно до чинного законодавства, є активи, фінансові операції з ними, а також будь-які дії чи події, що

супроводжуються ризиками їх протиправного використання. Моніторинг охоплює як зміст господарських операцій, так і їх учасників – із фокусом на виявлення зв'язків з потенційно незаконними джерелами фінансування.

Фінансовий моніторинг як організаційно-правове явище ґрунтується на низці базових принципів, що визначають його ефективність і правову обґрунтованість у національному та міжнародному контексті. Серед основних варто виділити такі:

- принцип законності, який передбачає неухильне дотримання чинного законодавства при здійсненні моніторингових заходів;

- презумпція невинуватості суб'єктів фінансових операцій, яка забезпечує баланс між контролем і правами учасників фінансового обігу. Цей принцип є важливим для підтримки інвестиційної привабливості України як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку, а також підтверджує прагнення держави до дотримання високих стандартів правової культури. Будь-які звинувачення у порушеннях мають підтверджуватись виключно в установленому законом порядку;

- багатосуб'єктність, що виражається в участі широкого кола суб'єктів – як державних, так і недержавних – у процесі фінансового моніторингу, включаючи банки, фінансові установи, нотаріусів, аудиторів та інших;

- функціонування спеціального державного органу, уповноваженого координувати систему фінансового моніторингу, здійснювати нагляд і реалізовувати заходи з протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. В Україні цю функцію виконує Держфінмоніторинг;

- міжнародна взаємодія, яка є критично важливою з огляду на транснаціональний характер багатьох фінансових злочинів. Значна частина підозрілих фінансових потоків має закордонне походження, тому обмін

інформацією, правова допомога та участь у глобальних ініціативах є невід’ємною складовою ефективного моніторингу [190].

Система фінансового моніторингу України охоплює два рівні – первинний та державний [136].

Первинний рівень включає банки, страхові компанії та їхніх посередників, кредитні спілки, ломбарди, платіжні організації, учасників ринку цінних паперів, поштових операторів, аудиторів, бухгалтерів, адвокатів, нотаріусів та інші суб’єкти.

Державний рівень реалізують Національний банк України, Міністерство юстиції, ДПС, ДСФМУ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації та інші контролюючі органи.

Важливе місце у системі автоматизованого моніторингу господарських операцій посідає Державна податкова служба України (ДПС), яка реалізує державну податкову політику та здійснює податковий контроль із застосуванням сучасних інформаційно-аналітичних технологій. Діяльність ДПС спрямована на забезпечення повноти та своєчасності надходження податків і зборів до бюджету, а також на виявлення та попередження податкових правопорушень. У процесі реалізації контрольних повноважень ДПС використовує автоматизовані системи аналізу податкової інформації, що дозволяють здійснювати безперервний моніторинг господарських операцій платників податків та оцінювати рівень податкових ризиків.

Одним із найбільш поширених механізмів автоматизованого моніторингу є система моніторингу відповідності податкових накладних та розрахунків коригування критеріям оцінки ступеня ризиків, передбачена Податковим кодексом України. Зазначена система функціонує на основі ризик-орієнтованого підходу та забезпечує автоматичний аналіз податкової інформації з метою виявлення операцій, що можуть свідчити про безтоварний характер господарської діяльності,

ухилення від оподаткування або використання схем мінімізації податкових зобов'язань. Застосування автоматизованих алгоритмів дозволяє оперативно виявляти потенційно ризикові операції та концентрувати контрольні заходи на суб'єктах із підвищеним рівнем ризику.

Водночас використання автоматизованих механізмів податкового контролю повинно супроводжуватися належними гарантіями прав платників податків. Відповідно до положень Податкового кодексу України платники мають право отримувати інформацію про підстави прийняття контролюючими органами відповідних рішень, подавати пояснення та документи для підтвердження реальності здійснених господарських операцій, а також оскаржувати рішення контролюючих органів в адміністративному або судовому порядку. Наявність таких процесуальних гарантій сприяє забезпеченню балансу між публічними інтересами держави щодо належного податкового контролю та приватними інтересами суб'єктів господарювання.

Особливого значення діяльність ДПС набуває в умовах цифровізації податкового адміністрування. Інтеграція електронного кабінету платника податків, інформаційно-комунікаційних систем податкових органів та автоматизованих механізмів обробки даних створює передумови для підвищення прозорості господарських операцій, мінімізації людського фактора під час прийняття рішень та удосконалення процедур податкового контролю. У результаті ДПС виступає не лише контролюючим органом, а й одним із ключових суб'єктів реалізації автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі забезпечення фінансової безпеки держави.

Первинний фінансовий моніторинг включає наступні функції:

- упорядкувальну – організаційно-управлінське забезпечення процесу моніторингу, визначення суб'єктів та їх обов'язків;

- контроль-наглядову – ідентифікація клієнтів та перевірка відповідності операцій їх діяльності;
- оперативно-аналітичну – оцінка ризику легалізації коштів;
- інформаційну – обмін даними між суб'єктами державного та первинного моніторингу;
- превентивну – попередження відмивання коштів [159, с. 110].

Ключовим обов'язком суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) є процедура ідентифікації та верифікації клієнтів до початку фінансових операцій. Процес включає збір достовірної інформації про клієнтів та оцінку їхніх дій на наявність ризиків відмивання коштів або фінансування тероризму.

Особливе значення у системі національного моніторингу має ризик-орієнтований підхід, який передбачає поглиблену перевірку операцій із підвищеним ризиком, зокрема з великими готівковими сумами, складними схемами, офшорними юрисдикціями або за участю публічних осіб. Обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають операції, що перевищують 400 тис. грн або еквівалент у валюті.

Контроль за виконанням СПФМ їхніх функцій здійснюють уповноважені державні органи – міністерства, комітети, НБУ, а також ДСФМУ. Українська модель організаційної структури включає три рівні:

- ДСФМУ – центральний орган координації;
- Регулятори – НБУ, НКЦПФР;
- Виконавці – юридичні особи, що здійснюють моніторинг, аналіз і повідомляють про підозрілі операції.

Суб'єкти первинного моніторингу зобов'язані подавати до ДСФМУ інформацію про операції, що:

- підлягають обов'язковому моніторингу;

– мають ознаки підозрілих або потенційно пов’язаних із відмиванням доходів чи фінансуванням тероризму.

Законодавство України передбачає як кримінальні, так і адміністративні санкції за порушення вимог фінансового моніторингу. Так, ст. 209 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за відмивання доходів, що може включати штрафи, конфіскацію майна або позбавлення волі до 12 років.

Адміністративні стягнення застосовуються до суб’єктів, які не дотримуються процедур ідентифікації клієнтів, подання звітності або виявлення підозрілих операцій.

На практиці, фінансовий моніторинг дедалі частіше використовується державними органами у боротьбі з корупцією. Так, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) активно застосовують аналітичні дані про підозрілі фінансові операції для розслідування справ про незаконне збагачення, хабарництво та інші корупційні правопорушення. Водночас Державна податкова служба та Бюро економічної безпеки України виявляють транзакції, які можуть свідчити про приховування доходів або виведення капіталу в офшори.

У 2020 році, за даними Державної служби фінансового моніторингу України, були зафіксовані численні схеми ухилення від сплати податків, зокрема із використанням механізмів «зустрічних потоків» і «скруток», що призвели до значних бюджетних втрат [54]. У 2022 році Служба безпеки України викрила масштабну схему на суму понад 200 млн грн, побудовану на проведенні безтоварних операцій із фіктивними підприємствами [192]. У тому ж році БЕБ виявило ще одну схему ухилення на суму понад 14 млн грн – шляхом оформлення фіктивного постачання соняшникової олії на суму 86,6 млн грн [220]. У 2025 році на Київщині порушено кримінальну справу проти підприємця, який ухилився від сплати майже 5 млн грн податків [67].

Незважаючи на активну роботу правоохоронних органів, легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом, залишається серйозною проблемою. За результатами дослідження Омеляна М., Україна щороку втрачає до 45 мільярдів гривень через несплату податків суб'єктами господарювання [127]. Це свідчить про потребу подальшого вдосконалення системи фінансового моніторингу, зокрема через автоматизацію, цифровізацію процесів та підвищення ефективності обміну даними між усіма учасниками моніторингової інфраструктури.

Система фінансового моніторингу в Україні перебуває на етапі активної модернізації, що відбувається у відповідь на міжнародні зобов'язання та зміни у світовій фінансовій архітектурі. Під впливом стрімкого технологічного розвитку, зростання ризиків, пов'язаних із відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, а також з огляду на потребу посилення національної економічної безпеки, держава впроваджує сучасні підходи до контролю та регулювання фінансових операцій. Водночас, незважаючи на досягнутий прогрес, зберігаються суттєві проблеми. Серед ключових проблем, які мають безпосередній вплив на реалізацію фінансового моніторингу в автоматизованому форматі, слід виділити такі:

1. Недосконалість законодавчого поля. Українське законодавство у сфері запобігання легалізації злочинних доходів, хоч і адаптоване до вимог FATF та ЄС, усе ще залишається частково неузгодженим, фрагментарним і слабо імplementованим. Це обмежує ефективність виявлення ризикових фінансових операцій навіть за умови технічної автоматизації процесів.

2. Уразливість економічної системи. Тіньовий сектор економіки, що займає значну частку ВВП, часто діє поза межами регуляторного поля. Системи фінансового моніторингу, особливо автоматизовані, орієнтуються на формалізовані дані, в той час як значна частина ризикових операцій здійснюється через фіктивні підприємства, офшорні зони або неідентифікованих осіб.

3. Недостатня інтеграція інформаційних систем. Відсутність єдиної платформи для обміну інформацією між Національним банком, Держфінмоніторингом, ДПС та правоохоронними органами уповільнює процеси верифікації господарських операцій. Це знижує ефективність автоматичних систем ризик-аналізу, які мають обмежений доступ до повного масиву необхідної інформації.

4. Банківська система як осередок ризиків. Частина банківських установ не забезпечує повної відповідності вимогам фінансового моніторингу, зокрема через слабе внутрішнє комплаєнс-середовище, недостатню підготовку персоналу або застаріле програмне забезпечення. У результаті автоматизовані системи не здатні своєчасно ідентифікувати операції, що мають ознаки відмивання коштів.

5. Глобальні загрози і локальні наслідки. Фінансування тероризму, кіберзлочинність та криптовалютні транзакції стали новими викликами для традиційних і навіть автоматизованих систем моніторингу. Зокрема, інструменти rule-based у сучасних умовах втрачають ефективність, оскільки не враховують змінювану поведінку злочинців, складність багаторівневих схем та використання цифрових активів.

6. Корупція та зловживання повноваженнями. Відсутність політичної волі та низький рівень відповідальності посадових осіб ускладнюють боротьбу з легалізацією злочинних доходів. Навіть найкращі автоматизовані рішення втрачають ефективність, якщо дані у систему вводяться з викривленням або саботуються вручну [133].

Державна служба фінансового моніторингу вже впроваджує нові технічні рішення, зокрема функціонування єдиної інформаційної системи у сфері протидії легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму та поширення зброї масового знищення (ІСФМ). Ця система базується на використанні електронної взаємодії між державними реєстрами через сервіс СЕВ ДЕІР «Трембіта» та API-

технології. Ключовим елементом такої системи є ефективна інтеграція з базами даних органів державної влади, а також активна участь суб'єктів первинного фінансового моніторингу в обміні інформацією. Разом з тим, цифровізація створює нові виклики, які вимагають вирішення низки технічних, організаційних і правових проблем. Це, зокрема:

- захист даних і забезпечення кібербезпеки;
- складнощі інтеграції нових технологій зі старими системами;
- відсутність уніфікованих стандартів обміну даними;
- необхідність постійного оновлення нормативної бази;
- дефіцит підготовлених фахівців;
- фінансові обмеження на впровадження інновацій;
- якість та повнота даних;
- інтеграція з міжнародними інформаційними системами [73, с. 211-219].

У сучасних умовах розвиток фінансового моніторингу неможливий без широкого застосування автоматизованих технологій, проте використання цифрових інструментів саме по собі не забезпечує високої ефективності та результативності системи. Необхідна комплексна стратегія, у якій автоматизовані підходи поєднуються з прозорим правовим регулюванням, міжвідомчою координацією та високим рівнем аналітичної культури в діяльності державних інституцій. Такий інтегрований підхід дозволяє не лише оперативно виявляти потенційно ризикові господарські операції, а й забезпечувати системність та передбачуваність у прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях контролю.

Основні напрямки вдосконалення системи фінансового моніторингу в Україні доцільно розглядати в комплексі, враховуючи як економічні, так і правові аспекти її функціонування. Успішне виконання функцій моніторингу вимагає формування стабільного макроекономічного середовища, яке забезпечує передумови для ефективного виявлення, аналізу та блокування підозрілих

фінансових операцій. У цьому контексті важливого значення набуває підвищення прозорості фінансових потоків, впровадження сучасних технологій обробки даних та розвиток аналітичної компетенції державних органів, що займаються моніторингом.

Базою функціонування ефективної системи фінансового моніторингу має стати створення та реалізація єдиного нормативного документа, який би включав чітко визначену методологію проведення моніторингу, алгоритми дій суб'єктів та методичні рекомендації щодо їх виконання. Такий документ повинен бути спрямований на забезпечення системної взаємодії між інформаційними, контрольними, наглядовими та правоохоронними структурами, створюючи єдину координаційну платформу для обміну даними та прийняття управлінських рішень.

Крім того, система фінансового моніторингу повинна передбачати цілеспрямовані організаційно-правові процедури, що спрямовані на досягнення конкретних результатів, серед яких: своєчасна ідентифікація підозрілих операцій, запобігання та розслідування фінансових правопорушень, а також забезпечення прозорості та контролю за рухом фінансових ресурсів. Реалізація зазначених процедур є ключовим елементом діяльності компетентних органів, що відповідають за формування та впровадження державної політики у сфері фінансового моніторингу, і водночас створює передумови для підвищення ефективності протидії фінансовим злочинам на національному та міжнародному рівнях [172].

У сучасних умовах ключовим завданням є продовження цифрової трансформації нормативно-правової бази у сфері фінансового моніторингу, яка має відповідати міжнародним стандартам та забезпечувати повну інтеграцію електронних сервісів, застосовуваних для контролю та аналізу фінансових операцій, у єдину державну систему фінансового контролю. Такий підхід дозволяє створити єдину цифрову платформу для взаємодії всіх компетентних органів,

підвищити швидкість обробки інформації та забезпечити прозорість і системність у виявленні потенційно ризикових транзакцій.

Особливу увагу необхідно приділяти гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, що сприяє не лише ефективному функціонуванню внутрішньої системи контролю, а й підвищенню довіри з боку міжнародних фінансових установ та партнерів. Цифровізація нормативно-правової бази передбачає не лише впровадження електронних сервісів, а й створення комплексних методологічних рекомендацій щодо їх використання, розробку алгоритмів дій суб'єктів моніторингу та забезпечення міжвідомчої координації в реальному часі.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є системний аналіз зарубіжного досвіду організації фінансового моніторингу та вивчення можливостей адаптації та впровадження перевірених міжнародних практик у національну нормативно-правову систему. Такий аналіз дозволяє визначити оптимальні моделі регулювання, механізми інтеграції цифрових технологій і стандарти процедур, що забезпечують максимальну ефективність роботи системи фінансового контролю в умовах глобалізованого фінансового середовища.

Реалізація зазначених заходів створює передумови для формування сучасної, інтегрованої та високоефективної системи фінансового моніторингу в Україні, здатної протидіяти складним та динамічним фінансовим загрозам, гарантувати прозорість господарських операцій і зміцнювати національну та міжнародну фінансову безпеку [40].

У сучасних умовах стрімкої цифровізації та глобалізації фінансових потоків особливого значення набуває інтенсивний розвиток інфраструктури фінансового моніторингу. Ефективна протидія новим викликам у сфері фінансової безпеки передбачає впровадження передових цифрових технологій для

автоматизованої обробки великих обсягів даних та забезпечення високої швидкості та точності аналітичних процесів. Зокрема, алгоритми машинного навчання здатні самостійно виявляти аномальні та нетипові транзакції, які можуть свідчити про ризики фінансування тероризму, відмивання коштів або інші злочинні дії.

Використання технологій штучного інтелекту (ШІ) дозволяє істотно підвищити результативність аналітичних процедур завдяки здатності алгоритмів виявляти приховані закономірності, прогнозувати потенційні ризики та адаптуватися до появи нових типів загроз. Такий підхід створює передумови для формування інтелектуальної системи фінансового моніторингу, здатної самостійно оцінювати ризики, здійснювати класифікацію транзакцій та оперативно реагувати на потенційні порушення.

Одночасно впровадження блокчейн-технологій забезпечує прозорість, незмінність і простежуваність фінансових потоків, що є критично важливим для встановлення джерел та напрямів руху коштів, які потенційно можуть бути використані на шкоду національній безпеці.

Інтеграція блокчейн-рішень з аналітичними платформами на базі ШІ та машинного навчання дозволяє створити комплексну, високоефективну систему фінансового моніторингу, здатну протидіяти складним і динамічним загрозам, а також забезпечувати системну взаємодію між державними, наглядовими та правоохоронними органами.

Реалізація зазначених цифрових технологій у поєднанні з сучасними методами аналітики створює передумови для суттєвого підвищення ефективності фінансового контролю в Україні, формує надійний інструментарій для запобігання фінансовим правопорушенням та сприяє зміцненню національної та міжнародної фінансової безпеки [7].

Використання новітніх технологій – таких як штучний інтелект, блокчейн та машинне навчання – відкриває нові можливості для цифрового моніторингу. Однак без єдиної нормативної бази, належної кібербезпеки, технічного забезпечення та професійної підготовки кадрів ці інструменти не дають очікуваного ефекту [107, с. 42-49].

Фінансовий моніторинг господарських операцій відіграє визначальну роль у формуванні безпечного та прозорого фінансового середовища, а його ефективність безпосередньо впливає на здатність держави протидіяти злочинному використанню фінансової системи. У контексті цифрової трансформації особливої актуальності набуває впровадження автоматизованих технологічних рішень, здатних оперативно обробляти великі обсяги даних та виявляти нетипові фінансові операції. Водночас технологічний прогрес повинен супроводжуватися глибокими інституційними змінами, що включають удосконалення нормативно-правової бази, інтеграцію інформаційних систем, підвищення кваліфікації кадрів та посилення міжвідомчої координації. Лише комплексний підхід забезпечує реальну результативність фінансового моніторингу у запобіганні фінансовим правопорушенням та підтриманні стабільності фінансової системи.

У сучасних умовах фінансовий моніторинг господарських операцій є ключовим елементом державної системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та ухиленню від сплати податків. Ефективність його функціонування тісно пов'язана з точністю аналітичних інструментів, рівнем автоматизації процесів та здатністю своєчасно реагувати на ризикові транзакції. Незважаючи на те, що нормативно-правове регулювання в Україні загалом відповідає міжнародним стандартам (FATF, директиви ЄС), на практиці воно залишається фрагментарним і потребує подальшої гармонізації. Особливо актуальними є питання узгодженості дій між державними органами,

удосконалення методології моніторингу та правової підтримки автоматизованих систем.

Використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та алгоритми машинного навчання, створює нові можливості для цифрового моніторингу фінансових операцій. Однак без єдиної нормативної бази, належного технічного забезпечення, кібербезпеки та професійної підготовки кадрів ці інструменти не забезпечують очікуваного ефекту. Успішна реалізація автоматизованого фінансового моніторингу можлива лише за умов комплексного підходу, що передбачає поєднання прозорого правового регулювання, технологічної модернізації, міжвідомчої інтеграції та політичної волі до реформ.

Нормативно-правова регламентація процедур автоматизованого моніторингу в Україні ґрунтується на інтеграції міжнародних стандартів, зокрема рекомендацій FATF, директив ЄС (AMLD IV–V), принципів Базельського комітету та практик UNODC, із національним законодавством. Центральним елементом системи є Закон України № 361-IX, який визначає правові основи функціонування державного та первинного фінансового моніторингу, обов'язки суб'єктів, механізми ідентифікації, оцінки ризиків та обміну інформацією.

Організаційна структура національної системи включає три рівні: центральний орган (ДСФМУ), регулятори (НБУ, НКЦПФР) та суб'єкти первинного фінансового моніторингу, що здійснюють безпосереднє спостереження за господарськими операціями. Впровадження автоматизованих технологій, ризик-орієнтованого підходу та міжвідомчої взаємодії дозволяє підвищити ефективність контролю за фінансовими потоками, мінімізувати можливості легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та забезпечити прозорість і безпеку фінансової системи, інтегруючи Україну у глобальний фінансовий простір і дотримуючись міжнародних стандартів AML/CFT.

Слід зазначити також, що автоматизований фінансовий моніторинг у сфері податкового контролю є важливим інструментом забезпечення прозорості фінансових потоків, запобігання податковим правопорушенням та економічним злочинам. Водночас його впровадження потребує особливої уваги до гарантій прав платників податків, оскільки технологічні методи аналізу даних можуть потенційно обмежувати реалізацію цих прав. Правова база захисту платників податків формується на основі Конституції України, Податкового кодексу та спеціалізованих нормативно-правових актів.

Ключовими принципами у процесі автоматизованого моніторингу є законність, пропорційність, недискримінаційність, гласність процедур та дотримання прав платників, що створює баланс між ефективністю контролю та дотриманням конституційних і економічних прав суб'єктів господарювання. Законність передбачає, що алгоритми та програмні рішення функціонують виключно на підставі нормативно-правових актів, а будь-яке використання даних без законних підстав є неприпустимим.

Принцип прозорості та інформованості забезпечує платникам доступ до інформації про методи моніторингу, оброблювані дані, критерії оцінки ризику та результати аналізу, що мінімізує ризик помилкових висновків і зловживань. Презумпція невинуватості гарантує, що платники розглядаються як сумлінні до моменту виявлення достатніх ознак порушень, а право на оскарження результатів автоматизованого моніторингу дозволяє контролювати обґрунтованість визначення ризикових транзакцій.

Право на оскарження результатів автоматизованого моніторингу є ще одним важливим елементом захисту платників податків. Законодавчо передбачена можливість адміністративного та судового оскарження висновків моніторингових систем дозволяє контролювати обґрунтованість визначення ризикових транзакцій та уникати необґрунтованих обмежень. Принцип пропорційності визначає, що

оцінка ризику господарських операцій має відповідати масштабам і специфіці діяльності платника, що запобігає дискримінації та застосуванню одноманітних алгоритмів до різних категорій суб'єктів господарювання.

Конфіденційність та захист персональних даних є невід'ємною складовою гарантій прав платників у процесі автоматизованого моніторингу. Обробка великих обсягів інформації передбачає суворе дотримання норм законодавства, обмеження доступу та забезпечення безпеки електронних баз даних. Міжвідомча взаємодія сприяє підвищенню ефективності контролю, дозволяє верифікувати дані та зменшувати кількість хибнопозитивних результатів автоматизованих систем.

Професійна підготовка персоналу, що здійснює контроль за роботою систем, є важливим механізмом дотримання прав платників. Регламентування процедур навчання, перевірки кваліфікації та внутрішнього аудиту, а також технічне тестування алгоритмів і програмного забезпечення забезпечує захист від випадкових або умисних порушень. Українська практика автоматизованого фінансового моніторингу передбачає комплексний підхід, що поєднує правові, організаційні, технологічні та міжнародні механізми, що дозволяє ефективно виявляти ризикові господарські операції, забезпечувати контроль за їх законністю та підвищувати прозорість фінансової системи.

Особлива увага приділяється процедурі ідентифікації та верифікації клієнтів, яка є обов'язковою для суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Збирання достовірної інформації, аналіз характеру діяльності та виявлення ознак ризику дозволяють своєчасно реагувати на потенційні загрози відмивання доходів або фінансування тероризму. Ризик-орієнтований підхід передбачає оцінку клієнтів за ознаками підвищеного ризику, включаючи операції з великими сумами, складні схеми, взаємодію з офшорними юрисдикціями або участь публічних осіб, що підвищує ефективність контролю.

Контроль за виконанням обов'язків суб'єктів первинного фінансового моніторингу здійснюють уповноважені органи (Міністерство фінансів, Національний банк, ДСФМУ), що забезпечує координацію діяльності платників та запобігання зловживанням. Законодавче закріплення кримінальної та адміністративної відповідальності створює реальні механізми реагування та попередження правопорушень.

Таким чином, гарантії прав платників податків у процесі автоматизованого фінансового моніторингу становлять багаторівневу систему, що інтегрує правові, організаційні, технологічні та міжнародні елементи. Такий комплексний підхід забезпечує баланс між контролем за фінансовими потоками та дотриманням прав платників, підвищує прозорість і безпеку фінансової системи, зміцнює довіру до державних інституцій та сприяє стабільності національної економіки.

2.4. Нормативне регулювання та особливості використання штучного інтелекту в автоматизованому податковому моніторингу

В умовах цифровізації економічних процесів та ускладнення фінансових потоків виникає потреба у впровадженні ефективних інструментів податкового контролю, здатних забезпечити як виявлення порушень, так і превентивний вплив на суб'єктів господарювання. Автоматизований моніторинг господарських операцій із застосуванням технологій штучного інтелекту є ключовим елементом сучасної системи податкового нагляду, оскільки дозволяє підвищити оперативність обробки великих масивів даних, автоматизувати аналітичні процедури та оптимізувати адміністративно-правові механізми контролю за законністю і прозорістю фінансових операцій.

Застосування штучного інтелекту забезпечує ідентифікацію аномальних і ризикових транзакцій у режимі реального часу, прогнозування потенційних правопорушень та посилення превентивної функції контролю, при цьому дотримуючись принципів законності, пропорційності, прозорості та захисту прав платників податків. Інтеграція штучного інтелекту з Big Data-аналітикою, блокчейн-технологіями та системами державних реєстрів дозволяє здійснювати комплексний аналіз господарських операцій, оцінювати економічну доцільність транзакцій, формувати рейтинги ризику та забезпечувати міжвідомчу координацію дій.

Адміністративно-правова регламентація включає стандарти обміну інформацією, алгоритми реагування на підозрілі операції, а також процедури аудиту та контролю за функціонуванням алгоритмів штучного інтелекту, що забезпечує законність і достовірність результатів моніторингу. Удосконалення нормативної бази та підвищення кваліфікації персоналу сприяють балансуванню між ефективністю податкового контролю та захистом прав платників.

Інтеграція штучного інтелекту в автоматизований моніторинг господарських операцій підвищує ефективність податкового контролю, оптимізує адміністративно-правові механізми та забезпечує превентивне управління ризиками, що потребує дослідження, адже на цій основі буде доцільним запропонувати розробку комплексної нормативно-правової системи для регламентації застосування штучного інтелекту, інтеграції з державними реєстрами, встановлення стандартів прозорості та аудиту алгоритмів, а також підготовку висококваліфікованих фахівців у сфері цифрового податкового контролю.

У науковій літературі часто зустрічається думка, що на законодавчому рівні відсутні достатньо чіткі правила, які б регламентували алгоритмічні рішення, що приймають системи штучного інтелекту, та механізми контролю за їх рішеннями,

що може створювати правову невизначеність у діяльності таких податкових органів.

Зокрема, пропонується запровадити конкретні адміністративно-правові інструменти, такі як введення ліцензування алгоритмів штучного інтелекту, створення процедур аудиту алгоритмів та верифікації їх виводів. Серед іншого, наголошується на важливості побудови норм, які гарантують відповідність рішень штучного інтелекту принципам справедливості, пропорційності та верховенства права, особливо в контексті податкового контролю, де рішення можуть мати значні наслідки для платників податків [80, с. 144-153; 83, с. 80-82].

У дослідженні Бакуменка А.В. здійснено аналіз міжнародного досвіду правового регулювання штучного інтелекту, зокрема у фінансових та правових системах різних держав, та відповідно наголошується, що у багатьох країнах правовий режим штучного інтелекту ще не сформовано остаточно, залишаються не вирішеними питання етики, відповідальності за алгоритмічні рішення та ризики дискримінації внаслідок упередженості моделей.

У сфері податкового моніторингу це підкреслює необхідність чітких міжнародних стандартів та їхньої національної адаптації, оскільки без них застосування штучного інтелекту може призводити до порушення прав платників податків або знижувати легітимність рішень контролюючих органів. Серед іншого, науковцем виділяється низка принципів, які доцільно закріплювати в нормативно-правовій базі: забезпечення прозорості алгоритмів, проведення аудиту їхньої поведінки, страхування від алгоритмічних помилок та встановлення етичних стандартів при розробці моделей штучного інтелекту. Запровадження цих положень може слугувати фундаментом для адміністративно-правового регулювання автоматизованого фінансового моніторингу в Україні, сприяючи збалансуванню інноваційних підходів і захисту прав платників податків [2, с. 3-18].

Кузьменко О.В., Лисенко І.В., Гаряєва Г.М., в рамках дослідження теоретичних та практичних проблем застосування штучного інтелекту в юридичній сфері, зокрема в правотворчості й правозастосуванні, зокрема у процесі податкового моніторингу, вбачають важливість, адже алгоритми штучного інтелекту, які можуть використовуватися податковими органами, повинні відповідати правовим нормам, мати можливість перевірки, а їх рішення – мають бути справедливими та обґрунтованими. Науковці, серед іншого, вказують на ризики «чорного ящика», коли незрозуміло яким чином штучний інтелект дійшов до певного рішення, що створює правову невизначеність для платників податків [96, с. 14-30].

Науковці також акцентують на необхідності запровадження механізмів контролю з боку людини над алгоритмічними рішеннями та встановлення стандартів етики й відповідальності для розробників таких систем. Реалізація цього може відбуватися шляхом прийняття нормативних актів, які визначають вимоги до прозорості рішень штучного інтелекту, процедури їхнього аудиту та надання права на оскарження таких рішень, що безпосередньо впливає на адміністративно-правові засади функціонування автоматизованого податкового моніторингу [231;232].

У дослідженнях інших науковців аналізується потенціал використання штучного інтелекту для підвищення ефективності обліково-звітних процесів у вітчизняних підприємствах, включно з автоматизацією рутинних бухгалтерських операцій та обробкою великих масивів фінансових даних. Такий підхід має особливе значення для податкового моніторингу, оскільки інтеграція автоматизованого обліку та звітності, підтримуваної штучним інтелектом, дозволяє зменшувати ймовірність людських помилок, підвищувати достовірність фінансової інформації та покращувати якість даних, які використовуються

контролюючими органами для аудиту, оцінки ризиків і планування превентивних заходів [97; 3, с. 77-82].

З адміністративно-правової перспективи підкреслюється необхідність формування нормативно-правових механізмів, які визначають правові межі відповідальності підприємств за алгоритмічні помилки та встановлюють порядок передачі фінансових даних до податкових органів для обробки системами штучного інтелекту. Запровадження таких норм має забезпечувати баланс між захистом прав суб'єктів господарювання та гарантіями прозорості алгоритмів, що застосовуються для обробки їх облікової інформації, сприяючи одночасно легітимності рішень автоматизованого податкового контролю та підвищенню ефективності адміністративних процедур.

Гатеа А.Х. пропонує твердження, що для систем податкового моніторингу використання штучного інтелекту створює можливість більш ефективного виявлення підозрілих господарських операцій, оскільки дані, оброблені в системах штучного інтелекту, характеризуються високою точністю, передбачуваністю та консистентністю.

Такий підхід сприяє підвищенню якості податкових перевірок, аудиту та аналізу ризиків, забезпечуючи надійну основу для прийняття управлінських і контрольних рішень. Водночас мають місце потенційні виклики, пов'язані з використанням штучного інтелекту, зокрема питання верифікації алгоритмічних рішень, контролю за цілісністю даних та дотримання етичних стандартів. У цьому контексті доцільним є розроблення адміністративних регламентів щодо застосування моделей машинного навчання, що передбачають перевірку точності алгоритмів, аудит ухвалених рішень та встановлення відповідальності за некоректні прогнози.

Таким чином інтеграція штучного інтелекту у податковий моніторинг в Україні потребує поєднання технічних, нормативних і організаційних заходів.

Зокрема, важливо забезпечити прозорість алгоритмів, встановити механізми аудиту рішень та захист прав платників податків, а також розвивати компетенції персоналу для ефективної роботи з автоматизованими системами. Такий комплексний підхід дозволить оптимізувати адміністративно-правові механізми контролю та підвищити легітимність і ефективність автоматизованого моніторингу [36, с. 167-179; 224; 225].

У інших наукових дослідженнях обґрунтовується суттєвий вплив технологій штучного інтелекту на розвиток фінтех-компаній, функціонування цифрових платіжних систем та формування алгоритмічних механізмів моніторингу фінансових операцій. Зазначається, що впровадження інтелектуальних технологій у фінансові процеси створює передумови для підвищення спроможності державних контролюючих органів здійснювати безперервне відстеження транзакцій, своєчасно ідентифікувати аномальні платежі та реалізовувати ризик-орієнтований податковий контроль у режимі, наближеному до реального часу.

Водночас у науковій літературі акцентується на необхідності належного адміністративно-правового забезпечення застосування технологій штучного інтелекту у цій сфері. Обґрунтовується доцільність формування законодавчих положень, спрямованих на встановлення стандартів обміну даними між фінансовими установами та податковими органами, регламентацію контролю за функціонуванням алгоритмів штучного інтелекту, а також запровадження ефективних механізмів захисту прав користувачів фінтех-сервісів. Особлива увага приділяється гарантіям конфіденційності фінансової інформації та забезпеченню можливості оскарження рішень, ухвалених із застосуванням автоматизованих інтелектуальних систем [98, с. 22; 184, с. 94-110].

На думку Горлача С.О., за результатом аналізу сучасного стану адміністративно-правового регулювання технологій штучного інтелекту в Україні,

із особливим акцентом на відсутності спеціального комплексного законодавства та нормативних прогалин щодо контролю за системами штучного інтелекту, які впроваджуються державними органами, необхідно наголосити, що для безпечного та ефективного використання штучного інтелекту у публічному секторі, включно з автоматизованим податковим моніторингом, необхідне формування чітких правових рамок, зокрема запровадження процедур ліцензування систем, регулярного аудиту та контролю за алгоритмічною справедливістю. Так само науковець наголошує на потребі надання адміністративним органам повноважень щодо перевірки та сертифікації рішень, ухвалених із застосуванням штучного інтелекту, а також створення спеціалізованого регуляторного органу або відділу для здійснення нагляду за ризиками, пов'язаними з алгоритмічними рішеннями [41, с. 61-64].

Миколаєць В. А. у своїй статті здійснює системний огляд законодавчого регулювання технологій штучного інтелекту в Україні, аналізуючи як чинні нормативні акти, так і проблемні аспекти їх застосування, та особлива увага приділяється питанням захисту персональних даних, визначенню відповідальності за алгоритмічні помилки та механізмам відшкодування збитків, що виникають унаслідок некоректного функціонування систем штучного інтелекту. Науковець підкреслює, що існуюче законодавство не завжди встигає за швидкими темпами розвитку технологій, що створює значну правову невизначеність і потенційні ризики для користувачів та державних органів. Важливим внеском науковця є формулювання практичних пропозицій щодо вдосконалення нормативної бази. Зокрема, він наголошує на потребі запровадження спеціалізованих норм для сертифікації систем штучного інтелекту, визначення процедур аудиту алгоритмів, а також чіткого регламентування відповідальності за алгоритмічні помилки. Такий підхід дозволяє не лише

мінімізувати ризики зловживань, а й підвищити довіру до автоматизованих рішень у державному секторі, включно з податковим контролем [122, с. 42-51].

З точки зору розвитку автоматизованого податкового моніторингу, аргументи науковця є особливо корисними. Вони обґрунтовують необхідність оновлення законодавства та встановлення чітких правил застосування систем штучного інтелекту у сфері контролю за господарськими операціями. Дослухавшись до його рекомендацій, можна закласти адміністративно-правові механізми, що забезпечать баланс між ефективністю автоматизації та захистом прав платників податків, а також створити підґрунтя для легітимності й прозорості алгоритмічних рішень у державних органах.

Муравська Ю., Сліпченко Т. у своїй роботі здійснюють ґрунтовний аналіз базових правових категорій, пов'язаних із технологіями штучного інтелекту, зокрема формулюють визначення «штучного інтелекту», досліджують правові ризики, проблематику інтелектуальної безпеки та основи міжнародного права, що регулює застосування інтелектуальних систем. Вони підкреслюють, що ефективне правове регулювання штучного інтелекту повинно мати багаторівневу структуру, яка включає міжнародні стандарти, національні законодавчі акти, а також етичні принципи розробки і впровадження алгоритмічних рішень. Впровадження такої системи регулювання у практику державних органів передбачає комплексний підхід до адміністративних процедур, який забезпечує контроль за відповідністю технологій законодавству та етичним нормам.

Крім цього, науковцями акцентовано на необхідності інтегрування правового регулювання штучного інтелекту не лише на рівні технічних вимог до алгоритмів, а й через впровадження адміністративних гарантій. Серед таких гарантій вони виділяють можливість проведення аудиту алгоритмів, встановлення процедур оскарження рішень, прийнятих автоматизованими системами,

забезпечення прозорості правил обробки даних та захист прав платників податків [124, с. 188-195].

З огляду на це, у сфері податкового контролю впровадження подібних підходів дозволяє забезпечити баланс між ефективністю автоматизованого моніторингу та дотриманням конституційних і законних прав суб'єктів господарювання. Науковий внесок авторок полягає в тому, що вони формують методологічні засади для побудови системи правового регулювання, яка поєднує технологічну інноваційність із високим рівнем юридичної захищеності, створюючи підґрунтя для легітимності та прозорості застосування штучного інтелекту в податкових органах.

У своїй роботі Гудіма Т., Камишанський В. пропонують низку адміністративно-правових механізмів регулювання використання систем штучного інтелекту у фінансовій та зовнішньоекономічній діяльності. Зокрема, вони обґрунтовують необхідність створення єдиного регулятора штучного інтелекту, який би здійснював нагляд за впровадженням і функціонуванням алгоритмічних систем, запровадження обов'язкового ліцензування таких систем для роботи у фінансовому секторі, а також впровадження процедур аудиту та контролю точності алгоритмів. Науковці акцентують, що подібні заходи дозволяють мінімізувати ризики помилок штучного інтелекту, що можуть мати серйозні наслідки у міжнародних фінансових операціях, та забезпечують юридичну легітимність і прозорість функціонування алгоритмічних систем [42, с. 398-409].

З огляду на це, запропоновані механізми є релевантними і для податкового контролю, оскільки податкові органи, застосовуючи штучний інтелект для моніторингу господарських операцій, можуть гарантувати надійність, точність і законність автоматизованих процесів, водночас підвищуючи ефективність адміністративно-правового нагляду.

Узагальнення наукових джерел свідчить, що застосування систем штучного інтелекту в автоматизованому податковому моніторингу відкриває значні перспективи підвищення ефективності контролю за господарськими операціями, забезпечення ризик-орієнтованого підходу, автоматизації аналітичних процедур та зменшення людського фактору при обробці великих обсягів фінансових даних. Разом із цим виникають суттєві виклики, зокрема пов'язані з правовою невизначеністю, відсутністю єдиних нормативних стандартів для аудиту алгоритмів, питаннями етики, прозорості рішень та відповідальністю за помилки штучного інтелекту, а також забезпеченням захисту прав платників податків.

Перспективи впровадження таких технологій полягають у створенні комплексної нормативно-правової бази, інтеграції систем штучного інтелекту з державними реєстрами, встановленні процедур ліцензування та аудиту алгоритмів, а також підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері цифрового податкового контролю. Реалізація зазначених заходів дозволить забезпечити баланс між підвищенням ефективності автоматизованого моніторингу та дотриманням конституційних та адміністративно-правових гарантій платників податків, створюючи основу для легітимного та прозорого функціонування систем податкового нагляду в умовах цифрової трансформації.

Висновки до розділу 2

Адміністративно-правовий статус автоматизованого моніторингу господарських операцій, досліджений через призму визначення поняття та сутності автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України, характеристики суб'єктів реалізації автоматизованого моніторингу, аналізу нормативно-правової регламентації процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій та гарантій прав платників

податків у процесі автоматизованого моніторингу, а також з урахуванням ефективності використання штучного інтелекту в автоматизованому податковому моніторингу, дозволив запропонувати такі проміжні висновки.

1. Автоматизований моніторинг господарських операцій виступає ключовим інструментом забезпечення податкової дисципліни, протидії ухиленню від оподаткування та гарантування фінансової прозорості. Його впровадження обумовлено потребою адаптації системи адміністрування податків до умов цифрової економіки та міжнародних стандартів. Сутність автоматизованого моніторингу полягає у комплексній обробці великих масивів фінансово-господарських даних з використанням алгоритмічних методів, електронних інформаційних систем і ризик-орієнтованих моделей, що дозволяє податковим органам здійснювати безперервний та цільовий контроль у режимі реального часу, оптимізуючи ресурси і мінімізуючи адміністративний тиск на сумлінних платників.

2. З правового та організаційного погляду автоматизований моніторинг інтегрує елементи податкового контролю, інформаційного аналізу та превентивного нагляду, регламентовані Податковим кодексом України та підзаконними актами Державної податкової служби й Міністерства фінансів. Система забезпечує алгоритмічну перевірку податкових документів на відповідність критеріям ризику та формує правові наслідки у вигляді реєстрації або зупинення податкових накладних. Водночас правове регулювання вимагає вдосконалення щодо статусу автоматизованих рішень, можливості їх оскарження, відповідальності за помилки алгоритмів та захисту великих обсягів податкової інформації, що створює підґрунтя для подальшої гармонізації з міжнародними стандартами цифрового урядування.

Практичне значення автоматизованого моніторингу проявляється у підвищенні ефективності контролю, прозорості господарських операцій та

стабільності бюджетних надходжень. Перехід на цифрові платформи, включаючи функціонування єдиної державної інформаційної системи та впровадження електронних кабінетів для суб'єктів фінансового моніторингу, сприяє формуванню інтегрованої цифрової екосистеми, здатної забезпечити оперативний доступ до даних, зменшення ризиків зловживань та оптимізацію управлінських рішень. Водночас підвищення ефективності функціонування системи вимагає вдосконалення кіберінфраструктури, уніфікації форматів даних, забезпечення достовірності інформації та розвитку механізмів консультативної і технологічної підтримки користувачів.

3. Ефективність функціонування системи фінансового моніторингу значною мірою визначається чітким розмежуванням ролей і повноважень суб'єктів первинного та державного рівнів, а також наявністю належної нормативно-правової бази, що регламентує порядок їх взаємодії. З'ясовано, що інтеграція аналітичних, контрольних та інформаційних функцій щодо єдиного автоматизованого простору дозволяє своєчасно ідентифікувати ризикові або підозрілі операції, підвищуючи прозорість фінансових потоків та зміцнюючи економічну безпеку держави.

4. У положеннях дисертаційного дослідження запропоновано науково обґрунтовану класифікацію суб'єктів фінансового моніторингу за трьома критеріями: рівень здійснення контролю (державні та первинні суб'єкти), функціональне призначення (операційні, інформаційно-аналітичні, контрольні) та сфера відповідальності (фінансова, нефінансова, податкова). Запровадження такої класифікації дозволяє систематизувати діяльність суб'єктів, уточнити їхні функціональні ролі та підвищити ефективність контролю за фінансовими потоками, включно з виявленням схем легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і ухиленням від оподаткування. Ця пропозиція має практичне значення

для побудови інтегрованої моделі автоматизованого моніторингу та вдосконалення податкового нагляду.

5. Проведений аналіз підтвердив, що стратегічно важливим напрямом удосконалення системи фінансового моніторингу є посилення міжвідомчої взаємодії та обміну інформацією між суб'єктами фінансового моніторингу і органами податкового контролю. Науково обґрунтовано, що застосування ризик-орієнтованого підходу, інтеграція аналітичних ресурсів та належне професійне навчання персоналу створюють передумови для підвищення точності оцінки ризиків, своєчасного реагування на порушення та формування високоефективної системи протидії фінансовим зловживанням у державі. Такий комплексний підхід сприяє забезпеченню прозорості фінансово-господарських операцій та зміцненню податкової дисципліни на національному рівні.

6. Дослідження показало, що ефективність фінансового моніторингу господарських операцій в умовах цифрової трансформації визначається інтеграцією автоматизованих технологій, організаційною взаємодією державних органів, застосуванням ризик-орієнтованих методик та дотриманням прав платників. Встановлено, що поєднання інтелектуальних алгоритмів, блокчейн-рішень і міжвідомчої координації підвищує здатність системи виявляти нетипові та потенційно ризикові операції, мінімізуючи ймовірність фінансових правопорушень. На основі цього запропоновано створити єдину інтегровану нормативно-правову систему фінансового моніторингу, що поєднує міжнародні стандарти FATF та директиви ЄС із національним законодавством, впровадити централізовану автоматизовану платформу та підвищити кваліфікацію персоналу, забезпечуючи баланс між контролем і захистом прав суб'єктів господарювання.

7. Пропонується відзначити, що впровадження систем штучного інтелекту в автоматизований податковий моніторинг відкриває низку суттєвих переваг для підвищення ефективності державного контролю. Серед основних переваг слід

виділити автоматизацію аналітичних процесів, можливість оперативного виявлення аномалій у господарських операціях, зменшення впливу людського фактора на оцінку ризиків та підвищення точності прогнозних моделей. Крім того, інтеграція таких технологій із державними реєстрами забезпечує комплексний аналіз фінансових потоків, дозволяє виявляти непрямі взаємозв'язки між контрагентами та зміцнює прозорість і законність податкового адміністрування.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД АВТОМАТИЗОВАНОГО МОНІТОРИНГУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Проблемні питання та напрямки оптимізації взаємодії інформаційних систем податкових органів з іншими державними реєстрами

Автоматизована система моніторингу господарських операцій представляє собою складний багаторівневий інформаційно-технологічний комплекс, що поєднує технічні засоби обробки великих масивів даних із нормативно-правовими механізмами контролю та регулювання. Основним призначенням таких систем є своєчасне виявлення фінансових операцій із потенційними ризиками, що включають не лише ухилення від сплати податків, а й легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та інших суспільно небезпечних фінансових дій. Завдяки високому рівню автоматизації ці системи забезпечують значне підвищення швидкості та точності обробки інформації, що дозволяє податковим та фінансовим органам ефективніше реагувати на ризикові операції, мінімізуючи можливі втрати для державного бюджету та економіки в цілому.

Алгоритми роботи автоматизованих систем формуються на основі поєднання правових норм і програмних засобів обробки даних, що дозволяє реалізовувати багаторівневий контроль за фінансовими потоками. Зокрема, алгоритми враховують порогові значення транзакцій, частоту операцій з конкретними контрагентами, сферу економічної діяльності, регіон проведення операцій та інші параметри, які дозволяють формувати комплексну оцінку ризику. У цьому контексті ефективність роботи автоматизованої системи безпосередньо

залежить не лише від технічного забезпечення та потужності обчислювальних ресурсів, але й від детального нормативного регулювання процедур моніторингу та чіткого визначення прав і обов'язків усіх учасників процесу.

Одним із ключових технічних компонентів є модуль збору та інтеграції даних, який забезпечує централізоване отримання інформації з різних джерел та її стандартизацію для подальшого аналізу. Цей модуль здійснює інтеграцію даних із державних фінансових і податкових реєстрів, банківських систем, державних органів, а також інших інформаційних ресурсів, що відображають стан господарської діяльності. Така комплексна інтеграція дозволяє формувати єдину аналітичну платформу, що забезпечує повноту та достовірність інформації, необхідної для виявлення ризикових фінансових операцій. Крім того, ефективність інтеграційного процесу багато в чому визначається дотриманням стандартів сумісності даних та безпеки передачі інформації між різними державними реєстрами.

На рівні правового забезпечення функціонування автоматизованих алгоритмів визначається законами та підзаконними актами, які регламентують права та обов'язки як державних органів, так і платників податків. Законодавчо закріплені правила визначають порядок збору, обробки та передачі інформації, критерії визначення підозрілих операцій та обмеження щодо використання фінансової та персональної інформації. Чітке нормативне регулювання є критично важливим для забезпечення правових гарантій платників податків, мінімізації ризику необґрунтованого втручання в господарську діяльність та захисту від неправомірних рішень органів державного контролю.

Взаємодія автоматизованої системи моніторингу з іншими державними реєстрами відбувається через спеціальні інформаційні шлюзи та стандартизовані протоколи обміну даними, що забезпечує своєчасне отримання актуальної інформації про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, бенефіціарів, рух

активів, майнові права та фінансові звіти. Така інтеграція дає змогу аналізувати відповідність даних із різних джерел, виявляти невідповідності, аномалії та потенційно ризикові транзакції, що є необхідним для обґрунтованого та прозорого здійснення моніторингу. Паралельно, нормативна база визначає межі доступу до інформації та гарантує, що її використання не порушує конституційні права платників податків.

Ключовим елементом системи є модуль ризик-аналізу, що забезпечує багаторівневу оцінку фінансових транзакцій за критеріями ймовірності порушення податкового або кримінального законодавства. Використання алгоритмів машинного навчання, статистичних методів та евристичних моделей дозволяє формувати рейтинг ризиковості кожної операції, визначати аномальні патерни поведінки платників податків та пріоритезувати транзакції для подальшого аналізу аналітичними підрозділами податкових органів. Таким чином, ризик-орієнтований підхід підвищує ефективність роботи системи та зменшує навантаження на органи державного контролю, одночасно забезпечуючи високий рівень виявлення потенційних порушень.

Технічний вимір автоматизованого моніторингу передбачає забезпечення безперервності та стійкості обробки інформаційних потоків, що досягається за рахунок багаторівневої архітектури серверів, використання резервних систем та криптографічного захисту даних. Забезпечення надійності та цілісності інформації критично важливе для збереження прав платників податків та дотримання законодавчих вимог щодо конфіденційності. У цьому аспекті, технічні рішення є не лише інструментом підвищення ефективності моніторингу, але й важливим елементом правового захисту.

Правовий вимір системи передбачає суворе дотримання принципів законності, пропорційності та конфіденційності при реалізації автоматизованого моніторингу. Державні органи зобов'язані застосовувати алгоритми оцінки

ризиків виключно в рамках, визначених законом, з обов'язковим контролем за правомірністю доступу до персональних та фінансових даних платників податків. Такий підхід забезпечує баланс між державним контролем і захистом прав суб'єктів господарювання, створюючи умови для стабільного розвитку бізнес-середовища та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Особливу роль у роботі системи відіграють алгоритми обробки великих даних, які дозволяють аналізувати фінансові потоки тисяч суб'єктів господарської діяльності одночасно. Використання сучасних методів Big Data, машинного навчання та інтелектуальної аналітики дозволяє не лише виявляти аномальні операції, а й прогнозувати потенційні ризики, моделювати сценарії розвитку фінансових потоків та приймати превентивні рішення для запобігання порушенням. Такий підхід забезпечує інтеграцію технічного й правового вимірів моніторингу у єдину систему ефективного контролю.

Взаємодія автоматизованої системи з державними реєстрами вимагає одночасного дотримання стандартів технічної сумісності та нормативних вимог щодо безпеки даних. Формати обміну, протоколи передачі та умови зберігання даних регламентуються законодавчо, що дозволяє забезпечити сумісність різних інформаційних систем, підвищити ефективність їх інтеграції та мінімізувати помилкові спрацювання при обробці великих масивів фінансової інформації.

Модуль аудиту та логування подій забезпечує фіксацію всіх дій користувачів та обробку даних у системі, що гарантує прозорість функціонування автоматизованого моніторингу. Це дозволяє проводити внутрішній та зовнішній аудит системи, перевіряти правомірність дій державних органів і суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також створює передумови для підвищення довіри платників податків до роботи податкових органів та захисту їх прав.

Нормативне регулювання визначає порядок підготовки та подання результатів роботи системи, включаючи повідомлення про підозрілі операції, до уповноважених державних органів у формалізованому та обґрунтованому вигляді. Це створює правову основу для подальшого реагування, проведення перевірок та, за необхідності, притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності, що забезпечує ефективність превентивних заходів та контроль за дотриманням законодавства.

Архітектура системи передбачає модульну структуру, де кожен компонент відповідає за певний етап обробки інформації – збір даних, первинний аналіз, оцінка ризику, формування звітів та передача результатів уповноваженим органам. Така модульна структура дозволяє гнучко адаптувати систему до змін законодавства, технологічних стандартів та вимог щодо інформаційної безпеки, забезпечуючи одночасно технічну ефективність і правову обґрунтованість роботи.

Правове регулювання визначає коло суб'єктів, які беруть участь у автоматизованому моніторингу, включаючи податкові органи, Державну службу фінансового моніторингу, банки та інші фінансові установи, що підпадають під первинний фінансовий контроль. Для кожного з них законодавчо закріплено чіткі обов'язки щодо збору та обробки інформації, що забезпечує системність і законність функціонування всього комплексу моніторингових процедур.

Законодавство визначає механізми відповідальності за порушення процедур моніторингу, включаючи адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність для суб'єктів, які порушують встановлені правила. Це сприяє підвищенню дисципліни у виконанні обов'язків, стимулює дотримання законних процедур та зміцнює довіру до системи моніторингу як платників податків, так і органів державного контролю.

Алгоритми роботи системи передбачають обробку транзакцій у реальному часі, що особливо важливо для швидкого реагування на підозрілі операції та

забезпечення захисту фінансової системи. Використання сучасних методів штучного інтелекту, машинного навчання та аналітики дозволяє здійснювати автоматичну оцінку ризику, виявляти складні схеми ухилення від сплати податків і швидко приймати рішення щодо подальшої перевірки або блокування операцій.

Інтеграція з державними реєстрами юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, майнових та фінансових активів, банківською інформацією дозволяє перевіряти повноту та достовірність даних платників податків. Такий комплексний підхід гарантує, що алгоритми моніторингу працюють на основі достовірної інформації, забезпечуючи надійність оцінки ризику та обґрунтованість прийнятих рішень у правовому та технічному вимірах.

Захист персональних даних є критично важливим елементом роботи автоматизованих систем моніторингу. Законодавство встановлює чіткі правила обробки, зберігання та передачі інформації, обмежує доступ до персональних даних і передбачає використання сучасних технологій криптографічного захисту. Це дозволяє зберігати баланс між ефективністю контролю та захистом прав платників податків, що є ключовим фактором для легітимності системи та довіри до неї.

Інтеграція з міжнародними інформаційними системами є одним із напрямів розвитку автоматизованого моніторингу, що дозволяє обмінюватися інформацією про транснаціональні фінансові потоки, підвищувати ефективність виявлення ризиків та забезпечувати відповідність національної системи міжнародним стандартам AML/CFT. Така взаємодія дозволяє українській системі моніторингу ефективно протидіяти фінансовим злочинам у глобальному контексті, водночас дотримуючись вимог національного законодавства.

Підсумовуючи, можна констатувати, що алгоритми роботи автоматизованої системи моніторингу, поєднані з правовим регулюванням та інтеграцією з державними і міжнародними реєстрами, створюють комплексний механізм

забезпечення фінансової безпеки держави, захисту прав платників податків та ефективного контролю за господарськими операціями. Така система дозволяє поєднувати технічний та правовий виміри моніторингу, підвищує оперативність реагування на ризики, забезпечує прозорість діяльності платників податків і сприяє стабільному розвитку національної економіки в умовах цифрової трансформації.

Одним із ключових аспектів функціонування автоматизованих систем моніторингу є розробка алгоритмів класифікації фінансових операцій за рівнем ризику. Ці алгоритми передбачають багаторівневу обробку даних, де на першому етапі здійснюється первинна верифікація транзакцій щодо відповідності пороговим значенням, визначеним законодавством, а також перевірка клієнтської інформації у державних та міжнародних реєстрах. Наступний етап передбачає застосування алгоритмів логічного та статистичного аналізу для виявлення аномалій у поведінці платників податків, таких як часті перевищення порогових сум, нестандартні комбінації контрагентів або операції з юрисдикціями, що входять до списку високоризикових країн. Використання таких моделей дозволяє автоматично формувати рейтинги ризиковості та пріоритезувати перевірки з урахуванням ймовірності порушення законодавства.

Окремою проблемою функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій є недостатній рівень інформаційної відкритості щодо потенційних контрагентів платників податків. Практика застосування механізму зупинення реєстрації податкових накладних та віднесення суб'єктів господарювання до переліку ризикових свідчить, що добросовісні платники податків нерідко зазнають негативних наслідків через здійснення господарських операцій із контрагентами, які вже перебувають у переліку ризикових платників податків або щодо яких наявна негативна податкова інформація.

Водночас чинні інформаційні ресурси Державної податкової служби України не забезпечують належного рівня доступності інформації для здійснення превентивної перевірки потенційних бізнес-партнерів. Наразі отримання окремих відомостей щодо платника податків можливе лише за його згодою, а пошук інформації переважно здійснюється за кодом ЄДРПОУ чи реєстраційним номером облікової картки платника податків. Такий підхід істотно обмежує можливості суб'єктів господарювання щодо проведення належної перевірки контрагентів до укладення господарських договорів та створює додаткові ризики для ведення підприємницької діяльності.

У зв'язку з цим доцільним видається удосконалення інформаційного забезпечення податкового контролю шляхом створення відкритого публічного реєстру ризикових платників податків або розширення функціональних можливостей існуючих інформаційних ресурсів ДПС. Зокрема, пропонується забезпечити можливість отримання відомостей про наявність у потенційного контрагента статусу ризикового платника податків без необхідності отримання його попередньої згоди, а також розширити критерії пошуку інформації шляхом надання можливості здійснювати пошук не лише за кодом ЄДРПОУ чи РНОКПП, але й за найменуванням юридичної особи або прізвищем, ім'ям та по батькові фізичної особи-підприємця.

Крім того, потребує вдосконалення механізм функціонування Переліку платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. Незважаючи на позитивне значення такого інструменту для формування податкової культури та підвищення рівня довіри між бізнесом і державою, його практичне застосування є обмеженим, оскільки до зазначеного переліку потрапляє лише незначна частина платників податків, переважно представники великого та середнього бізнесу. Натомість суб'єкти малого та мікропідприємництва фактично залишаються поза межами цього механізму, що

унеможливилює оцінку їхньої податкової доброчесності потенційними контрагентами.

З огляду на викладене, доцільним є розширення критеріїв доступу до зазначеного переліку або створення окремого відкритого інформаційного ресурсу, який би містив базову інформацію щодо податкової благонадійності суб'єктів господарювання незалежно від масштабів їх діяльності. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню прозорості господарського обороту, мінімізації ризиків співпраці з недобросовісними контрагентами, зменшенню кількості випадків необґрунтованого віднесення платників податків до категорії ризикових та загальному покращенню інвестиційного клімату в Україні.

Моделі взаємодії автоматизованої системи з державними реєстрами побудовані за принципом багатоканальної інтеграції, що забезпечує одночасний доступ до декількох джерел даних і формування єдиного аналітичного простору. Наприклад, алгоритми можуть поєднувати інформацію з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських організацій із банківськими транзакціями та податковою звітністю. Такий підхід дозволяє виявляти несумісність або відсутність даних, що можуть свідчити про потенційне ухилення від сплати податків або участь у схемах легалізації доходів. Крім того, інтеграція з реєстром бенефіціарів дозволяє визначати кінцевих власників активів і таким чином підвищує прозорість фінансових потоків.

Особливу роль у підвищенні ефективності моніторингу відіграють алгоритми прогнозової аналітики, які дозволяють моделювати можливі сценарії розвитку фінансових потоків на основі історичних даних. Такі алгоритми включають методи машинного навчання, нейронні мережі та кластерний аналіз, що дає змогу виявляти складні патерни поведінки платників податків, які можуть бути непомітними при класичному аналізі. Наприклад, прогнозні моделі

дозволяють передбачити ризикові транзакції за декілька днів або тижнів до їх здійснення, що значно підвищує превентивну ефективність контролю.

В рамках взаємодії з міжнародними інформаційними системами реалізуються алгоритми перевірки контрагентів та операцій на відповідність глобальним санкційним спискам, спискам FATF та міжнародних організацій протидії фінансовим злочинам. Ці алгоритми автоматично порівнюють дані про платників податків та контрагентів із зазначеними списками і сигналізують про необхідність додаткової перевірки при виявленні збігів або потенційних ризиків. Такий механізм дозволяє зменшити ймовірність міжнародних порушень та підвищує довіру до української системи фінансового моніторингу на глобальному рівні.

Важливим технічним елементом є алгоритми обробки транзакцій у режимі реального часу, що забезпечують оперативне реагування на підозрілі дії. Наприклад, алгоритми потокової обробки даних (stream processing) дозволяють відстежувати фінансові операції в момент їхнього здійснення, автоматично фіксуючи аномальні транзакції та ініціюючи блокування або направлення сигналу аналітичним підрозділам. Такий режим роботи дозволяє мінімізувати шкоду від потенційних правопорушень та забезпечує швидке реагування без порушення законних інтересів платників податків.

Моделі правового забезпечення передбачають суворе дотримання принципів законності, пропорційності та захисту персональних даних, що інтегруються в технічні алгоритми системи. Кожна транзакція, яка аналізується автоматично, має пройти етап юридичної оцінки щодо відповідності чинному законодавству, включаючи Закон України «Про запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом» та положення податкового кодексу. Це забезпечує баланс між ефективністю моніторингу та захистом прав і свобод

платників податків, мінімізує ризики неправомірного втручання у господарську діяльність та підвищує легітимність системи.

Інтеграція алгоритмів технічного та правового вимірів передбачає також модуль ідентифікації та верифікації клієнтів, що взаємодіє з державними реєстрами і дозволяє перевіряти повноту наданих даних. Автоматизовані процедури забезпечують збір даних про суб'єктів господарювання, їхніх власників, бенефіціарів та фінансові операції, а також аналізують історію транзакцій та виявляють потенційні ознаки ризику. Такий комплексний підхід дозволяє зменшити помилкові спрацювання системи та забезпечує високий рівень довіри до її результатів.

Розвиток алгоритмів штучного інтелекту відкриває нові можливості для автоматичного прогнозування ризикових фінансових операцій та оптимізації взаємодії з іншими державними реєстрами. Наприклад, алгоритми класифікації транзакцій на підставі нейронних мереж дозволяють автоматично виділяти аномальні операції з високим ризиком, одночасно враховуючи множинні параметри, такі як обсяги операцій, частота, контрагенти та географічні дані. Інтеграція таких технологій з аналітичними системами податкових органів дозволяє створювати динамічні моделі оцінки ризику, що адаптуються до змін у поведінці платників податків та економічному середовищі.

Важливим аспектом є також формування єдиного інтегрованого простору даних для взаємодії податкових органів, Державної служби фінансового моніторингу, банківських установ та інших контролюючих органів. Така взаємодія забезпечується через стандартизовані API, безпечні канали передачі даних та централізовані аналітичні платформи, що дозволяють виявляти ризикові операції на рівні всієї національної системи, забезпечуючи комплексний підхід до боротьби з фінансовими порушеннями та підвищуючи ефективність превентивних заходів.

З урахуванням вищезазначеного, можна констатувати, що автоматизована система моніторингу з інтеграцією алгоритмів машинного навчання, взаємодією з державними та міжнародними реєстрами, модулем реального часу та юридичною експертизою формує високоефективний комплекс управління ризиками фінансових операцій. Така система дозволяє підвищити прозорість та законність господарської діяльності, мінімізувати ризики ухилення від сплати податків та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також забезпечує комплексний захист прав платників податків.

Для удосконалення процесів автоматизованого моніторингу в Україні пропонується впровадження уніфікованої моделі взаємодії між усіма державними реєстрами, розвиток алгоритмів прогнозної аналітики на основі штучного інтелекту, розширення модулів інтеграції з міжнародними інформаційними системами та створення централізованої платформи для обміну аналітичними даними між усіма зацікавленими органами. Окрім того, важливо забезпечити постійний аудит та оцінку ефективності алгоритмів з точки зору захисту прав платників податків, впровадження механізмів прозорості для громадськості та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють із системою, для підвищення її легітимності та ефективності у національному та міжнародному контексті.

3.2. Зарубіжний досвід автоматизованого моніторингу господарських операцій та напрямки його імплементації в систему податкового контролю в Україні

У сучасних умовах глобальної цифрової трансформації автоматизація податкового адміністрування стала ключовим напрямом реформування системи державних фінансів у більшості країн світу. Вона розглядається не лише як

технічне оновлення процедур, а як концептуальна зміна моделі взаємодії між державою, бізнесом і платниками податків. Основною метою автоматизації є підвищення ефективності збору податків, мінімізація людського фактору, скорочення адміністративних витрат та створення передумов для добровільного дотримання податкової дисципліни.

Автоматизація податкових процесів охоплює весь цикл адміністрування – від реєстрації платників податків і подання звітності до контролю за своєчасністю сплати та аналізу ризиків ухилення. Ключовим інструментом виступають цифрові платформи, що забезпечують обмін даними між податковими органами, банками, митницею, соціальними фондами та іншими інституціями. Така інтеграція створює основу для побудови аналітичних систем моніторингу, заснованих на принципах «єдиного вікна» і «цифрового сліду» платника податків [76, с. 363-370].

Автоматизація податкових процесів у сучасних умовах є не лише технологічною інновацією, а й стратегічним напрямом трансформації системи державного управління. Вона охоплює повний цикл податкового адміністрування – від первинної реєстрації платників податків, формування їх цифрових профілів та подання звітності до комплексного контролю за своєчасністю сплати податкових зобов'язань і виявлення ризиків ухилення. У цьому контексті автоматизація розглядається як інструмент підвищення ефективності фіскальної політики, що дозволяє скоротити адміністративні витрати, мінімізувати людський фактор і забезпечити прозорість податкових процедур. Перехід до цифрового адміністрування створює можливість оперативного збору, обробки та аналізу даних у режимі реального часу, що радикально змінює характер взаємодії між державою та платником податків – від контролюючої до сервісно-аналітичної моделі.

Ключову роль у цьому процесі відіграють цифрові платформи, які виступають інфраструктурним ядром автоматизованого податкового адміністрування. Вони забезпечують функціональну взаємодію між податковими органами, банківськими установами, митними службами, фондами соціального страхування, реєстрами юридичних осіб та іншими державними інституціями. Така взаємодія створює основу для побудови єдиної екосистеми даних, усередині якої інформаційні потоки циркулюють автоматично, без дублювання чи необхідності ручного втручання.

Уніфікація форматів даних і впровадження сумісних протоколів обміну інформацією дозволяють забезпечити безперервність аналітичного процесу, що, у свою чергу, сприяє підвищенню точності прогнозування податкових надходжень, удосконаленню механізмів управління ризиками та формуванню довгострокових моделей податкової поведінки.

Інтеграційна взаємодія між державними базами даних і приватним сектором формує основу для побудови аналітичних систем моніторингу нового покоління. Такі системи функціонують на принципах «єдиного вікна» та «цифрового сліду» платника податків, що передбачає збирання, структурування та аналіз усіх фінансово-господарських операцій в рамках одного інформаційного простору. Завдяки використанню технологій Big Data, машинного навчання та штучного інтелекту податкові служби отримують змогу не лише фіксувати факти порушень, але й прогнозувати потенційні ризики ухилення від оподаткування. Застосування таких підходів дає змогу перейти від реактивного до превентивного податкового контролю, у якому система автоматично виявляє відхилення від типових моделей поведінки платників і пропонує заходи для запобігання порушенням.

Автоматизація податкових процесів перетворюється на ключовий чинник формування нової моделі фіскального управління, заснованої на даних, технологіях і довірі. Вона сприяє створенню більш збалансованої системи

податкових відносин, у якій ефективність контролю поєднується із забезпеченням прав та зручності платників. Впровадження комплексних цифрових платформ дозволяє державі підвищити прогнозованість бюджетних надходжень, удосконалити механізми фінансового моніторингу та забезпечити стійкість податкової системи в умовах глобальної цифрової трансформації. У перспективі така модель здатна інтегрувати українську податкову інфраструктуру у світовий цифровий простір, забезпечуючи сумісність процедур, відкритість даних і конкурентоспроможність державного управління в умовах глобальної економіки знань.

Міжнародний досвід свідчить, що автоматизація податкового адміністрування дозволяє підвищити рівень податкових надходжень без збільшення ставок оподаткування. Зокрема, за даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), у країнах, що запровадили електронне декларування та ризик-орієнтований моніторинг, рівень добровільної сплати податків зріс у середньому на 15–20 %. Це свідчить про високий потенціал цифрових технологій як інструментів підвищення податкової культури [9, с. 107-119].

У Європейському Союзі одним із найуспішніших прикладів є система SAF-T (Standard Audit File for Tax), що забезпечує електронний обмін бухгалтерськими даними між платниками податків та податковими органами. Вона уніфікує формат податкової звітності, спрощує перевірки і дозволяє автоматизовано виявляти відхилення в облікових даних. Така практика сприяє підвищенню прозорості фінансових операцій і зниженню адміністративного навантаження на бізнес [146, с. 56-66].

В Естонії, яка стала світовим лідером у цифровізації державного управління, автоматизація податкового адміністрування базується на принципі «безконтактної держави». Система e-Tax/e-Customs дозволяє подати декларацію

за кілька хвилин, оскільки всі необхідні дані про доходи, транзакції та соціальні внески інтегровані в єдиний державний реєстр. Автоматичне звіряння інформації між різними відомствами забезпечує високий рівень достовірності даних і мінімізує ризик помилок. Крім цього, Уряди України та Естонії вже співпрацюють у напрямку цифровізації податків [55].

Подібні підходи реалізуються у скандинавських країнах, де податкові адміністрації активно застосовують технології штучного інтелекту для аналізу даних і прогнозування ризиків. Наприклад, у Швеції та Данії використовуються алгоритми машинного навчання для виявлення аномальних фінансових операцій, що можуть свідчити про ухилення від оподаткування. Це дозволяє спрямовувати контрольні ресурси на об'єкти з підвищеним ризиком, знижуючи тиск на законослухняних платників податків. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні провідну роль у впровадженні автоматизації відіграє Сінгапур, де електронна система IRAS (Inland Revenue Authority of Singapore) інтегрує функції адміністрування, аудиту, аналітики та обслуговування платників. Особливістю є використання системи «real-time data exchange» – обміну даними в режимі реального часу між підприємствами і податковим органом, що забезпечує високий рівень точності фінансової інформації [95].

Китай демонструє іншу модель – масштабну державну цифрову екосистему «Golden Tax System», яка поєднує податкові, банківські та торгові дані. Вона дозволяє не лише контролювати операції, а й прогнозувати податкові надходження, що підвищує ефективність бюджетного планування. Водночас система активно застосовує біометричні технології і штучний інтелект для верифікації користувачів і запобігання шахрайству. У США процес автоматизації здійснюється поступово, через модернізацію інформаційних систем Internal Revenue Service (IRS). Основним вектором є впровадження аналітичних платформ на базі Big Data, які дозволяють ідентифікувати податкові ризики, формувати

профілі платників і прогнозувати можливі втрати доходів. Особлива увага приділяється кібербезпеці, оскільки збільшення цифрових обсягів даних підвищує ризик витоків конфіденційної інформації [226, с. 146-155].

Державна податкова служба України (ДПС) оприлюднила список юрисдикцій, з якими Україна обмінюватиметься фінансовою інформацією щодо рахунків у рамках Багатосторонньої угоди CRS (Common Reporting Standard). Так, до списку увійшли 118 юрисдикцій, з якими Україна здійснюватиме автоматичний обмін фінансовою інформацією у 2024 році [152].

Аналізуючи світовий досвід, можна виділити декілька універсальних тенденцій: по-перше, відбувається перехід від реактивного до превентивного контролю, коли система запобігає порушенням ще до їх виникнення; по-друге, формується підхід до оцінки ефективності податкового адміністрування на основі КРІ-показників; по-третє, автоматизація дедалі більше поєднується з аналітичними інструментами штучного інтелекту [121, с. 86-94].

В Україні процес автоматизації податкового адміністрування має складну динаміку, обумовлену як законодавчими змінами, так і технологічними обмеженнями. Перші кроки було зроблено із запровадженням електронної звітності, електронного кабінету платника податків та системи моніторингу ризикових операцій у сфері податку на додану вартість. Ці інструменти стали фундаментом для подальшої цифрової інтеграції податкових процесів. Одним із ключових досягнень є впровадження автоматизованої системи моніторингу відповідності податкових накладних критеріям ризику, яка дозволяє виявляти фіктивні операції у сфері податку на додану вартість. Її функціонування засноване на алгоритмах оцінки ризиків та перехресному аналізі інформації з різних державних баз даних. Попри певні недоліки, система суттєво підвищила рівень прозорості розрахунків між суб'єктами господарювання [101, с. 341-347].

Водночас низка дослідників відзначає, що вітчизняна система автоматизації все ще перебуває на етапі фрагментарної інтеграції. Відсутність єдиного інформаційного простору між Державною податковою службою, митними, фінансовими та банківськими установами ускладнює обмін даними, знижує оперативність реагування і створює можливості для подвійного обліку або зловживань. Це свідчить про потребу в системному підході до цифрової трансформації податкової служби [148, с. 244-254].

Проблемою залишається також недостатня цифрова готовність податкових органів, що проявляється у дефіциті висококваліфікованих фахівців з ІТ-аналітики, відсутності сучасних дата-центрів, низькому рівні кіберзахисту інформаційних систем. Такі чинники обмежують можливості широкого використання інтелектуальних аналітичних платформ та автоматизованого аудиту.

Враховуючи вищезазначене, пропонується концептуальний підхід до формування єдиної інтегрованої цифрової платформи податкового адміністрування, яка покликана стати ключовим елементом сучасної архітектури податкового контролю. На відміну від чинної фрагментованої моделі, що характеризується розпорошеністю інформаційних ресурсів і низьким рівнем взаємодії між суб'єктами публічної влади, обґрунтовано доцільність створення національного ресурсу як централізованої інформаційно-аналітичної системи, що забезпечувала б автоматизований обмін даними між Державною податковою службою, митними органами, Національним банком, комерційними банками, Державною службою фінансового моніторингу та іншими державними інституціями.

Формування такої єдиної системи засновано на принципах уніфікації форматів податкової інформації, інтероперабельності інформаційних систем, використання технологій штучного інтелекту для аналітики великих даних та

зміцнення кібербезпеки в межах єдиної цифрової екосистеми, а реалізація її дозволить підвищити рівень цифрової готовності податкових органів, мінімізувати дублювання інформаційних потоків, скоротити часові витрати на обробку даних і забезпечити своєчасне виявлення податкових ризиків на основі автоматизованого аудиту.

Таким чином, запропонована концепція інтегрованої цифрової платформи податкового адміністрування формує новий науково-практичний підхід до побудови системи податкового контролю в Україні, що поєднує технологічну, правову та організаційну складові в єдиному інформаційному середовищі та сприяє переходу до інтелектуального, проактивного й превентивного адміністрування податків.

Важливою тенденцією є перехід від традиційних форм перевірок до інтелектуальних аналітичних інструментів, які дозволяють виявляти порушення без прямого втручання у діяльність підприємства. Застосування ризик-орієнтованих моделей оцінки дозволяє зменшити кількість перевірок, зосереджуючи ресурси на тих суб'єктах, чия діяльність має підвищений ризик податкових порушень. Такий підхід не лише підвищує ефективність контролю, а й знижує адміністративний тиск на бізнес. Поряд із технічними аспектами, автоматизація податкового адміністрування вимагає оновлення нормативно-правової бази, зокрема в частині визначення статусу електронних даних, процедур їх обробки, захисту персональної інформації та відповідальності за порушення у сфері кібербезпеки. Законодавче забезпечення цифрових процесів є передумовою їх стабільного функціонування і міжнародної сумісності [37, с. 104-110].

Важливим аспектом розвитку автоматизації є формування цифрової компетентності працівників податкових органів. Навчання фахівців з аналітики даних, кібербезпеки та управління цифровими процесами стає стратегічним

напрямом державної кадрової політики. Без підготовленого персоналу навіть найсучасніші технології не забезпечать очікуваного ефекту [19].

З урахуванням світових тенденцій і національних реалій, в Україні доцільно перейти до реалізації аналітичної моделі податкового адміністрування, що поєднує автоматизоване збирання даних, алгоритми ризик-орієнтованого моніторингу, елементи штучного інтелекту та систему показників ефективності (КРІ) для оцінки результатів контролю. Це дозволить забезпечити баланс між фіскальною результативністю та правами платників податків.

Отже, автоматизація податкового адміністрування постає не лише як технологічна модернізація, а як системна реформа управління фінансовими процесами держави. Вона передбачає інтеграцію цифрових інструментів, правового регулювання, кадрового потенціалу та інституційної взаємодії. Світовий досвід переконливо доводить, що ефективна автоматизація податкових процедур стає запорукою фіскальної стабільності, зменшення тіньової економіки та підвищення довіри громадян до держави.

3.3. Проблеми впровадження автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю в Україні та пропозиції щодо його удосконалення

Автоматизований моніторинг господарських операцій сьогодні є невід'ємною складовою системи фінансового контролю, що виконує функції запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму. Водночас практика його застосування у національній системі податкового контролю України свідчить про наявність низки адміністративно-правових проблем, що зумовлені як технічними, так і

нормативними аспектами функціонування системи. Недосконалість правових норм, що регламентують автоматизовані процеси, зумовлює невизначеність в рамках прав і обов'язків суб'єктів моніторингу та створює потенційні ризики порушення прав платників податків.

З одного боку, автоматизовані системи податкового моніторингу забезпечують високу ефективність виявлення ризикових господарських операцій, оскільки дозволяють аналізувати великі обсяги даних і формувати алгоритми оцінки ризику. З іншого боку, відсутність достатньо чітких правових критеріїв щодо порядку роботи цих алгоритмів та процедури перевірки їх результатів може призводити до ситуацій, коли рішення системи залишаються непрозорими для платників податків. Це, у свою чергу, підкреслює необхідність вдосконалення адміністративно-правового механізму функціонування автоматизованого моніторингу.

На думку Щеголя А.М. вдосконалення механізму державного контролю слід розглядати як багатовимірне завдання, що передбачає комплексне впровадження інноваційних рішень, оптимізацію нормативно-правової бази, розвиток людського капіталу та забезпечення прозорості адміністративних процедур. Реалізація таких заходів сприятиме формуванню ефективного, сучасного та гнучкого механізму контролю, здатного адекватно реагувати на сучасні виклики та створювати сприятливі умови для розвитку економіки. Адміністративно-правовий механізм державного контролю у сфері господарської діяльності виступає ключовим інструментом забезпечення правопорядку, економічної стабільності та ефективного функціонування ринку. Сучасні трансформаційні процеси та підвищення складності господарських операцій вимагають удосконалення нормативно-правового забезпечення, впровадження інноваційних підходів до контролю, а також мінімізації втручання в діяльність добросовісних суб'єктів господарювання [207, с. 105-108].

Ми погоджуємось із думкою науковця, адже стратегічним завданням державної політики є перехід до цифровізованих, прозорих та ефективних механізмів контролю, які поєднують технологічну модернізацію, аналітичну точність та законність процедур. Такий підхід забезпечить баланс між регуляторним наглядом, захистом інтересів суб'єктів господарювання та сприятиме сталому розвитку економіки і підвищенню довіри до державних інституцій.

На сучасному етапі функціонування податкових органів в Україні спостерігається складність у координації між різними державними реєстрами та інформаційними системами. Відсутність єдиного стандарту обміну даними між Державною податковою службою, Державною службою фінансового моніторингу та іншими державними установами знижує ефективність моніторингових процедур та може спричиняти затримки у виявленні підозрілих фінансових операцій. У цьому контексті виникає потреба в нормативно закріплених механізмах міжвідомчої взаємодії та стандартизованих правилах обробки даних.

Адміністративно-правовий механізм державного контролю є ключовим елементом забезпечення правопорядку та ефективного функціонування господарської діяльності. Його сутність полягає в організації та реалізації контрольних функцій держави, спрямованих на дотримання суб'єктами господарювання встановлених правил, стандартів та норм. Основу цього механізму становить нормативно-правова база, що включає закони, підзаконні акти, міжнародні угоди та спеціалізовані нормативні документи. Суб'єктами контролю виступають державні органи, наділені відповідними повноваженнями, серед яких Державна податкова служба, Антимонопольний комітет, Державна служба з питань праці, екологічні інспекції та інші. Кожен із них має визначений предмет діяльності, що мінімізує дублювання функцій та підвищує ефективність заходів. Об'єктами контролю є суб'єкти господарювання, діяльність яких повинна

відповідати встановленим законодавством вимогам у різних сферах: економічній, податковій, екологічній, трудовій тощо. Методи здійснення контролю включають інспекційні перевірки, моніторинг діяльності, аудит, аналіз звітності та застосування інформаційних технологій для виявлення ризиків і порушень. Ефективне використання цих методів підвищує результативність контролю та мінімізує адміністративний тиск на добросовісні підприємства [8, с. 43-49; 43, с. 35-40].

Разом із тим, функціонування механізму ускладнюють певні проблеми: відсутність єдиної електронної системи для об'єднання даних усіх контролюючих органів, недостатня прозорість процедур, ризики зловживань і дублювання повноважень. Для підвищення ефективності державного контролю критично важливим є вдосконалення нормативно-правової основи та впровадження цифрових рішень, що забезпечить прозорість, об'єктивність перевірок і сприятиме підтримці добросовісного підприємництва та сталому розвитку економіки країни [71, с. 28-34].

Ключовими напрямками вдосконалення податкової політики в сучасних умовах є подальший розвиток технологій податкового контролю та адміністрування податків із орієнтацією на максимальну цифровізацію контрольних процедур. Це передбачає зменшення впливу людського чинника, скорочення часових і фінансових витрат на здійснення контрольних заходів, підвищення якості виконання службових обов'язків працівниками контролюючих органів та мінімізацію ризиків зловживань з їх боку. У цьому контексті пріоритетними напрямками діяльності органів Державної податкової служби України у сфері реалізації державної податкової політики виступають підвищення ефективності управління процесами адміністрування податків і зборів, зміцнення рівня довіри платників податків до податкових органів, імплементація європейських стандартів податкового адміністрування, посилення заходів

протидії ухиленню від оподаткування, а також удосконалення аналітичних інструментів і систем моніторингу податкових надходжень [147, с. 114-126].

Серед ключових проблем автоматизованого моніторингу господарських операцій виділяється правова невизначеність щодо статусу алгоритмів та програмних комплексів, що застосовуються для оцінки ризику. Законодавство України не містить чітких вимог до процедур тестування, сертифікації та верифікації автоматизованих систем, що ускладнює процес доведення законності прийнятих рішень та реалізацію адміністративного контролю. Така ситуація створює потенційні загрози для прав платників податків, які можуть бути піддані моніторинговим діям без можливості оскарження рішень на ранніх етапах.

Запровадження та сплата податку на додану вартість (надалі – ПДВ) стала важливою умов ринкової трансформації для України, адже наведений вид податку став одним з головних джерел доходів державного бюджету. ПДВ як інструмент наповнення бюджету закладено в ціну практично кожного товару, а через особливості його розрахунку (де платники податків можуть відшкодовувати або зменшувати податок на суму «податкового кредиту») цей податок залишається найбільшим ризиком для держави. Оскільки ПДВ генерує величезну частку всіх податкових надходжень країни, навіть незначні прогалини в контролі призводять до мільярдних втрат для бюджету, тому на державному рівні необхідний суворий податковий контроль з метою захисту державного бюджету України від втрат, запобігання шахрайства та схемам фіктивного податкового кредиту, боротьби з тіньовою економікою тощо.

Так, згідно зі статтею 185 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування податком на додану вартість (ПДВ) є саме господарські операції, а не факт отримання коштів. Відповідно до підпунктів «а», «б» пункту 185.1 статті 185 Податкового кодексу України об'єктом оподаткування податком на додану вартість є операції платників податку з постачання товарів, місце постачання яких

розташоване на митній території України та постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України.

Відповідно до пункту 2 Порядку ведення Єдиного реєстру податкових накладних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 року № 1246 податкова накладна – електронний документ, який складається платником податку на додану вартість відповідно до вимог Податкового кодексу України в електронній формі у затвердженому в установленому порядку форматі (стандарті) та надсилається для реєстрації.

Відповідно до пункту 201.7 статті 201 Податкового кодексу України податкова накладна складається на кожне повне або часткове постачання товарів/послуг, а також на суму коштів, що надійшли на поточний рахунок як попередня оплата (аванс).

Пунктом 201.10 Податкового кодексу України передбачено, що при здійсненні операцій з постачання товарів/послуг платник податку-продавець товарів/послуг зобов'язаний в установлені терміни скласти податкову накладну, зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних та надати покупцю за його вимогою.

Податкова накладна, складена та зареєстрована в Єдиному реєстрі податкових накладних платником податку, який здійснює операції з постачання товарів/послуг, є для покупця таких товарів/послуг підставою для нарахування сум податку, що відносяться до податкового кредиту.

Отже, здійснення моніторингу відповідності податкових накладних/розрахунків коригування критеріям оцінки ступеня ризиків є важливим превентивним заходом, що спрямований на убезпечення від безпідставного формування податкового кредиту за операціями, що не підтверджені первинними документами або підтверджені платником податку копіями документів, які складені з порушенням законодавства.

Особливу увагу слід приділити адміністративно-правовим гарантіям платників податків у процесі автоматизованого моніторингу. На практиці існує ризик, що алгоритми системи оцінки ризику можуть некоректно класифікувати операції, що підлягають моніторингу, через відсутність гнучких механізмів внесення контекстних коригувань та оновлення критеріїв оцінки ризику. Це вимагає запровадження процедур правового контролю за алгоритмами, зокрема механізмів аудиту та перевірки точності результатів системи.

Важливим викликом є відсутність достатньо розвиненої методології управління ризиками у сфері автоматизованого моніторингу. Застосування єдиних порогових значень для визначення підозрілих операцій не завжди враховує специфіку різних секторів економіки, що може призводити до штучного завищення або заниження показників ризику. У цьому контексті адміністративно-правовий механізм потребує нормативного врегулювання гнучких критеріїв та методологій оцінки ризиків, які враховують економічний контекст та масштаб господарських операцій.

Важливим аспектом удосконалення системи є впровадження процедур контролю за правомірністю автоматизованих рішень з боку компетентних державних органів. Зокрема, пропонується запровадження окремих адміністративних підрозділів у структурі податкових органів, що здійснюватимуть незалежний аудит алгоритмів, перевірку їхньої відповідності чинному законодавству та етичним стандартам. Це дозволить підвищити довіру платників податків до системи та забезпечити прозорість процесів.

З огляду на те, що податок на додану вартість є одним із ключових бюджетоутворюючих податків України та забезпечує значну частку доходів державного бюджету, механізм автоматизованого моніторингу податкових накладних та розрахунків коригування набуває особливого значення в системі податкового контролю. Його запровадження спрямоване на запобігання схемам

безпідставного формування податкового кредиту та мінімізацію втрат бюджетних надходжень шляхом своєчасного виявлення ризикових господарських операцій.

Автоматизований моніторинг відповідності податкових накладних та розрахунків коригування критеріям оцінки ступеня ризиків дозволяє виявляти ознаки фіктивних операцій у сфері адміністрування ПДВ та виступає превентивним інструментом податкового контролю. Водночас його правова природа не передбачає підміну процедур податкової перевірки як самостійної форми реалізації контрольних повноважень держави. Вказаний підхід послідовно підтримується судовою практикою. Так, Верховний Суд у постановках від 19.07.2023 у справі № 420/7850/22, від 03.10.2023 у справі №380/4146/22 та від 13.12.2023 у справі № 500/4191/22 наголосив, що процедура моніторингу не може ототожнюватися із здійсненням податкової перевірки, оскільки має виключно превентивний характер.

Важливою гарантією реалізації права платника податків на захист є дотримання принципу правової визначеності під час зупинення реєстрації податкових накладних. Верховний Суд у постанові від 22.05.2024 у справі № 640/26298/21 зазначив, що можливість надання платником податків вичерпного переліку документів на підтвердження правомірності здійснення господарської операції безпосередньо залежить від належного визначення контролюючим органом переліку документів, які необхідно подати для розгляду питання про реєстрацію податкової накладної.

Проте аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність системної проблеми недостатньої конкретизації вимог контролюючих органів. У багатьох випадках квитанції про зупинення реєстрації податкових накладних містять лише загальні посилання на необхідність подання документів без зазначення їх конкретного переліку. Наслідком цього є правова невизначеність для платників

податків та збільшення кількості спорів щодо відмови у реєстрації податкових накладних.

Окремою проблемою сучасного функціонування системи автоматизованого моніторингу є механізм віднесення платників до категорії ризикових. Практика свідчить, що однією з найбільш поширених підстав для включення суб'єкта господарювання до переліку ризикових платників є здійснення господарських операцій із контрагентами, які вже мають відповідний статус. Зокрема, згідно з Довідником кодів податкової інформації код 12 передбачає постачання товарів або послуг ризиковому платнику податку, а код 13 – придбання товарів або послуг у такого платника. За цих умов ризиковість одного учасника господарських відносин фактично може поширюватися на інших суб'єктів господарювання, навіть за відсутності встановлених порушень з їхнього боку.

Особливо дискусійним залишається застосування пункту 8 Критеріїв ризиковості платника податку на додану вартість, який передбачає наявність у контролюючого органу податкової інформації, що свідчить про ризиковість господарської операції. Широке та оціночне формулювання цього критерію створює значний простір для дискреції контролюючих органів і нерідко стає універсальною підставою для віднесення платників до категорії ризикових. При цьому рішення податкових органів часто не містять достатньої конкретизації обставин, які стали підставою для такого висновку, що ускладнює реалізацію права платника на ефективний захист.

Практика застосування восьмого критерію ризиковості свідчить, що найчастіше використовуються коди податкової інформації, пов'язані з недостатністю трудових або матеріальних ресурсів для здійснення заявленої діяльності, відсутністю місць зберігання товарів, взаємовідносинами з ризиковими контрагентами або відсутністю суб'єкта господарювання за місцезнаходженням. Водночас сучасні умови ведення бізнесу передбачають

широке використання аутсорсингу, орендованих виробничих потужностей, логістичних операторів та інших форм організації господарської діяльності, які не завжди коректно враховуються алгоритмами автоматизованого моніторингу.

У результаті добросовісні платники податків можуть бути безпідставно включені до переліку ризикових суб'єктів, що суттєво погіршує їх правове становище. Внесення інформації про ризиковість до відповідних інформаційних баз даних податкових органів фактично змінює режим реєстрації податкових накладних, призводить до систематичного зупинення їх реєстрації та створює перешкоди для здійснення господарської діяльності. Для суб'єктів підприємництва такі наслідки нерідко є більш відчутними, ніж застосування фінансових санкцій, оскільки безпосередньо впливають на ділову репутацію, взаємовідносини з контрагентами та можливість виконання договірних зобов'язань.

У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму автоматизованого моніторингу господарських операцій має стати підвищення прозорості критеріїв ризиковості, деталізація підстав прийняття відповідних рішень, забезпечення належного рівня мотивації рішень контролюючих органів та вдосконалення процедур адміністративного й судового оскарження. Це сприятиме досягненню балансу між фіскальними інтересами держави та гарантіями захисту прав добросовісних платників податків.

Ще однією проблемою є недостатня інтеграція автоматизованих систем податкового моніторингу з іншими державними інформаційними ресурсами, зокрема реєстрами юридичних осіб, банківськими та митними даними. Внаслідок цього відбувається фрагментація даних, що знижує ефективність аналізу та ускладнює виявлення комплексних схем ухилення від оподаткування. Запровадження єдиної платформи інтеграції даних та стандартів їхнього обміну

дозволило б значно покращити якість моніторингу та зменшити адміністративні ризики.

Сучасні умови ставлять перед державним контролем у сфері господарської діяльності нові завдання, що потребують адаптації існуючих механізмів до динамічних та швидкозмінних умов. Одним із визначальних факторів, що впливають на ефективність контролю, є стрімкий розвиток цифрових технологій та активне поширення електронної комерції. Традиційні методи перевірок не завжди враховують специфіку функціонування онлайн-платформ, що ускладнює здійснення моніторингу та виявлення порушень у цифровому середовищі. У зв'язку з цим технологічна трансформація державного контролю передбачає застосування новітніх підходів, зокрема автоматизацію процесів та впровадження спеціалізованих програмних комплексів для аналізу діяльності суб'єктів господарювання в електронному просторі [120, с. 55-60; 149, с. 77-81].

Особливе значення має питання захисту персональних даних платників податків у процесі автоматизованого моніторингу. Законодавство України передбачає ряд обмежень щодо обробки персональної інформації, проте на практиці не завжди існують чіткі механізми контролю за дотриманням цих норм у системах з ШІ-складовою.

Тому вдосконалення адміністративно-правового механізму повинно включати окремі процедури забезпечення конфіденційності та прозорості обробки персональних даних у процесі аналізу фінансових операцій.

Ефективність автоматизованого моніторингу безпосередньо залежить від кваліфікації та компетентності працівників податкових органів, які взаємодіють з алгоритмічними системами. Недостатній рівень підготовки персоналу може призвести до неправильного інтерпретування результатів роботи системи, що, у свою чергу, загрожує порушенням прав платників податків. Тому адміністративно-правовий механізм повинен включати обов'язкові стандарти навчання та

сертифікації працівників у сфері використання автоматизованих систем моніторингу.

Важливою проблемою залишається законодавча невизначеність щодо правових наслідків помилкових рішень автоматизованого моніторингу. Відсутність чітких процедур оскарження таких рішень створює дисбаланс між ефективністю контролю та гарантіями прав платників податків. Удосконалення адміністративно-правового механізму повинно передбачати розробку процедур правового захисту, що дозволяють оскаржити автоматизовані рішення та запобігти необґрунтованим штрафним санкціям.

Окрему увагу слід приділити питанням стандартизації технічних параметрів систем моніторингу. Відсутність єдиного підходу до розробки алгоритмів ризик-аналізу та оцінки фінансових операцій призводить до розбалансованості між різними підрозділами податкових органів. Створення законодавчо закріплених технічних стандартів дозволить забезпечити єдність процедур та підвищить довіру до автоматизованої системи.

Пропонується також впровадження ризик-орієнтованого підходу на законодавчому рівні як основного принципу автоматизованого моніторингу. Це дозволить оптимізувати ресурси податкових органів та зосередити увагу на найбільш ризикових господарських операціях, водночас мінімізуючи надмірне втручання у діяльність сумлінних платників податків. Законодавче закріплення цього підходу створить юридичну основу для прийняття алгоритмічно обґрунтованих рішень.

Інтеграція автоматизованого моніторингу з системами штучного інтелекту дозволяє покращити швидкість обробки великих масивів даних і підвищити точність виявлення підозрілих транзакцій. Проте відсутність нормативних процедур тестування та верифікації таких алгоритмів створює ризик помилкових рішень. Впровадження адміністративних процедур сертифікації та контролю ШІ-

систем є необхідним для забезпечення законності та легітимності автоматизованого моніторингу.

Питання міжвідомчої координації у сфері автоматизованого моніторингу залишається актуальним. Відсутність централізованого органу, що здійснює нагляд за інтеграцією даних та алгоритмів, призводить до дублювання функцій та розбіжностей у підходах до оцінки ризику. Розробка законодавчих норм щодо повноважень такого органу дозволить забезпечити ефективну взаємодію між державними структурами.

Не менш важливим є вдосконалення процедур адміністрування інформаційних потоків та захисту їх цілісності. Відсутність стандартизованих протоколів передачі даних між різними державними системами створює ризики маніпуляцій та втрати інформації. Законодавче закріплення стандартів передачі, обробки та зберігання даних забезпечить надійність автоматизованого моніторингу.

Пропонується впровадження системи незалежного аудиту та контролю алгоритмів, що функціонують у податкових органах. Такий механізм забезпечить правову відповідальність розробників та адміністраторів систем, а також підвищить рівень довіри платників податків. Аудит має охоплювати перевірку відповідності алгоритмів чинному законодавству, точності розрахунків ризиків та прозорості процедур.

Важливим елементом удосконалення є розробка адміністративних норм щодо регулярного оновлення алгоритмів та параметрів ризик-аналізу з урахуванням змін у господарській практиці та економічному середовищі. Це дозволить уникнути застарілих критеріїв оцінки ризиків та підвищить ефективність автоматизованого моніторингу.

Особливу увагу слід приділяти правам платників податків на доступ до інформації щодо процедур моніторингу та можливості оскарження рішень

системи. Законодавче закріплення права на оскарження, пояснення алгоритмів та доступ до власних даних забезпечить баланс між ефективністю контролю та гарантіями прав суб'єктів господарювання.

Ще однією актуальною проблемою є необхідність зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання. Надмірна кількість перевірок, дублювання функцій різними контролюючими органами та складні бюрократичні процедури негативно впливають на економічну активність, знижують конкурентоспроможність підприємств та обмежують залучення інвестицій. Водночас недостатній контроль або його неефективна реалізація створюють умови для зловживань, що шкодить відповідним державним і суспільним інтересам.

У цьому контексті важливо забезпечити баланс між контролем і свободою підприємництва, оптимізуючи співвідношення між втручанням держави та автономією суб'єктів господарювання. Одним із ключових викликів залишається корупція, яка послаблює довіру до державних інституцій, зокрема через відсутність прозорих та стандартизованих процедур перевірок. Впровадження автоматизованих процесів, мінімізація прямого контакту між контролюючими органами та підприємцями, а також використання електронних платформ виступають ефективними інструментами зниження корупційних ризиків і підвищення об'єктивності адміністративного контролю [102, с. 18-23; 201, с. 95-103].

Удосконалення адміністративно-правового механізму також передбачає підвищення компетенції та професійного рівня персоналу податкових органів, залученого до автоматизованого моніторингу. Регулярне навчання, сертифікація та методичне забезпечення працівників створює передумови для коректного використання алгоритмічних систем та зменшення кількості помилкових рішень.

Висновки до розділу 3

Дослідження механізму функціонування автоматизованого моніторингу та напрямів удосконалення адміністративно-правових засад автоматизованого моніторингу господарських операцій шляхом опрацювання питань алгоритму роботи автоматизованої системи моніторингу, зарубіжного досвіду автоматизованого моніторингу господарських операцій, а також проблем автоматизованого моніторингу господарських операцій, надало змогу запропонувати такі проміжні висновки.

1. Аналіз функціонування автоматизованих систем моніторингу господарських операцій свідчить, що їхня ефективність забезпечується інтеграцією технічного та правового вимірів, багаторівневим алгоритмічним контролем та взаємодією з державними та міжнародними реєстрами. Такі системи дозволяють виявляти фінансові операції з потенційними ризиками, включаючи ухилення від сплати податків, легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму, одночасно підвищуючи швидкість і точність обробки великих масивів даних. Ключовим аспектом функціонування системи є законодавче та нормативне регулювання, яке визначає права та обов'язки учасників моніторингу, межі доступу до персональних та фінансових даних, порядок збору, обробки та передачі інформації, а також механізми відповідальності за порушення процедур.

2. Розвиток автоматизованого моніторингу у перспективі передбачає удосконалення алгоритмів прогнозової аналітики на базі штучного інтелекту, створення централізованих платформ для інтеграції даних державних та міжнародних реєстрів, а також підвищення кваліфікації фахівців, які працюють із системою. Впровадження уніфікованих процедур обміну інформацією та постійний аудит ефективності алгоритмів дозволяють забезпечити прозорість,

обґрунтованість і превентивний характер контролю. Таким чином, автоматизована система моніторингу виступає ключовим інструментом управління фінансовими ризиками, запобігання порушенням податкового та кримінального законодавства та підвищення надійності і прозорості господарської діяльності на національному та міжнародному рівнях.

3. Цифрова трансформація є ключовим чинником підвищення ефективності фіскальної політики та формування прозорої податкової системи. Автоматизація охоплює повний цикл адміністрування – від реєстрації платників податків та формування цифрових профілів до контролю своєчасності сплати податкових зобов'язань і оцінки ризиків ухилення. Інтеграція цифрових платформ із державними реєстрами, банківськими та митними даними створює умови для побудови аналітичних систем моніторингу нового покоління, що дозволяють перейти від реактивного до превентивного податкового контролю.

Ефективність автоматизації значною мірою залежить від застосування технологій Big Data, штучного інтелекту та машинного навчання для оцінки фінансових ризиків і прогнозування потенційних порушень. Використання інтегрованих аналітичних платформ забезпечує безперервність обробки інформації, уніфікацію форматів даних і мінімізацію дублювання функцій, що підвищує точність прогнозування податкових надходжень та удосконалює механізми управління ризиками. Водночас необхідним є законодавче забезпечення цифрових процесів, включаючи регламентацію статусу електронних даних, процедур їх обробки, захисту персональної інформації та кібербезпеки.

4. Автоматизований моніторинг господарських операцій є ефективним інструментом фінансового контролю, здатним підвищити результативність виявлення ризикових операцій та оптимізувати процеси податкового нагляду. Проте його ефективність значною мірою обмежується нормативно-правовою невизначеністю щодо процедур функціонування алгоритмічних систем, контролю

за їхньою точністю та правового захисту платників податків. Недостатнє врегулювання процедур тестування, сертифікації та аудиту автоматизованих систем створює потенційні ризики порушення прав суб'єктів господарювання та зменшує легітимність рішень податкових органів.

Удосконалення механізму автоматизованого моніторингу передбачає інтеграцію цифрових технологій із сучасними адміністративно-правовими процедурами. До ключових заходів належать запровадження єдиних стандартів обробки даних, централізованих платформ інтеграції інформаційних ресурсів, процедур аудиту алгоритмів та контролю за їх відповідністю чинному законодавству, а також забезпечення прозорості й права платників на оскарження рішень системи. Впровадження ризик-орієнтованого підходу та стандартизованих технічних параметрів алгоритмів дозволяє оптимізувати ресурси податкових органів, підвищити точність оцінки ризиків та мінімізувати адміністративний тиск на добросовісні підприємства.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження, присвячене адміністративно-правовим засадам функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі податкового контролю, дозволило комплексно опрацювати питання загальнотеоретичних особливостей податкового контролю в Україні шляхом визначення його сутності, характеристик, етапів становлення та розвитку, а також форм і методів реалізації. В рамках дослідження здійснено глибокий аналіз адміністративно-правового статусу автоматизованого моніторингу господарських операцій, зокрема через призму правового визначення його сутності у податковому законодавстві України, суб'єктного складу та нормативно-правової регламентації. Крім того, дослідження дозволило визначити особливості здійснення автоматизованого моніторингу господарських операцій, а також виокремити напрями удосконалення адміністративно-правових засад його реалізації. Такий підхід забезпечив формування системного бачення взаємозв'язку технічного, організаційного та правового вимірів функціонування автоматизованих систем контролю. Отримані результати сприяли виробленню таких науково обґрунтованих висновків, що відображають особливості та перспективи розвитку автоматизованого моніторингу господарських операцій у системі податкового контролю, а також визначають ключові напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення та організаційної моделі його функціонування.

1. Загальнотеоретичні особливості податкового контролю в Україні, що були досліджені через визначення сутності та змісту податкового контролю як інституту публічного адміністрування, етапів становлення та розвитку системи податкового контролю в Україні, сучасних підходів до форм та методів здійснення податкового контролю, а також методології дослідження адміністративно-

правових засад функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій в системі податкового контролю, надали змогу підсумувати, що податковий контроль виступає ключовим інститутом публічного адміністрування, який забезпечує реалізацію фіскальної політики держави та ефективно надходження податкових платежів до бюджетної системи. Він виконує багатофункціональну роль, поєднуючи фіскальні, регуляторні, правозахисні, превентивні та аналітичні функції, спрямовані на забезпечення законності, стабільності та прозорості податкових відносин.

Здатність податкового контролю забезпечувати баланс між інтересами держави та платниками податків обумовлює його значення для економічної безпеки та сталого розвитку держави. У сучасних умовах цифрової трансформації та глобалізації значення податкового контролю посилюється завдяки впровадженню автоматизованих систем моніторингу, електронного аудиту, ризик-орієнтованого аналізу та інших інноваційних технологій. Цифровізація дозволяє підвищити ефективність та об'єктивність контрольних процедур, оптимізувати адміністрування податкових платежів, скоротити час проведення перевірок, запобігти порушенням та зменшити адміністративне навантаження на бізнес. Водночас вона сприяє підвищенню довіри платників до державних органів, зміцненню партнерських відносин та створенню прозорого та передбачуваного податкового середовища.

Ефективність податкового контролю залежить від інтеграції інституційної, нормативно-правової та технологічної складових, що формують систему його реалізації. Його зміст включає взаємодію суб'єктів і об'єктів контролю, застосування загальних і спеціальних методів та використання різних форм здійснення контролю. У цьому контексті податковий контроль слід розглядати як комплексний інструмент адміністрування, що забезпечує верховенство права,

підвищує якість публічного адміністрування та є визначальним чинником стабільності та розвитку економіки держави.

2. З'ясувавши становлення системи податкового контролю в Україні шляхом здійснення комплексного аналізу історичних передумов та сучасного стану системи податкового контролю в Україні, вдалось охарактеризувати ключові періоди її становлення та розвитку. Встановлено, що ефективне функціонування податкового контролю є невід'ємною складовою фінансової політики держави, що забезпечує економічну безпеку, стабільність бюджету та підвищує рівень довіри до інституцій публічної влади. Дослідження свідчить про тісний взаємозв'язок між нормативно-правовими трансформаціями, інституційною еволюцією та змінами функціональних підходів до контролю, що визначають логіку розвитку податкового адміністрування в умовах пострадянського простору та глобалізаційних викликів.

Виокремлено п'ять ключових етапів становлення податкового контролю: перехідний (1991–1996 рр.), формувальний (1997–2010 рр.), систематизаційний (2011–2015 рр.), реформаторський (2016–2019 рр.) та цифрово-аналітичний (2020 р. – дотепер). Кожен з періодів характеризується специфічними законодавчими, організаційними та методологічними змінами, що зумовлюють поступову трансформацію податкового контролю від адміністративно-карального інструмента до аналітичного, ризикоорієнтованого механізму, здатного ефективно реагувати на сучасні виклики та інтегрувати зазначені міжнародні стандарти у національну практику.

Наукове осмислення періодів розвитку податкового контролю має не лише теоретичне, а й прикладне значення для формування ефективної податкової політики та вдосконалення системи адміністрування. Запропонована періодизація та аналіз інституційних, нормативних і технологічних трансформацій створюють методологічну основу для оцінки ефективності реформ, виявлення системних

ризиків та розробки рекомендацій щодо забезпечення прозорості, справедливості та технологічної адаптивності податкового контролю в умовах сучасного економічного та міжнародного середовища.

3. Сутність та зміст автоматизованого моніторингу господарських операцій у податковому законодавстві України було запропоновано досліджувати через аналіз системи фінансового моніторингу господарських операцій у контексті податкового контролю, в рамках чого вдалось отримати підсумок, що ефективність функціонування такої системи значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень суб'єктів місцевого (первинного) та державного рівнів, узгодженості нормативно-правових положень та інтеграції аналітичних, контрольних і інформаційних функцій в рамках єдиного автоматизованого простору.

Встановлено, що автоматизований моніторинг господарських операцій забезпечує прозорість фінансових потоків, своєчасне виявлення ризикових чи підозрілих операцій, а також створює передумови для підвищення економічної безпеки держави та зміцнення податкової дисципліни. А в свою чергу, податковий контроль в Україні виконує багатофункціональну роль, об'єднуючи фіскальні, превентивні та аналітичні завдання, що забезпечує своєчасність, повноту та законність сплати податків.

На сучасному етапі його ефективність значною мірою визначається здатністю інтегрувати різні форми та методи контролю – документальні, фактичні, камеральні, виїзні та інформаційно-аналітичні – з урахуванням специфіки платників, видів податків та характеру господарської діяльності. Поєднання традиційних підходів із цифровими та ризик-орієнтованими технологіями дозволяє не лише підвищити результативність перевірок, а й мінімізувати адміністративний тиск, формувати культуру відповідального

ставлення до податкових зобов'язань та зміцнювати довіру до інституцій державної влади.

4. Науково обґрунтовано, що подальше вдосконалення правового регулювання функціонування автоматизованого моніторингу господарських операцій вимагає нормативного посилення міжвідомчої координації, інтеграції аналітичних ресурсів, застосування ризик-орієнтованого підходу та забезпечення високого професійного рівня персоналу суб'єктів моніторингу. Такий комплексний підхід дозволить формувати єдину ефективну систему контролю господарських операцій, підвищує точність оцінки фінансових ризиків та своєчасність реагування на порушення, забезпечуючи прозорість господарських операцій і стабільність фінансової системи держави.

5. Впровадження систем штучного інтелекту в автоматизований податковий моніторинг відкриває низку суттєвих переваг для підвищення ефективності державного контролю. Серед основних переваг слід виділити автоматизацію аналітичних процесів, можливість оперативного виявлення аномалій у господарських операціях, зменшення впливу людського фактора на оцінку ризиків та підвищення точності прогнозних моделей. Крім того, інтеграція таких технологій із державними реєстрами забезпечує комплексний аналіз фінансових потоків, дозволяє виявляти непрямі взаємозв'язки між контрагентами та зміцнює прозорість і законність податкового адміністрування. У контексті дисертаційного дослідження пропонується впроваджувати комплексну нормативно-правову базу, яка регламентує використання систем штучного інтелекту, включаючи процедури ліцензування, аудит алгоритмів, контроль за їх прозорістю та механізми оскарження рішень.

Додатково доцільним є підвищення кваліфікації фахівців, відповідальних за функціонування таких систем, що забезпечить належну адміністративно-правову підтримку та безпеку обробки даних. Реалізація зазначених заходів створить

умови для легітимного та ефективного функціонування автоматизованого податкового моніторингу, забезпечить баланс між контролем і захистом прав платників податків, а також сприятиме інтеграції національної системи податкового нагляду у глобальний цифровий фінансовий простір, підвищуючи довіру до державних інституцій та стабільність економіки.

6. Дослідження показало, що ефективність алгоритмів функціонування автоматизованої системи моніторингу у технічному та правовому вимірах в умовах цифрової трансформації визначається рівнем інтеграції автоматизованих технологій, організаційною структурою взаємодії державних органів, застосуванням ризик-орієнтованих методик та дотриманням прав платників податків, та надало змогу встановити, що поєднання інтелектуальних алгоритмів, блокчейн-рішень і міжвідомчої координації значно підвищує здатність системи виявляти нетипові та потенційно ризикові операції, мінімізуючи ймовірність фінансових правопорушень.

Таким чином було визначено критичні елементи ефективного автоматизованого моніторингу та нормативно-правових аспектів захисту прав платників, на основі чого вдалось запропонувати розробити єдину інтегровану нормативно-правову систему фінансового моніторингу, що поєднує міжнародні стандарти FATF та директиви ЄС із національним законодавством, а також впровадити централізовану автоматизовану платформу та підвищити кваліфікацію персоналу, що забезпечить ефективне функціонування системи та гарантуватиме баланс між контролем і захистом прав суб'єктів господарювання.

Комплексний аналіз технічних і правових аспектів функціонування автоматизованих систем моніторингу господарських операцій та інтеграції інформаційних систем податкових органів із державними реєстрами дав змогу дійти висновку про значний потенціал удосконалення національної системи фінансового контролю. Встановлено, що впровадження алгоритмів штучного

інтелекту, методів машинного навчання та аналітичних моделей у поєднанні з чітким нормативно-правовим регулюванням забезпечує не лише оперативне виявлення ризикових транзакцій і підвищує ефективність міжвідомчого обміну інформацією, але й гарантує захист прав платників податків, прозорість фінансових потоків і мінімізацію ризиків неправомірного втручання у господарську діяльність. Такий інтегрований підхід створює науково обґрунтовану базу для подальшого вдосконалення алгоритмів автоматизованого моніторингу та розробки рекомендацій щодо оптимізації процедур фінансового нагляду в Україні.

7. У результаті аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання автоматизованого моніторингу господарських операцій встановлено, що у провідних країнах світу автоматизація податкового адміністрування ґрунтується на інтеграції цифрових платформ, ризик-орієнтованих моделей контролю та аналітичних інструментів штучного інтелекту, що забезпечує перехід від традиційного реагуючого до превентивного податкового контролю, зниження адміністративного тиску на бізнес і підвищення рівня добровільної податкової дисципліни.

Оцінка можливостей імплементації відповідних підходів в українське законодавство засвідчила доцільність запозичення концепції єдиного інформаційного простору податкового адміністрування, уніфікації форматів податкових даних, інтероперабельності державних інформаційних систем та нормативного закріплення використання автоматизованого аудиту й аналітики великих даних. На цій основі розроблено концептуальні підходи до вдосконалення нормативно-правової бази у сфері автоматизованого моніторингу господарських операцій, що передбачають формування інтегрованої цифрової платформи податкового контролю, визначення правового статусу електронних даних і алгоритмів ризик-оцінки, посилення вимог до кібербезпеки та кадрового

забезпечення, а також закріплення сервісно-аналітичної моделі взаємодії між податковими органами та платниками податків, що відповідає сучасним європейським і світовим тенденціям розвитку податкового адміністрування.

8. На сучасному етапі розвитку автоматизованого моніторингу господарських операцій проблеми правового регулювання були сформовані, здебільшого, через невизначеність повноважень уповноважених органів, низький рівень цифрової готовності, недостатнє застосування превентивних заходів та ресурсні обмеження – зумовлюють потребу трансформації системи. Науковий аналіз обґрунтовує концепцію цифрово-орієнтованого, інтелектуально-превентивного підходу, що передбачає інтеграцію консультативних форм взаємодії, єдиної інформаційної системи обміну даними та аналітичних інструментів на базі великих даних і алгоритмів ризик-орієнтованої оцінки. Реалізація такої моделі створить умови для підвищення ефективності контролю, адресності перевірок та балансу між фіскальними інтересами держави і захистом прав платників податків, що є визначальним чинником стабілізації податкової системи в умовах цифровізації та глобалізації економіки.

Проведений аналіз свідчить, що автоматизований моніторинг господарських операцій є ефективним інструментом фінансового контролю, здатним підвищити результативність виявлення ризикових операцій та оптимізувати процеси податкового нагляду. Проте його ефективність значною мірою обмежується нормативно-правовою невизначеністю щодо процедур функціонування алгоритмічних систем, контролю за їхньою точністю та правового захисту платників податків.

Недостатнє врегулювання процедур тестування, сертифікації та аудиту автоматизованих систем створює потенційні ризики порушення прав суб'єктів господарювання та зменшує легітимність рішень податкових органів. Удосконалення механізму автоматизованого моніторингу передбачає інтеграцію

цифрових технологій із сучасними адміністративно-правовими процедурами. До ключових заходів належать запровадження єдиних стандартів обробки даних, централізованих платформ інтеграції інформаційних ресурсів, процедур аудиту алгоритмів та контролю за їх відповідністю чинному законодавству, а також забезпечення прозорості й права платників на оскарження рішень відповідної системи.

Впровадження ризик-орієнтованого підходу та стандартизованих технічних параметрів алгоритмів дозволяє оптимізувати ресурси податкових органів, підвищити точність оцінки ризиків та мінімізувати адміністративний тиск на добросовісні підприємства. Критично важливим залишається розвиток людського капіталу та підвищення професійної компетентності працівників податкових органів. Регулярне навчання, сертифікація та методичне забезпечення персоналу створюють передумови для коректного використання алгоритмічних систем, зниження ризику помилкових рішень та підвищення довіри до державних інституцій. Таким чином, модернізація адміністративно-правового механізму автоматизованого моніторингу є стратегічним завданням державної політики, спрямованим на поєднання технологічної інноваційності, законності процедур і забезпечення балансу між ефективністю контролю та захистом прав суб'єктів господарювання.

9. У результаті дослідження нормативно-правової регламентації процедур автоматизованого моніторингу господарських операцій встановлено, що ефективне функціонування національної системи фінансового моніторингу потребує поєднання інтегрованого правового регулювання, сучасних технологічних рішень та ризик-орієнтованого підходу. Зокрема, автоматизація процесів моніторингу з використанням штучного інтелекту та алгоритмів аналізу великих даних дозволяє оперативно виявляти підозрілі транзакції, підвищує точність оцінки ризиків та забезпечує своєчасне інформування уповноважених

органів. Водночас нормативна база, що включає законодавчі акти України, міжнародні стандарти та міжвідомчі інструкції, створює правову основу для систематичного спостереження за господарськими операціями, визначення обов'язків суб'єктів моніторингу та забезпечення координації між державними і приватними учасниками. Реалізація таких комплексних підходів сприяє підвищенню прозорості фінансових потоків, запобіганню легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та зміцненню фінансової безпеки держави.

10. На підставі узагальнення національного та міжнародного досвіду цифровізації податкового адміністрування, а також системного аналізу функціонування інформаційних ресурсів податкових органів у дисертації обґрунтовано концепцію створення єдиної інтегрованої цифрової платформи податкового адміністрування як інституційної основи модернізації податкового контролю в Україні. Запропонована модель передбачає формування національного ресурсу, що забезпечує автоматизований обмін даними між Державною податковою службою, митними органами, банківськими установами та іншими суб'єктами фінансового контролю на засадах уніфікації форматів податкової інформації, інтероперабельності державних інформаційних ресурсів, застосування технологій штучного інтелекту для аналітики великих даних і посилення кібербезпеки в межах єдиної цифрової екосистеми. Реалізація такої платформи створює передумови для підвищення цифрової готовності податкових органів, мінімізації дублювання інформаційних потоків, оптимізації процесів обробки даних і переходу до проактивного, інтелектуального та превентивного податкового адміністрування, що має істотне науково-практичне значення для подальшого розвитку податкової системи України.

11. У результаті комплексного аналізу адміністративно-правових засад податкового контролю в умовах цифрової трансформації державного управління у дисертаційному дослідженні сформульовано концепцію цифрово-орієнтованого

(інтелектуально-превентивного) підходу до податкового контролю, що обґрунтовує його трансформацію від переважно фіскально-каральної моделі до комплексної системи правового, аналітичного та інформаційно-технологічного моніторингу господарських операцій.

Доведено, що результативність сучасного податкового контролю забезпечується інтеграцією превентивної складової, спрямованої на розвиток консультаційно-роз'яснювальних механізмів і підвищення прозорості процедур, цифрово-інтеграційної складової, орієнтованої на формування єдиного інформаційного простору взаємодії державних інституцій, а також аналітично-інтелектуальної складової, що передбачає застосування інструментів великих даних, ризик-орієнтованих алгоритмів, елементів штучного інтелекту та системи ключових показників результативності. Реалізація запропонованого підходу забезпечує формування збалансованої моделі податкового контролю, яка поєднує фіскальну ефективність із належним рівнем правового захисту платників податків, зменшує адміністративний тиск на сумлінних суб'єктів господарювання та відповідає стратегічним завданням цифрової модернізації податкового адміністрування.

12. У дисертаційному дослідженні запропоновано класифікацію суб'єктів фінансового моніторингу, *що базується на законодавчому регулюванні України, зокрема на положеннях Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»*, та враховує практичні функції зазначених суб'єктів. Класифікація передбачає поділ *за рівнем здійснення контролю* на суб'єкти державного фінансового моніторингу, що включають органи виконавчої влади, уповноважені на виявлення, запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема Державну службу фінансового моніторингу України, Національний банк України, Державну

податкову службу України, Міністерство фінансів України, Службу безпеки України, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, та суб'єкти первинного фінансового моніторингу, що охоплюють юридичні особи та фізичних осіб-підприємців, які здійснюють фінансові операції з клієнтами, проводять ідентифікацію, верифікацію та оцінку ризиків, зокрема банки, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, суб'єкти аудиторської діяльності, бухгалтери, адвокати, нотаріуси та суб'єкти, що надають послуги у сфері нерухомості чи лотерейної діяльності.

Додатково класифікація охоплює розподіл за *функціональним призначенням*: на інформаційно-аналітичні суб'єкти, що здійснюють обробку, аналіз та передачу даних; контрольні та наглядові суб'єкти, які мають повноваження проводити перевірки, інспекції та накладати санкції; та операційні суб'єкти, що безпосередньо взаємодіють із клієнтами і виявляють підозрілі операції. Також, суб'єкти поділяються за *сферою відповідальності*: на тих, що здійснюють моніторинг у фінансовій сфері, зокрема банки та фінансові установи; тих, що діють у нефінансовому секторі, як-от нотаріуси, ріелтори та адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, інші суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги; а також тих, що реалізують державну політику у сфері податкового контролю, зокрема Державну податкову службу України та Державну службу фінансового моніторингу України. Запропонована класифікація забезпечує систематизацію суб'єктів фінансового моніторингу, дозволяє чітко визначити функціональні ролі кожного з них та підкреслює їхню значущість у забезпеченні ефективності контролю за фінансовими потоками, протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та зміцненні податкової дисципліни.

13. У результаті дослідження встановлено, що однією з актуальних проблем функціонування системи автоматизованого моніторингу господарських операцій

є обмежений доступ суб'єктів господарювання до інформації про податкову благонадійність потенційних контрагентів. Наявні інформаційні ресурси не забезпечують достатніх можливостей для своєчасної перевірки ділових партнерів, що підвищує ризик залучення добросовісних платників податків до операцій із суб'єктами, які відповідають критеріям ризиковості, та може спричиняти негативні наслідки у вигляді зупинення реєстрації податкових накладних, додаткових процедур підтвердження реальності господарських операцій і погіршення умов здійснення підприємницької діяльності. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність удосконалення адміністративно-правового механізму автоматизованого моніторингу шляхом створення відкритого інформаційного ресурсу щодо податкової благонадійності суб'єктів господарювання, розширення критеріїв пошуку інформації про потенційних контрагентів та вдосконалення функціонування переліку платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню прозорості господарського обороту, зміцненню принципу правової визначеності, зменшенню адміністративного навантаження на добросовісний бізнес та підвищенню ефективності податкового контролю в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненць А. Напрямки вдосконалення організації податкового контролю в Україні. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного ін-ституту КНТЕУ. 2015. Вип. 26. 694 с.
2. Бакуменко А. В. Особливості правового регулювання використання штучного інтелекту у світовій практиці. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Випуск 87 (1). С. 3–18. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.3>
3. Берназюк І. М. Штучний інтелект як нова реальність та його потенційний вплив на конституційно-правове регулювання в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Випуск № 1. С. 77–82.
4. Бурбело О. А., Мінкін С. В. Проблеми становлення системи державного фінансового контролю в Україні. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua>
5. Басанцов І. В. Стандартизація фінансового контролю як один з етапів реформування контрольної системи України. Вісник Української академії банківської справи. 2003. № 1. С. 33-39.
6. Балануца О. О. Місце і роль фінансового моніторингу в Україні як основоположного чинника ефективної боротьби держави з легалізацією (відмиванням коштів) та фінансуванням тероризму. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2011. № 1. С. 35-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2011_1_6
7. Бочко О. Ю., Піхоцька О. М. Вплив цифровізації на фінансовий моніторинг підприємницької діяльності. Академічні візії. 2023. № 23. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/816/741>

8. Бондаренко В. М. Адміністративно-правові механізми боротьби з корупцією у сфері державного контролю. Вісник Національної академії державного управління. 2023. № 3. С. 43-49.
9. Брехов С. С., Проскура К. П., Сушкова О. Є. Система індикаторів ризиків агресивного податкового планування. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярощук (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 1. С. 107-119. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1262/1021>
10. Берлач А. І. Фінансове право України: навч. пос. Київ: Університет Україна, 2008. 328 с.
11. Буглаєва О. Ю. Податковий контроль: теоретичний аспект. Наукові праці НДФІ. 2009. Вип. 4. С. 131-137.
12. Білоус-Осінь Т. І. Податковий контроль як різновид публічного контролю. Juris Europensis Scientia. Вип. 3. 2023. С. 40-43. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.9>
13. Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Залуцька Н. С., Білінський В. З. Податковий контроль. Підручник. К. : Хай-Тек Прес, 2007. 608 с.
14. Берізко В. М. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». Право України. 2006. № 12. С. 52–53.
15. Бормотова М. В., Мухіна К. О. Дослідження сутності поняття фінансовий моніторинг. Вісник економіки транспорту і моніторингу. 2015. № 50. С. 214–217.
16. Борцевич П. С. Сучасні аспекти правового регулювання фінансового моніторингу. Аналітично-порівняльне правознавство. № 1, 2025. С. 223–226.
17. Буткевич С. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. Вчені записки Таврійського національного

університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2008. Т. 21 (60). № 1. С. 68–74.

18. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2004. 759 с.

19. Вінницька О. А. Вплив цифрових технологій на формування управлінських компетенцій фахівців податкової сфери. Актуальні питання економічних наук. 2024. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14945578>

20. Воронова Л. К., Кучерявенко М. П., Пришва Н. Ю. Фінансове право України : навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 395 с.

21. Власова А.В., Пономарчук О. М. Сутність та функції податкового контролю. Юридичний вісник. 2011. № 2. С. 107-113.

22. Вакулик Д. А. Цифрові тренди у сфері оподаткування: зарубіжний досвід та перспективи для України. Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2022. № 1. С. 25–29.

23. Волкова Ю. А. Особливості публічного адміністрування та правового регулювання адміністративних процедур у галузі податків і зборів. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. № 2. С. 90-96. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/401/356>

24. Вінницька О., Чвертко, Л. Податковий контроль як елемент взаємодії платників податків та податкових органів. Економічні горизонти. 2024. № 2. С. 24-34. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/304728/297243>

25. Винниченко-Кумкова Л., Кащук К. Фінансовий моніторинг у сфері протидії відмиванню грошей: поняття та міжнародні аспекти. Молодий вчений. 2024. № 4 (128). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6162>

26. Возняковська К. А. Господарсько-правові засоби протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 217 с.
27. Возняковська К. А. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії легалізації (відмивання) злочинних доходів. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. № 1. С. 79–90.
28. Воронкова О. М. Контрольна й аналітична робота податкової служби України. Фінанси України. № 8. 2001. С. 135-141.
29. Владимирцева Л. Порядок проведення перевірок суб'єктів підприємницької діяльності органами ДПАУ. Все про бухгалтерський облік. 2001. №48. С. 43-44.
30. Вовчак О. Д., Стаднійчук Р. В. Фінансовий моніторинг ризиків як інструмент фінансового оздоровлення банків. Економічний простір. 2020. № 157. С. 74–77.
31. В'язовченко О. В. Міжнародне співробітництво під час розслідування ухилень від сплати податків транснаціонального характеру : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 225 с.
32. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 22 с.
33. Власов А., Понамарчук О. Сутність та функції податкового контролю. Юридичний вісник. 2011. № 2. С. 107–113.
34. Воронова Л. К. Конституція України і фінансове законодавство. Право України. 2012. № 1–2. С. 111–124.
35. Гаврилюк В.Ю. Теоретичні засади та ключові принципи визначення сутності податкового контролю. Молодий вчений. 2023. № 5(117). С. 132-137.

36. Гатеа А. Х. Вивчення впливу штучного інтелекту на фінансовий облік: можливості, виклики та майбутні напрями. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 59. С. 167–179. DOI: <https://orcid.org/0000-0002-7838-3350>
37. Ганзюк С. М., Буднік Є. О. Цифрова трансформація податкової системи України. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2024. № 2(9). С. 104-110. URL: [https://doi.org/10.31319/2709-2879.2024iss2\(9\).319078pp104-110](https://doi.org/10.31319/2709-2879.2024iss2(9).319078pp104-110)
38. Гуцаленко Л. В., Дерій В. А., Коцупатрий М. М. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 423 с.
39. Глущенко О. О., Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія. Львів: Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, 2015. 429 с.
40. Гнаткович, О., Овчиннікова, Т., Смолінська, С. (2022). Фінансовий моніторинг в Україні та напрями його покращення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-14>.
41. Горлач С.О. Адміністративно-правове регулювання штучного інтелекту в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2025. № 17(1). С. 61-64. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/17292>
42. Гудіма Т., Камишанський В. Штучний інтелект як інструмент цифровізації зовнішньоекономічної політики: особливості правового регулювання. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 3. С. 398–409. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4039>.
43. Губар А. В. Державний контроль у сфері господарської діяльності: сучасний стан та проблеми удосконалення. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-7480.2023.1.6>.

44. Гусак Н. Б. Контроль податкових органів за діяльністю підприємств. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2007. 320 с.
45. Гупаловська М. Податковий контроль як засіб підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами. Фінансовий простір. 2016. № 3 (23). С. 20–23.
46. Головій Л.В., Сербінова А.А. Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу господарських операцій. Європейські перспективи. 2026. № 1. С. 163-171. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2026-1/EP_2026_1_163.pdf
47. Гулак О.В., Ладиченко В.В., Слюсаренко С.В. Автоматизований моніторинг у податковому контролі як засіб зменшення адміністративних спорів та оскаржень дій контролюючих органів. Право.ua. № 1, 2026. С. 195-202. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2026-1/Pravo_ua_2026_1_195.pdf.
48. Гулак О.В., Ладиченко В.В., Слюсаренко С.В. Механізми контролю господарських операцій та захисту прав платників податків у системі податкового контролю: правова визначеність, прозорість і ефективність. 2026. № 4 (98). С. 11-14. URL: <https://doi.org/10.25313/3083-7774-2026-4-2>
49. Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. Загальне адміністративне право : підручник; за заг. ред. І. С. Гриценка. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
50. Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Випуск 37. С. 35–43.
51. Демченко О. В. Оцінка ефективності податкового контролю. Приазовський економічний вісник. 2019. № 4(15). С.253-257.

52. Доценко Т. В. Удосконалення системи фінансового моніторингу як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки : дис. ... доктора філософії : 051 – економіка ; Сумський державний університет. Суми, 2020. 306 с.
53. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua>
54. Державна служба фінансового моніторингу України: Звіт за 2023 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2023ukr.pdf>.
55. ДПС України та Естонія. Підсумки цифровізації податків. URL: <https://pravdorub.live/e-сервіси-штучний-інтелект-та-євроінт/>
56. Дмитрик О. О., Котенко А. М., Паращенко О. К. Імплементация міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: наслідки для суб'єктів фінансового моніторингу. Право та інновації. 2024. № 3 (47). DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-21](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-21)
57. Дмитренко Е. С. Становлення та розвиток інституту електронної податкової перевірки суб'єктів господарювання в Україні. Економіка та право. 2022. № 1. С. 79-88. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2023.37.236> URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1071/1032>
58. Дмитренко Е. С. Проблеми адаптації податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу в умовах сучасних викликів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2026. Т. 13. № 1. С. 124-132. <https://doi.org/10.23939/law2026.49.124>. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2026/mar/41938/ttctb-1492026-tv24032026-128-136.pdf>
59. Донберг Р. Міжнародне оподаткування: Пер. 2-го англ. вид. К.: «Абрис», 1997. 304 с.
60. Дікань Л. В. Фінансово-господарський контроль : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 395 с.

61. Дракохруст Т. В. Механізм адміністративно-правового забезпечення міграційної політики України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 6. С. 57–60.
62. Джафарова О. В. Дослідження органів публічної адміністрації в системі суб'єктів дозвільної діяльності в Україні. Форум права. 2018. № 1. С. 42–49.
63. Дорошенко Д. П. Обтяжуючі та стимулюючі заходи податково правового примусу: до розмежування понять. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2017. № 28. С. 63–65.
64. Дорошенко Д. П. Примус у податковому праві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 424 с.
65. Деякі питання єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Постанова Кабінету Міністрів України № 627 від 22 липня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/627-2020-п#Text>
66. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України № 850 від 9 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2020-п#Text>
67. Електронний сервіс: Бюро економічної безпеки України. «Ухилення від сплати майже 5 млн грн податків: на Київщині судитимуть місцевого підприємця» URL: <https://esbu.gov.ua/news/ukhylennia-vid-splaty-maizhe-5-mln-hrn-podatkov-na-kyivshchyni-sudytymut-mistsevoho-pidpriiemtsia>.
68. Єпринцев П. С. Співвідношення термінів «державний контроль» та «нагляд», «недержавний контроль» (розмежування та схожість правової природи). Правовий часопис Донбасу. 2018. № 1. С. 103–107.

69. Єлисеєва О. Моніторинг як метод інформаційно-статистичного дослідження стану виробничо-економічних систем. Економіст. 2007. № 2. С. 58–60.
70. Журавльова Т. Особливості адміністративних процедур при здійсненні податкового контролю: правові аспекти та ефективність застосування. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 1. С. 83–88. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1187/1003>
71. Захарченко П. І. Цифровізація державного контролю: виклики та перспективи. Економіка та право. 2022. № 12. С. 28–34.
72. Зінкевич А. В. Технології адміністрування та прогнозування податку на додану вартість: реалії сьогодення. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 3(71). С. 202–208. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/3_71_2_2019_ukr/29.pdf.
73. Забаштанська Т., Чередниченко І. Фінансовий моніторинг як інструмент протидії новітнім загрозам в умовах цифровізації. Проблеми і перспективи економіки та управління, (2 (38)). 2024. С. 211–219. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2\(38\)-211-219](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-2(38)-211-219)
74. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 1–1. С. 275–279.
75. Замрига А. В. Публічна адміністрація, що реалізовує адміністративно-правове забезпечення господарської діяльності в Україні: поняття та структура. Право і суспільство. 2019. № 3. С. 167–171.
76. Ізмайлов Я. О., Єгорова І. Г., Барицький Р. О. Цифровізація та глобалізація системи адміністрування податків як драйвер інноваційного розвитку. Бізнес-інформ (Економіка. Облік і аудит). 2024. № 7. С. 363–370. DOI:

<https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-363-370>. URL: https://www.business-inform.net/article/?abstract=2024_7_0_363_370.

77. Івасенко С. Запобігання корупційним ризикам у податкових органах України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 1 (24). С. 238–245.

78. Іванов Ю. Б., Бережна Ю. В. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення. Економіка розвитку. 2010. № 2 (54). С. 9–11.

79. Іванов Ю. Б., Бережна Ю. В. Сутність та ключові аспекти податкової культури як чинника національної економічної безпеки. Стан і проблеми оподаткування в умовах світової фінансової кризи : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 2009 р.). Донецьк, 2009. С. 34–37.

80. Касьяненко Л. М., Шаркова В. С., Петрук В. П. Правове регулювання штучного інтелекту у фінансовому секторі України. Ірпінський юридичний часопис. 2024. № 2(15). С. 144–153. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-144-153](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-144-153)

81. Ківалова С. В., Біла-Тіунова Л. Р., Білоус-Осінь Т. І. Адміністративне право: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса: Фенікс, 2019. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12118>

82. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

83. Колесник В., Скорик О. Роль штучного інтелекту у фінансовому секторі. Теорія і практика сучасної економіки: матеріали XXIV Міжнар. науково-практ. конф., м. Черкаси, 20 жовт. 2023 р. Черкаси. 2023. С. 80–82.

84. Комісаров О. Г., Скрипка О. Ю., Собакарь О. А. Первинний фінансовий моніторинг у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму : монографія Дніпро, 2015. 184 с.

85. Колодізев О. М., Коцюба О. В. Зростання ролі банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу на етапі мінімізації ризиків відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Банківська справа. 2018. № 1–2. С. 7–21.

86. Кужелєв М. О. Державний фінансовий контроль в Україні в умовах децентралізації: регіональний аспект. Збірник наукових праць Університету ДФС України. 2019. № 2. С. 129–140.

87. Кужелєв М. О., Сиволап І. М. Моніторинг контрольованих операцій як елемент контролю за трансфертним ціноутворенням. Ефективна економіка. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9425>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.14.

88. Клименко А. О. Організаційно-правові засади діяльності банків в системі заходів протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :12.00.08. Київ, 2004. 25 с.

89. Карпов О. Н. Правова природа міжнародного співробітництва у розшуку злочинців. Університетські наукові записки. Київ, 2009. № 2(30). С. 272–275.

90. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2002. 256 с.

91. Кобильнік Д. А., Пархоменко А. П. Податкові зміни в Україні: від загальних правил виконання податкового обов'язку до спеціального правового режиму «Defence City». The Journal of Eastern European Law. 2025. № 141. С. 22-27. URL: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.141.3>

92. Кобильник Д. А., Зіменс Є. О. Податкова застава як спосіб забезпечення виконання податкового обов'язку: проблеми практики і застосування. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія: право. Випуск 92. Частина 3. С. 164-169. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.21>

93. Кобильнік Д. А, Бацман Ю. В., Толкуша К. Р. Можливості використання штучного інтелекту в оподаткуванні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія: право. Випуск 91, частина 3. С. 94-101.
94. Князькова В. Фіскальна ефективність податкового контролю та напрями його покращення. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 3 (74). С. 116–123.
95. Криниця С. Цифрова трансформація податкової та митної систем: зарубіжний досвід та перспективи для України. Актуальні питання економічних наук. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15165120>
96. Кузьменко О. В., Лисенко І. В., Гаряєва Г. М. Актуальні питання використання технології штучного інтелекту в юридичній діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Випуск 90(1). С. 14–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.14>
97. Костенко Ю. О., Лайчук С. М. Використання штучного інтелекту для оптимізації процесів обліку та звітності в українських компаніях. Актуальні питання економічних наук. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14950287>
98. Кулініч Т., Стернюк О. Аналіз використання штучного інтелекту в цифровому фінансовому середовищі в Україні. Економіка та суспільство. 2024. Том 63. С. 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-22>
99. Кулініч О. О. Гарантування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану: загальна характеристика. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 59–63.
100. Курило В. І., Дуліба Є. В. Про окремі напрями підвищення ефективності фіскальної функції держави. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2018. № 1 (6). С. 41–46.

101. Крилов Д. Б. Проблемні аспекти процедур, пов'язаних з моніторингом та реєстрацією податкових накладних. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5(61). С. 341-347. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/63.pdf>
102. Кириленко О. М. Адміністративно-правові аспекти реалізації державного контролю в економічній сфері. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Вип. 71. С. 18-23.
103. Квач Я. П., Князькова В. Я., Федоренко С. О. Податковий контроль в Україні: фіскальна ефективність та шляхи вдосконалення. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 1. С. 165-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2018_1_24
104. Колісник А.С. Застосування сучасних цифрових технологій у сфері оподаткування: іноземний досвід та перспективи для України. Право та інновації. 2023. № 3 (43). С. 47–53. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3\(43\)-7](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-7)
105. Лабадін В. І., Дмитренко Е. С. Особливості виникнення правовідносин щодо оподаткування електронних послуг за участю нерезидента – платника податку на додану вартість. Актуальні проблеми держави і права. 2023. Вип. 99. С. 87-92. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v99.2023.12>. URL: <http://apdp.in.ua/v99/12.pdf>
106. Лагодієнко Н. В., Іванченкова Л. В., Євтушевська О. О. та Скляр Л. Б. Податковий контроль як умова ефективного функціонування податкової системи. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 9. С. 24-29. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/4/6>
107. Ладиченко В. В., Гулак О. В., Слюсаренко С. В. Проблеми здійснення фінансового моніторингу господарських операцій в Україні в умовах автоматизованого податкового контролю та захисту прав платників податків. Наше

право. № 2. 2026. С. 42-49. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-2/NP_2026_2_042.pdf

108. Лин Я. І. Теоретичні основи сутності державного фінансового контролю. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. 2011. № 1. С. 284-288.

109. Лісовий А., Проскура К. Проблеми податкового контролю в Україні та напрями підвищення його ефективності. Національний лісотехнічний університет України. 2014. Вип. 24.6 С. 140–150.

110. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Сенишин Б. Б. Податковий контроль у структурі фіскальної політики (функціональний аспект). Бізнес Інформ. 2021. № 3. С. 148-155.

111. Лісневська Д. Ю., Славкова А. А. Роль податкового контролю в боротьбі з податковим шахрайством та ухиленням від сплати податків. Ефективна економіка. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1443/1453>

112. Майданик О. Про роль контролю у здійсненні державної влади. Юридична Україна. 2006. С. 4-9.

113. Маринів Н. А. Податковий контроль як складник фінансового контролю: публічно-правовий аспект. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 5/2. С.86-91.

114. Мармаза О. І. Контроль як функція управління: сутність, вимоги сучасності, тенденції оновлення. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 35. С. 262–269.

115. Магопець О. А. Генезис розвитку та становлення податкової системи України. Центральнотукаїнський науковий вісник. Економічні науки : зб. наук. пр. Кропивницький : ЦНТУ, 2022. Вип. 8(41). С. 178-192. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2022.8\(41\).178-192](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2022.8(41).178-192).

116. Мироненко І. С. Адміністративно-правові засади діяльності Державної фіскальної служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2017. 231 с.

117. Мороз В. П. Адміністративно-правове забезпечення примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2021. 513 с. 12. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

118. Мельник М. І., Лещух І. В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності: монографія. Львів. Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України, 2015. 330 с.

119. Мельник В. М. Оподаткування; наукове обґрунтування та організація про цесу : моногр. К. : Комп'ютерпрес, 2006. 277 с.

120. Мельник К. В. Особливості застосування ризик-орієнтованого підходу у системі державного контролю. Підприємництво, господарство і право. 2022. № 10. С. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.32820/2415-8453.2022.10.9>.

121. Мединська Т. В., Олійник Н. Р., Васишин С. А. Сучасні технології адміністрування податків і платежів: вітчизняний та зарубіжний досвід. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2024. № 75. С. 86-94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-12>

122. Миколаєць В. А. Стан правової регламентації застосування технологій штучного інтелекту. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2022. Вип. 1 (8). С. 42-51.

123. Метелиця В. М. Концептуальні засади модернізації системи моніторингу податкових накладних агробізнесу в умовах євроінтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. No 44. С. 56–62. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/44_2022ua/11.pdf.

124. Муравська Ю., Сліпченко Т. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні та світі. Актуальні проблеми правознавства. 2024. №1(37). С. 188-195. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1833/1885>
125. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>
126. Овчатова-Редько А., Боденчук С., Давидова В. Адміністративно-правові засади податкового контролю в Україні: історичні віхи та зарубіжний досвід. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. 2023. № 4(67). С. 39-45. URL: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.4.6>
127. Омелян М. В. Вдосконалення механізмів фінансового моніторингу в Україні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Державний податковий університет. Ірпінь, 2024. URL: https://dpu.edu.ua/images/Documents/NAUKA/Zdobuvaci%20stupena%20doktora%20filosofii/2024_Zdobuvaci%20stupena%20doktora%20filosofii/Omelan%20Maksim%20Valerijovic/Disertacia%20Omelana%20M.V.pdf
128. Павлик Р. І. Відмінність понять «державний контроль» та «державний нагляд». Демократичне врядування. 2017. Вип. 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2017_20_6
129. Переверзева О. С., Гаджієв В. Ф. Особливості правової природи міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (ФАТФ). Часопис Київського університету права. 2020. № 3. 372 с.
130. Парфентій Л. А., Шутько В. М. Розвиток податкового контролю за трансфертним ціноутворенням в Україні. Приазовський економічний вісник. 2018. Вип. 6 (11). С. 469-472. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76278113-77c7-4992-aa4d-40e3f8cf97d1/content>
131. Парфентій Л. А. Ухилення від сплати податків в Україні: причини та методи боротьби. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 290-295.

132. Пухальський В. В. Теоретичні аспекти податкового контролю. Молодий вчений. 2022. № 1(101). С. 32-36. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3118/3087>

133. Петрюк Д. А. Фінансовий моніторинг та боротьба з відмиванням коштів: міжнародні стандарти та українська практика Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2025. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2025/20.pdf.

134. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n5483>.

135. Пушак Я. Я., Трушкіна Н. В. Сутність поняття «Фінансовий моніторинг» у контексті забезпечення національної безпеки. Вісник економічної науки України. 2021. № 2. С. 197-203. URL: <http://www.venu-journal.org/download/2021/2/26-Pushak.pdf>

136. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n831>.

137. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

138. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

139. Про внесення змін до Податкового кодексу України, щодо покращення інвестиційного клімату в Україні: Закон України від 9 жовтня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1797-19#Text>.

140. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства: Закон

України від 18 червня 2024 р. № 3813-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-20#Text>.

141. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#n652>.

142. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-п#Text>

143. Про затвердження Порядку обміну інформацією з питань фінансового моніторингу: Наказ Міністерства фінансів України № 322 від 4 червня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1035-21#Text>

144. Петрович Й. Проблеми розвитку та шляхи вдосконалення податкової політики України. Банківська спарва. 2000. № 6. С.43.

145. Піхоцький В. Сучасні вимоги до реформування податкової системи в Україні. Економіст. 2002. №11. С.20-23.

146. Пономарьова Н. А., Лоскоріх Г. Л., Шебештень Е.Г. Аналіз інноваційних підходів до податкового обліку в умовах цифрової економіки. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2025. Вип. 44. С. 56-66. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/1537/1333>

147. Панасейко І., Панасейко С., Панасейко М. Податковий контроль як інструмент реалізації податкової політики в умовах макроекономічної нестабільності. Економіка та суспільство. 2025. № 72. С. 114–126. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-114>.

148. Пугаченко О. Б., Фоміна Т. В. Інформаційне забезпечення експертних досліджень та податкових перевірок порядку нарахування й сплати податків і зборів. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 52. С. 244–254. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-72>

149. Петренко І. В. Інноваційні підходи до вдосконалення адміністративно-правового механізму державного контролю. Юридичний вісник. 2023. № 2. С. 77-81.

150. Податковий контроль: підручник. Київ: Хай-Тек Прес, 2007. 608с.

151. Пухальський В.В. Теоретичні аспекти податкового контролю. Молодий вчений. 2022. № 1(101). С. 32-36.

152. Перелік країн для автообміну CRS. URL: <https://azolalegal.com/blog/pershyj-crs-obmin-z-yakymy-krayinamy-ukrayina-obminyayetsya-fininformatsiyeyu/>

153. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF/ed20250927#Text>.

154. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру податкових накладних (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 341): Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 року № 1246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1246-2010-%D0%BF#Text>.

155. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

156. Руська Правда, її характеристика і значення. URL: <http://studies.in.ua/shpora-hukr/261-5-ruska-pravda-yih-harakteristika-znachennya.html>

157. Репетько О. О. Методологічні підходи до розмежування форм і методів фінансового контролю в теорії та практиці державного управління. Державне управління: теорія і практика. 2010. URL: <http://www.nbu.gov.ua>

158. Руденко В. В. Податковий контроль як інструмент протидії ухиленню від оподаткування. Актуальні проблеми розвитку регіональної економіки. 2025. № 2(21). С. 89–101. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/9305/9155>

159. Рекуненко І. І., Кобець Ж. О., Швидько І. О. Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». 2020. № 1. С. 104–117.

160. Радіонова Н. Й., Штронда І. О. Аналіз основних змін у податковому законодавстві щодо ПДВ. Технології та дизайн. Економіка. 2014. № 4(13). URL: <https://knutd.edu.ua/publications/pdf/TD/2014-4/13.pdf>.

161. Розвиток публічного права в Україні (доповідь за 2009–2010 роки) / за заг. ред. Н. В. Александрової, І. Б. Коліушка. Київ : Конус-Ю, 2011. 726 с.

162. Рогозіннікова К. С. Методи адміністративно-правової охорони податкових відносин: теоретико-правове дослідження. Право і безпека. 2019. № 4 (75). С. 53–58.

163. Романович Н. В., Дем'янчук О. І. Сутність поняття податкова безпека. 06 лют. 2019 р. Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: <https://naub.oa.edu.ua/2019/>

164. Романенко В. В. Державний податковий ризик-менеджмент як чинник безпеки вітчизняної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2021. 258 с.

165. Решота В. В. Проблеми оскарження рішення про відмову в реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних. Податкові спори в адміністративно-му судочинстві: Збірник тез доповідей П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 4–5 липня 2022 року). Київ: «Компанія ВАІТЕ», 2022. С. 62–65. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_07_06_zbirnyk_tez.pdf.

166. Рева Д. В. Правове регулювання податкового контролю в Україні :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Х. НЮАУ, 2005. 20 с
167. Рева Т.М. Податковий менеджмент: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 282 с.
168. Руденко В. В., Погріщук Г. Б. Управління податковими ризиками суб'єктів господарювання. Світ фінансів. 2024. № 3(80). С.121-134.
169. Сидоренко О. М. Становлення та сучасний стан розвитку системи податкового контролю як складника забезпечення економічної безпеки України. Вісник Черкаського університету. 2019. № 1. С. 66-73. URL: <https://econom-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3324/3513>
170. Солошкіна І. В. Організаційно-правові засади організації податкового контролю в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2014. № 7. С. 81-84. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1194>
171. Смагло О. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. Економіка та суспільство. Випуск 26. 2021. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>.
172. Серета Є., Сокирко О., Шепиленко В. Фінансовий моніторинг в системі національної безпеки України. Економіка та суспільство, № 62. 2024. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-82>
173. Сербінова А. А. Визначення поняття та особливостей фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 19. 2025. С. 120-124. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/643/668>
174. Сербінова А. А. Нормативно-правове регулювання фінансового моніторингу господарських операцій: сучасний автоматизований підхід. Наше

право. 2026. № 1. С. 150-157. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-1/NP_2026_1_150.pdf

175. Сливка Д. Я., Квашин В. В. Правові наслідки фінансового моніторингу. Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності. Одеса, 2023. С. 64–65.

176. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2008. 656 с.

177. Свищук А. Методологічні засади податкового регулювання. Вісник КНТЕУ. 2014. № 5. С. 89–104.

178. Сідельникова Л. П. Теоретико-організаційні домінанти податкового адміністрування в системі державного податкового менеджменту. Економіка та суспільство. 2020. № 22. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/91/86>.

179. Смілий І. А. Форми та методи діяльності Державної міграційної служби України щодо протидії адміністративним правопорушенням іноземців. Публічне право. 2013. № 2. С. 355–361.

180. Сергеев С. О. Методи переконання та примусу у фіскальних правовідносинах між податковими органами та платниками податків. Право і безпека. 2005. № 4–5. С. 99–102.

181. Сірко В. С. Поняття та елементи механізму адміністративно- правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 4. С. 109–112.

182. Сопільник Р. Л., Ковалів М. В., Пропь І. М. та ін. Податкове право України : навч.посібник. Львів : СПОЛОМ, 2023. 362 с.

183. Собакарь А. О. Характеристика адміністративного нагляду та державного контролю в системі публічного управління. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 2. С. 270–272.

184. Тарасюк М. В., Кощєєв О. О. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері: оцінка трансформацій. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2017. Вип. 131. С. 94–110.

185. Ткачик Ф. М., Корчак А. І. Інформаційно-аналітичне забезпечення податкового контролю в Україні в умовах цифровізації та євроінтеграції. Економічний аналіз. 2025. № 2. С. 191-203. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/6367/6565657646>

186. Ткачик Л. П., Сеньків Д. Т. Особливості проведення податкового контролю в Україні в умовах цифровізації. Молодий вчений. 2023. № 9(121). С. 36-42. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5927/5798>

187. Ткачик Ф., Корчак А. Інформаційно-аналітичне забезпечення податкового контролю в Україні в умовах цифровізації та євроінтеграції. Економічний аналіз. 2025. № 2. С. 191-203. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/6367/6565657646>

188. Ткач Т., Артюх О. Сутність методів та способів податкового контролю в Україні. Universum. 2024. № 11. С. 5–9. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1184>

189. Уткіна М. С. Нормативно-правове забезпечення системи фінансового моніторингу в Україні. Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень : матеріали VI Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 4 серпня 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 79–81.

190. Уткіна М. С. Щодо принципів фінансового моніторингу. Правове забезпечення адміністративної реформи. 2023. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/2/24.pdf>.

191. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 292–295.

192. Укрінформ. СБУ викрила масштабну схему ухиляння від сплати податків на 200 мільйонів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3396456-sbu-vikrila-masstabnu-shemu-uhilanna-vid-splati-podatktiv-na-200-miljoniv.html>.
193. Фінансовий моніторинг : навч. посібник / укл. Е.О. Юрій, О.М. Грубляк. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 368 с.
194. Федько В. Про необхідність удосконалення податкового планування та прогнозування. Вісник податкової служби України.. 2001. № 11. С . 7-9.
195. Федоров С. Є. Фактичний фінансовий контроль: проблеми трансформації. Фінансове право. 2011. № 2. С. 908-913.
196. Хмиз М., Петков С., Милянник З., Мазур Ю., Козяр Р.,Гудима В., Проць І. Цифровізація податкової системи та податкове регулювання як інструмент боротьби з тіньовою економікою. Path of Science. 2023. № 9. С. 1008-1014. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/2936/1274>
197. Хмелюк А. А. Фінансовий моніторинг: суб'єкти та об'єкти в Україні. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 1. С. 174–180.
198. Цюцяк А., Цюцяк І., Цюцяк В. Цифровізація податкової системи: сучасний стан, проблеми та перспективи. Галицький економічний вісник. 2023. № 4 (83). С. 48–55. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.048
199. Чудак О. М. Напрями розвитку правового регулювання цифровізації адміністрування податків та зборів з огляду на стратегічні цілі реформування податкової системи . Академічні візії. 2024. № 38. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1698/1576>
200. Чудак О. М. Трансформація правового регулювання адміністрування податків і зборів в контексті цифровізації. Вісник юридичних наук УжНУ. 2023. № 1. С. 106-113. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.1/17>

201. Шевченко О. П. Правове регулювання державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності в умовах цифрової трансформації. Право України. 2021. № 8. С. 95-103.
202. Шевченко Н. В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю. Облік і фінанси АПК. 2011. № 2. С. 82-85.
203. Шевчук О. Державний фінансовий контроль: наукова парадигма. Вісник КНТЕУ. 2011. № 1. С. 41-50.
204. Шевчук О. А. Система державного фінансового контролю: формування та розвиток в Україні: монографія. Ірпінь: УДФСУ, 2016. 378 с.
205. Шутов М. І., Бабенко В. А., Стоянова Н. М. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика): монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 136 с.
206. Шевчук О., Деркач Д. Особливості податкового контролю в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Economics/7_84598.doc.htm.
207. Щеголь А. М. Адміністративно-правовий механізм державного контролю у сфері господарської діяльності: сучасний стан та перспективи розвитку. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку. 2024. С. 105-108. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2024.2.29>
208. Юнін О. С. Адміністративне провадження як складова адміністративного процесу. Науковий вісник публічного та приватного права. 2023. Вип. 4. С. 176–180.
209. Ярошенко А. С. Реформування системи державного фінансового контролю з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 408–411.
210. Янчева Л. М., Наумова Т. А., Нестеренко І. В., Акімова Н. С. Податковий контроль: навч. посіб. Харків. 2021. 243 с.

211. Ярема Я., Хмизовець В. Теоретичні засади податкового контролю в Україні. Облік і фінанси. 2022. № 3(97). С.88-94.

212. Basel Committee on Banking Supervision. Core Principles for Effective Banking Supervision. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.

213. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849>.

214. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Money-Laundering and Globalization. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/>.

215. Financial Action Task Force (FATF). The FATF Recommendations. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/recommendations.html>.

216. Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1673/oj>

217. Egmont Group of Financial Intelligence Units. URL: <https://egmontgroup.org>

218. FATF. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism. URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/fatf-gafi/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html>

219. THE FATF RECOMMENDATIONS. INTERNATIONAL STANDARDS ON COMBATING MONEY LAUNDERING AND THE FINANCING OF TERRORISM & PROLIFERATION. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8/ENG_Compilation%20book%20November%202023.pdf

220. Бюро економічної безпеки виявило схему ухилення від сплати податків на суму понад 14 млн грн. LIGA: ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/news/213544_byuro-ekonomchno-bezpeki-viyavilo-skhemu-ukhilenntya-vd-splati-podatkv-na-sumu-ponad-14-mln-grn.

221. Lagodiienko N., Pozhydaieva M., Krylov D. Digitalization of tax administration in Ukraine: Risks and opportunities. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44, No. 4. P. 443–450. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.44>

222. Myroniuk R., Myroniuk S., Kuntsevych I. Features of public administration in the field of road infrastructure in Ukraine and taking into account the EU standards for its improvement. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol.1. P. 86–97.

223. Albert, Richard and Frazier, Kevin, Should AI Write Your Constitution? (July 14, 2025). 14 *Texas A&M Law Review* (forthcoming 2027); U of Texas Law, Legal Studies Research Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5351275> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5351275>

224. Beerbaum Dr., Dirk, Seppo Ikäheimo, Julia M. Puaschunder, and David Derichs). 2021. (Digital Accounting Trends of the Future – a Behavioral Analysis. *SSRN Electronic Journal*. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3855059>. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3855059>

225. Imran, A., & Shirley, Gregor (2010). Uncovering the Hidden Issues in E-Government Adoption in a Least Developed Country. *Journal of Global Information Management*, 18(2), 30–56.

226. Bingqian Lu. Digitalization of Tax Administration and Corporate Innovation: Evidence from a Quasi-Natural Experiment based on the Golden Tax Phase III. *Scientific Journal of Economics and Management Research*. 2024. Vol. 6. P. 146-155. URL: <https://bcpublication.org/index.php/SJEMR/article/view/7900/7849>

227. Sartor, G. & Branting, K. *Judicial Applications of Artificial Intelligence* (Springer Science+Business Media B.V.

228. Pop I. Tax control – prevention and control of tax evasion. *The Annals of the University of Oradea. Series: Economic Sciences*. 2011. Vol.1(2). P.375-380.

229. Technology Tools to Tackle Tax Evasion and Tax Fraud. Paris: OECD, 2017. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/03/technology-tools-to-tackle-tax-evasion-and-tax-fraud_g1g77afa/g2g77afa-en.pdf

230. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment' (Council of Europe, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>>

231. Maidanyk L. Artificial Intelligence and Sui Generis Right: A Perspective for Copyright of Ukraine? Access to Justice in Eastern Europe. 2021. № 3(11). P. 144–154. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.3-n000076

232. Olimid A.P, Georgescu C.M. and Olimid D.A. Legal Analysis of EU Artificial Intelligence Act (2024): Insights from Personal Data Governance and Health Policy. Access to Justice in Eastern Europe. 2024. 7(4). Pp. 120-142. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.4-a000103>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Сербінова А.А. Визначення поняття та особливостей фінансового моніторингу господарських операцій у сфері податкового контролю. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 19. 2025. С. 120-124. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/643/668>

2. Сербінова А.А. Нормативно-правове регулювання фінансового моніторингу господарських операцій: сучасний автоматизований підхід. Наше право. 2026. № 1. С. 150-157. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2026-1/NP_2026_1_150.pdf

3. Головій Л.В., Сербінова А.А. Класифікація суб'єктів фінансового моніторингу господарських операцій. Європейські перспективи. 2026. № 1. С. 163-171. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2026-1/EP_2026_1_163.pdf (*Сербіновою А.А. особисто досліджено роль фінансового моніторингу як одного з ключових інструментів забезпечення фінансової безпеки держави, проаналізовано функціонування системи фінансового моніторингу в Україні, розкрито ключові напрями діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та запропоновано шляхи вдосконалення національної системи моніторингу для підвищення прозорості господарських операцій; Головій Л.В. висвітлено проблеми реалізації фінансового моніторингу*).

Тези наукових доповідей

1. Сербінова А.А. Забезпечення реалізації контролю з боку держави шляхом ефективності функціонування фінансового моніторингу. Science and education: synergy of innovation. The 8th International scientific and practical conference (March 23-25, 2026) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2026. Pp. 378-381. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2026/03/SCIENCE-AND-EDUCATION-SYNERGY-OF-INNOVATION-23-25.03.26.pdf>

2. Сербінова А.А. Сучасні проблеми оскарження дій і бездіяльності контролюючих органів з податкових питань. Legal sciences. International experience in scientific research. The 9th International scientific and practical conference (April 16-18, 2026) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2026. Pp. 615-619. <https://sci-conf.com.ua/wpcontent/uploads/2026/04/INTERNATIONAL-EXPERIENCE-IN-SCIENTIFIC-RESEARCH-16-18.04.2026.pdf>